

Acest volum a fost coordonat de
Florica R. Câdea.

Volumul cuprinde **mărturii** istorice,
geografice, epos și ethos local, precum și
interpretările următorilor repondenți locali:

Buțurcă Traian

Crețu Gheorghe

Crișan Floare

Gros Traian

Maxa Florica (prin Mărturisiri în timp ale tatălui său, Maxa Gheorghe)

Stoian Elena

Tomuția Maria.

*„Dacă luăm în considerare anul 1380, ca primă atestare
documentară, sub numele de **MACHYA**, în anul 2010 s-ar
fi împlinit 630 de ani de la acest eveniment (Suciu C.) Dacă
luăm, anul 1851, când Macea este cunoscută sub **MACSA**
(Fenyés, Dicționare) înseamnă că în 2011, s-ar împlini 260
de ani de recunoaștere a denumirii.“*

Mărturii măcene - pag. 6

Florica R. Câdea
MĂRTURII MĂCENE

Florica R. Câdea

Mărturii măcene

Concepția copertei: Cristian Sida

Ilustrațiile aparțin albumelor de familie ale celor chestionați sau ale altor localnici.

Se cuvin sincere mulțumiri colectivului tipografiei Gutenberg, pentru grija manifestată față de apariția acestui volum. Ia fel, și unui grup de prieteni, care m-au încurajat, dar și familiei mele care m-a tolerat.

Redactor responsabil de carte: Anca Demeter

Lector și corector: Ioana Balint

Florica R. Cândea
(coordonator)

Motto:

„Unele zile mi se potrivesc ca elementele unui vitraliu”
(Cărți de citit)

Mărturii măcene

– cu o Prefață de prof. univ. dr. Anton Ilica –

Arad, 2011
Gutenberg
Colecția: *Mărturii*

Femeia cu zâmbetul mov

Rodica Măceanca se joacă de-a numele și prenumele, asemeni unui cameleon cu culorile-i ademenitoare. Florica devine Rodica, iar Câdea atinge rădăcinile vieții de la Macea, un topos mirific, în care o femeie, cuprinsă de virusul cel de ispită al poeziei, presară stropi de fericire. Peste capetele oamenilor...peste drumurile campestre... peste frunze vișinii ori peste surâsuri pline de nădejdi înalte. Vrea ea, asemeni unei vidre înfierbântate, să lase urme scrise despre locul unde se întâmplă așa de rare evenimente fără ca ele să nu fie placate cu amintirile sale. Vrea ea, să lase poleiul de abur al vișinei putrede pe albul ce tainic al paginii răsturnate de ani, vrea ea, să culeagă pentru oameni cel mai energizant dar: visele. Toți visăm frumos răsturnând timpul, sau ignorându-l prin inversare, dar Rodica din Macea – o rodică ridicată dintr-o floare sexuată de orhidee – visează cu aleanuri tinerești. Topește amintiri și frumuseți în cuvinte, sudează gânduri și iubiri în sintagme, înnoadă lumini și umbre în propoziții, dar mai cu seamă sădește în lumina cea tainică a întunericului destine, experiențe, fapte, toate tighelate cu sentimente acut întreținute într-o stare de grație adolescentină.

Volumul său, atât de gracil intitulat... **mărturii măcene...**, e o frumoasă alcătuire spirituală despre lumea cea unică a nașterii sale, despre adierile existențiale ale sufletelor consătenilor săi, despre graiul lor, dar mai ales despre viața atât de împlinită de

zâmbetul mov al său, încolăcit, asemeni unui fular transparent și sidefiu, pe tâmpile luminate ale cunoscuților săi. Nu credeam că cineva se poate devota cu atâta pasiune pentru alții, pentru cei cărora le oferă o istorie, nu una autentică, riguroasă, documentată, ci una sufletească, pură asemeni unui gând de copil adormit în cântec de leagăn. Nu credeam că Florica avea să poarte cu atâta candoare vâlul cel mov al amintirii într-un zâmbet de cleștar al poeziei tolănite printre faldurile de taină ale nostalgiei. Acum cred că Rodica - mă rog, Florica – își re trăiește tinerețea printre cuvinte rostuite cu meșteșugăreală, își reîncropește copilăria printre hamuri de cai și clopote dăngănite, își reconstruiește un anumit tip de existență adolescentină printre feciorii și fecioarele măcene. Această femeie cu zâmbet mov realizează poezia fără viers a timpului, a acestui timp așezat la marginea sufletului, terorizat de prea repede sa petrecere printre ani al dracului de trecători. De altfel, eu nici nu cred că vârsta omului e altceva decât o blândă adiere de boare încălzită, un fel de curcubeu întins peste prieteni și neprieteni. Dar în cazul Rodicăi, un asemenea fenomen al apei și luminii are culoarea mov, tighelată cu un vișiniu roșcat ori un verzui vișinat.

Pentru măcenii, **Mărturiile...** sunt ceea ce reprezintă părinții pentru fiecare dintre noi: un balsam terapeutic, un medicament pentru suflet sau poate un suflet îndrăgostit de frumusețe. Femeia cu surâsul cel mai mov spre vișiniu își pune sufletul în palma voastră ca să o/vă priviți, așa cum ai privi o clepsidră în care firele de nisip sunt alcătuirii de flori orhideice, albe, sau vișinii, ori mov. Sau poate un cântec tandru de loștriță, alungată de amintiri, în valurile tulburate ale originilor noastre misterioase.

Anton ILICA

Îndemn la „Mărturii măcene”

Fiecare dintre noi avem un loc, binecuvântat de Dumnezeu, în care ne-am născut, am crescut și ne-am format ca oameni. Dar, puțini, poate știu, că satul, leagăn al ființei umane, este un viu păstrător de ethos, epos și topos, de tradiții și grai strămoșesc, pe care, dacă nu le cultivăm, se pierd, în negura vremii. Și-ar fi păcat. De aceea, prin acest volum, închegat, ca într-un mănunchi, amintiri, devenite grăitoare *mărturii* peste timp.

La Macea, cărările, toate cărările duc înspre omul din Macea, omul bun la toate, fain prin chip și trup, harnic și iubitor de neam.

„De neamul măcenilor” se va vorbi și-n acest volum. Titlul este unul sugestiv. Autorii își adună memoria afectivă și formează, prin această carte, dovada unei existențe de nezdruccinat pe aceste locuri! De neclintit.

Cartea cuprinde istorie, arhivă sentimentală, micro-monografii, peste care străjuiește ca un „boitar” OMUL. MĂCEANUL.

Și cum cărările măcene duc și-n spre ulița satului, aceasta ne primește, primenită și măsurată în rondouri de flori, multicolore flori.

Pe lângă cărările, pe care măceanul le străbate zilnic, de la holdă la biserică, și cum Macea are cărări pietruite, mărturii ale strădaniilor de a face din comună o gazdă bună pentru foarte mulți goști, de pă inge or fi aceștia, vă poftim să le călcați.

De aceea, vă invităm prin lectura acestei cărți, să fiți **martorii în timp**, cu noi, la MĂRTURII MĂCENE.

Și, vă invităm să facem o socoată, prin care ne motivăm acest demers – acela că am sintetizat cele trei ediții scrise despre Macea, cu sufletul, în perioada 2005-2009.

Dacă luăm în considerare anul 1380, ca primă atestare documentară, sub numele de MACHYA, în anul 2010, s-ar fi împlinit 630 de ani de la acest eveniment (Suciu C.). Dacă luăm, anul 1851, când Macea este cunoscută sub MACSA (Fènyes, Dicționare), înseamnă că în 2011, s-ar împlini 260 de ani de recunoaștere a denumirii.

Astfel că, parcurgerea noastră, 2010, 2011 și cele care credem, vor urma, prin strădania altor măcenii, poate o-nțelegeți, ca justificată.

Sub colb de cronici și sub colb de uliți, ori de câte ori veți răsfoi MĂRTURII MĂCENE, mijeste vara. Ca un fior liric, sau prozaic, am recuperat, am restituit, amintiri nealterate. Și, când, va pica... bruma peste noi.... înduplecați-vă să vă stăpâniți limba și portul, să vă amintiți de noi, ca niște DJ moderni rurali-locali, iar când tradițiile vor dispărea, totul va dispărea...

Căci, a cinsti valorile, la români, e.... cam discutabil astăzi.

Așa că, alături de alți pătimași sau împătimiți, iar... am luat-o vandra... și, de-atâta buntuzală, am nimerit tot „pă duleu măcean”, în „Cocia cu amintiri”. Și ne purtăm s-o gătam... pă domnește și pă țărănește..., cărturari și ce-om mai fi... măcar oleacă... Poșchi!

Rodica F. Măcean

CAPITOLUL I

Mărturii locale – arhive ale sufletului

1. TOPOS ȘI EPOS

1.1. Localizarea comunei

Comuna Macea, așezare de câmpie prin excelență, din punct de vedere geografic este localizată în Câmpia Aradului, în estul Banatului și sudul Crișanei. Se învecinează la nord cu satul Sânmartin, la sud cu orașul Curtici, la vest cu satul Dorobanți, iar la nord-vest cu Ungaria.

1.2. Considerații geografice

Macea este o localitate din Câmpia de Vest, situată în partea de est a Lacului Panonic, în Bazinul Tisei. Aspectul este unul ondulat, specific zonelor de pășuni și fânețe, dar și cu depresiuni, care conțin material aluvionar mai fin decât în zonele de teren. Cu cât terenul este mai jos, cu atât mai mult întâlnim argila și lutul.

Comuna nu este străbătută și nici scăldată de ape, dar face parte din Bazinul hidrologic al Mureșului. Apa are un pH ce se ridică la valori peste 8, este o apă dură, folosită atât ca apă potabilă, cât și pentru uz casnic.

Solul cuprinde câteva tipuri: cernoziom, lăcoviște, aluviat, sărături (primele trei sunt folosite ca teren arabil, ultimul tip fiind întrebuințat pentru pășunat).

În ceea ce privește *clima*, aceasta este blândă, secetoasă, cu veri calde, ierni nu prea friguroase. Ca puncte extreme, consemnăm vara anului 1950, când căldura a atins 39,7°C, iar în iarna anului 1947 s-au înregistrat -28,6°C.

Vegetația comunei este una lemnoasă, care cuprinde atât specii cultivate, cât și o vegetație spontană, caracteristică silvostepii.

Dintre *fitonimele* existente pe raza comunei, notăm: cireșul, nucul, vișinul, prunul, dudul, mărul, părul, gutuiul, caisul ș.a. Șoselele sunt străjuite de castani sau salcâmi, care dau o frumusețe aparte, de pitoresc, privirii trecătorilor. De asemenea, întâlnim salcia, căreia îi priesc zonele umede.

Flora spontană este reprezentată de mușețel, mentă, graminee, iar la Sânmartin crește pelinul.

În grădinile localnicilor cresc flori, precum: bujorul, liliacul, laleaua, cârciumăreasa, crăița, buxușii, mai nou magnolia, trandafirul urcător, papucul-doamnei, călăpărul, busuiocul, menta, zorelele, mușcata (în glastre).

Cu un caracter aparte, crește alunul, se cultivă murul, zmeurul, agrișul, coacăzul.

Zoonimele sunt reprezentate de vulpe, iepure, nevăstuică, dihor, popândău, hârciog, Vulturul codalb (vânat în 1956), stârcul de noapte (capturat în 1966), cioara, fazanul, bizonul, rața și gâsca sălbatică, dropia, prepelița, potârnichea, turturica, porumbelul.

1.3. Considerații istorice

a) Ipoteze privind denumirea și atestarea comunei Macea
Profesorul Dimitrie Stoi admite că Macea ar fi fost o cetate ilirică. Aduce în acest sens următoarele argumente:

1. Între 1301-1437, pe malul Columbara exista Palanca Macia, în Banatul Macio (cf. *Atlas istoric*, p. 111).

2. În 1439, Cetatea își avea reședința la MACHASZEK (cf. Al Roz și K. Geza, p. 151).

3. Între 1442-1444 - MARÓTHY LÁSZLÓ a fost ban de Macso (cf. M. Sandor, vol. II, p. 153). Familia MARÓTHY a participat, între 1395-1396 la luptele din Peninsula Balcanică (cf. M. Sandor, p. 276).

4. Între 1446-1526 s-a format Comitatul Zărand, Arad, Cenad (cf. *Atlas istoric*, p. 115).

În concluzie, Macea a fost o cetate ilirică, peste care au năvălit turcii.¹

Denumirea *comunei MACEA* se regăsește în următoarele dicționare, dar și-n alte înscrisuri, lucrări de CSÁNKI, monografii de MÁRKI, sau dicționarele lui FÉNYES. Aceste atestări, desigur, impresionează „sufletul” popular-local, așa că redăm, în cele ce urmează, denumirile, așa cum s-au păstrat de la cercetători:

– MAACHYA² – regiunea Banat, raion Arad, MÁCSA – regiunea Banat, raion Arad

– atestată în 1380 sub numele Machya

– în 1394 – Macha

– în 1446 – Matha (după Csánki I, 379 – lucrări)

– în 1458 Macza

– în secolul al 16-lea – Maachya (după Márki – II – 239 – monografie)

– în 1746 – Macsa (Ciuhandu, 144)

– în 1828 – Matsa (Nagy – I – 31)

– în 1851 – Macsa (Fényes, dicționare).

Credem că ultima scriere a numelui localității a putut fi dată până la actul de la 1 Decembrie 1918, când, cu siguranță s-a trecut la scrierea conform regulilor fonetice ale limbii române, „Macea”. Etimonul cuvântului îl bănuim de origine sârbă. Fenomenul de transformare a fonemelor de la etimonul de bază mai necesită cercetare.

¹ Pentru documentație a fost consultat: Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, p. 372, 1967.

² pentru aceste documentații a fost consultat *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, p. 372, autor Coriolan Suciu.

Comuna, atestată așa cum s-a mai scris, încă din 1374, se află în plină câmpie, la 23 km de Arad. În Epoca Medievală făcea parte din teritoriul fostului Comitat al Zărandului, între cetățile Arad și Gyula. După Pacea de la **Karlovit** (1699) și cea de la **Passarovitz** (1718), domeniul de la Macea va intra în posesia familiei Edelspacher, care însă îl va vinde unui nobil sârb, Mihai Csernovics. Nu deținem date care să ne conducă la primele încercări de realizare a parcului. În jurul anului 1724, nobilul Mihai Csernovics începe amenajarea conacului, care va deveni Reședință nobiliară. Astfel, în 1820 se începe construirea castelului, în vecinătatea conacului, iar pe peretele din vest al aripii de sud s-a aplicat blazonul nobiliar al familiei, confecționat din ceramică arsă. Tot din această perioadă (probabil) datează și cele mai vechi plante exotice și ornamentale, ceea ce ne duce cu gândul la arborele (exotic) din Tiparul sigilar datat 1865. Însă după 1862, M. Csernovics înstrăinează moșia și parcul contelui maghiar Károly György de Nagy Károly și care va folosi castelul drept reședință de vară. Aici, între 1862-1886 (24 de ani), se vor efectua lucrări de amenajare a celei de-a doua aripi a castelului, urmând un model francez. În jurul anului 1900, cele 100 de holde de pădure au fost populate cu fazani și despărțite de parc, însă, între 1900-1902, când domeniul devine un tot unitar, se va angaja grădinarul Josef Prohaska, care își va îndrepta atenția spre amenajarea bazinului de înot, a terenului de tenis, precum și a rondourilor, a aleilor populate cu noi plante ornamentale. Iar proprietar va fi fiul lui Károly György, Iuliu Károly.

Tăvălugul Primului Război Mondial va atinge și lucrările de amenajare a parcului, în care fuseseră deja introduse specii rare, se mărise suprafața de la 10 ha la 58 ha, sau se plantaseră pe sectoare specii de rășinoase, stejar, salcâm etc.

Domeniul va fi înstrăinat în 1939, medicului Adam Iancu – Curtici, care va și defrișa între 1940-1941 cam 10 ha, iar parcul va cunoaște o perioadă de regres.

După cel de-al Doilea Război Mondial, plantări nu se mai fac, iar parcul va deveni „domeniul” tuturor, ba, mai mult, au fost extrase și distruse plante rare, de colecție.

În anul 1968, prin grija fostului custode, botanistul și regretatul profesor Pavel Covaci, începe reamenajarea chibzuită și gândită a Parcului dendrologic. Munca n-a fost deloc ușoară, căci a necesitat cercetare științifică, inventariere, reșezare pe colecții, realizarea de tăblițe sau indicatoare, marcarea aleilor de acces, delimitarea sectoarelor etc. (și ca o caldă aducere aminte, și mâna noastră a trasat, de chiar, primele alei).

b. Tipar sigilar

Tiparul sigilar al comunei Macea este construit din alamă, are o formă oval-verticală cu dimensiunile 25 mm x 20 mm. În câmpul sigilar s-au reprezentat pe o terasă cu vegetație un arbore, iar în dreapta acestuia un brăzdar de plug și un cuțit. Deasupra acestor elemente s-a gravat: 1865, anul confecționării Tiparului sigilar. Legenda s-a scris cu litere majuscule în limba română: SIGILULU COMUNEI MACEA. Elementele incluse în emblemă semnifică ocupația de bază a măcenilor – agricultura, lucrul pământului, iar arborele (exotic?), probabil simbolizează Parcul dendrologic, obiectiv de patrimoniu, dar și unul de interes științific și cultural.

1.4. Antropologie socială

a. Mărturii demografice

O statistică din 1900 atestă: olahi = români, 2703 (2689 greco-orientali ca rit, 14 greco-catolici, 2 fără o religie anume), deși, prin 1784, în Epoca Feudală, locuitorii au luat drumul înspre Moldova.

Potrivit unei alte statistici, Recensământul din 1966 (15 martie), în comună existau 7461 localnici, 4851 în Macea, restul de 2610 la Sânmartin (populat de germani).

Suprafața comunei, în acest răstimp, era de 7498 ha (4705 ha plus 276 - satul), iar Sânmartinul avea o suprafață de 2793 ha (139 ha satul).

Recensământul din 2002 ne oferă numărul de locuitori ca fiind 6169, ponderea românilor fiind de 85,6%. Urmează, cu un procent de 8,4%, romii, apoi maghiarii, cu 3,3%, germanii, cu 2,2%, și 0,6% alții.

Suprafața, acum, este de 72,64 km².

Documente în care ar fi notată populația numerică a comunei, de la începuturile ei, nu există. Doar Márki, în Manuscrisul său, amintește că în jurul anului 1730 au plecat din comună circa 250 de familii în Moldova. Acest fapt, însă, poate fi un indiciu că în comună exista o populație destul de numeroasă (și tragem acum concluzia că foarte multe apelative le-am regăsit în documentele studiate și ne-am pus întrebarea dacă nu cumva sunt descendenți de-ai noștri, măcene). Și mai credem că holera (colera) din perioada 1870 – 1880 i-ar fi împins spre pribegie. Totuși, prin 1898, comuna număra 4193 de locuitori, dintre care majoritatea era de naționalitate română, urmând maghiarii și germanii. Doctorul Somogyi, în *Monografia județului Arad* din 1898, care nu dă numărul locuitorilor, spune că o parte a locuitorilor din Macea, români, ar fi unguri reformați, care, din cauza lipsei unei Biserici catolice, au fost botezați la Biserica ortodoxă și arată nume ca: Fodor, Deiac, Iuhasz, nume ungurești, purtate de români. Nu știm în ce măsură acest argument corespunde realității, deoarece mai există și alți români care au fost puși în situația de a-și schimba numele pentru a putea intra în diferite servicii ale Statului maghiar. Astfel, locuitorul român Otlăcan Ioan, pentru a putea intra în Serviciul de la C. F., a fost nevoit să-și schimbe numele în Orban (dar figurează cu ambele nume).

Documentele vremii arată că situația țăranilor din Macea era asemănătoare cu a milioanele de țărani iobagi care au fost legați de pământ și nu se puteau muta de pe o parcelă pe alta.

Revoluția din 1848 (de fapt, până la ea), a adus dezrobirea țăranilor iobagi. Până atunci, situația acestora a fost grea (de aceea,

țăranul Hornea Gavril, născut în 1859 în Macea, povestea cum țăranii din comună erau foarte săraci și o duceau greu de tot; el, cu o suprafață de 2-3 ha, era considerat înstărit). Țăranii, care primeau pământ de la groful Károly, erau nevoiți să-i presteze acestuia zile de clacă, zile, care, uneori le încărcău programul necesar pentru nevoi personale.

1.5. Demografia

Revenind la Petru Csernovics, acesta coloniza în anul 1843, la est de Macea, pe vechiul loc Új-Falu (Satu-Nou), grădinari, contractualiști, din comitatul Nógrád, pentru cultivarea tutunului, cu care se încep, pe la 1848, neînțelegerile, astfel că înspre 1850 vor fi strămutați în „pustă”, unde s-a înființat localitatea Zimandul-Nou.

În 1849, Pusta Nagy Kutas, la vest de Macea, număra 110 locuitori, iar Macea număra 1941, din care două treimi erau iobagi. Către 1850 număra 2182 ortodocși, 45 de evrei și 19 romano-catolici. La 1862, cu un nou moșier, Károly de Nagy-Károly, numărul românilor scăzuse la 2097, dar a sporit cu 564 germani de la Sânmartin și cu 57 de maghiari. Din toamna anului 1861 și până în secolul al 19-lea, Macea, cu o populație stratificată, a aparținut Cercului pretorial Șiria (Világos), scăzând către 1870-1880 cu aproape 200 de persoane din cauza holerei. La 1890 se înregistrau 3696 locuitori, datorită confesiunilor evanghelice luterane și calvine (helvete). După 1880 Macea, dar și Curticiul, au fost arondate Cercului pretorial al Aradului. În anul 1900, comuna Macea număra 2703 de suflete – olahi-români, 2687 de rit greco-oriental, iar 16 altele – 14 greco-catolici, iar 2 fără o confesiune precizată – (857 de maghiari erau romano-catolici care populau și lucrau sălașele și fermele contelui Károly, la Topila Veche și în Kutas; germani – 717; evrei – 32, luterani – 87).

După Tratatul de la **Trianon**, 1918, granița statală era trasată la 2 km de comună, nord-vest, iar după 1925 comuna aparține de plasa administrativă Sfânta Ana (Sântana de azi).

În 1948, la Macea existau 3345 de români, 941 germani și 131 maghiari. În 1966 numărul românilor va depăși 4429 de locuitori, iar în 1972 la Macea și Sânmartin locuiau 7633 de români, laolaltă cu celelalte etnii, care își asigurau traiul într-un sector de Mică industrie și o Stație de betoane.

Comuna numără 6169 de locuitori, cu o densitate de 85 loc/km².

Pe categorii de vârstă, structura este:

0-14 ani = 21,24%,

15-59 ani = 61,35%,

peste 60 de ani = 17,41%.

Iar ca structură etnică:

85,61% – români,

2,20% – germani,

0,03% – italieni,

3,39% – maghiari,

0,02% – sârbi,

0,11% – ucraineni,

8,33% – romi,

0,31% – slovaci.

Componenta pe confesiuni:

78,31% – ortodocși,

0,37% – greco-catolici,

6,35% – romano-catolici,

0,26% – evanghelici,

14,51% – alții,

0,20% – fără apartenență la religie.

Suprafața agricolă:

arabil = 79,82%,

pășune = 18,16%,

pădure = 0,40%,

altele = 0,15,

neproductiv = 1,47%.

Suprafața = 7264 hectare.

Mergând pe firul cercetării noastre, credem că numele (etimonul) Macea este unul de origine sârbă, dar în sat nu există locuitori sârbi, cu toate că după unele confirmări ar fi existat, dar, o dată cu plecarea grofului Cernovics, au plecat și familiile sârbești. În comună trăiesc români, alături de germani și maghiari. Populația germană a venit, probabil, în timpul colonizării Banatului (secolul al 18-lea) (Alexandra Rocerie, *Elemente germane în limba română*, 1961) și s-a așezat în partea de nord a comunei („Ulița nemțească”), răspândindu-se apoi în întreaga comună. Nu putem preciza când au venit maghiarii, dar faptul că s-au așezat, cei mai vechi, în partea de est (Ulița Kondoreștilor), poate întări ideea că au venit destul de târziu, chiar înaintea germanilor. Ne legăm în această afirmație de faptul că ei sunt alipiți nucleului de început al satului, pe când germanii, în partea opusă.

Coloniști nu avem pe teritoriul comunei, dar, prin căsătorie, au pătruns și elemente din alte zone (olteni, moldoveni, munteni, maramureșeni), care însă, prin graiul lor, nu afectează fenomenele de limbă ale măcenilor, ba chiar și le-au asimilat (ex. numele Niță – moldovean, Năsui – maramureșean, Pilan – muntean).

a) Ocupații, meșteșuguri și meșteșugari

Ocupația de bază a locuitorilor este *agricultura*. Documentele vremii arată înființarea CAP în anul 1950, la 9 iulie, și s-a încheiat în 1962, în ianuarie. Însă pământul era lucrat rudimentar de către țărani. Cu plug de lemn și cu brăzdar tot de lemn, îmbrăcat în tablă sau în metal, se săpa manual, cu sapa, se semăna prin împrăștiere.

Dintre cereale se cultiva grâul, care se treiera cu treierătoarea, la fel și secara, prin îmblătire.

Ocupația de bază a locuitorilor fiind agricultura, *cultivarea legumelor* este predilectă în acest sens (etonime).

Cultivarea roșiilor este o prioritate. Acestea se cultivă de peste 60 de ani, mai întâi pe răzoare, între alte culturi, apoi devine o ocupație importantă, o sursă de venit.

La fostul CAP (GAC) se cultivau pe parcele întinse, se culegeau în pârghă, și se predau la centrele Fructexport, prin sortare, din comună, în lădițe frumos aranjate, după categorii.

Cultivarea roșiilor, a părădăicilor (termenul provine din maghiară: „paradicsom”), presupune migală încă din luna februarie. Atunci măcenii fac pălanturi (paturi din pământ amestecat cu gunoi de grajd) în care pun semințe de diferite soiuri. Când acestea au dimensiunea și rezistența necesară, se răsădesc (se picărăzâsc) în mici ghivece, spre a se dezvolta normal. Urmează plantarea lor în solar (mai nou), cu nailon era înainte, un solar „la pământ”, spre a fi protejate de frigul iernii. Aici se udă periodic și se urmărește ca temperatura să fie constantă. Cultivatorii pricepuți au roșii coapte deja în iunie. În acest timp, ele sunt repicate (li se taie vârful, subțiorii și se leagă cu o sfoară anume). Se și stropesc cu pesticide, spre a le fi mai ușoară, dar sigură dezvoltarea.

Asemenea se procedează și cu ardeiul, varza, guliile, conopida, castraveții, lebenița, pepenii galbeni, măcenii fiind pricepuți în cultivarea acestor legume.

Cerealele erau cultivate în scopul folosirii lor în alimentație, dar și pentru hrana animalelor.

Plantele tehnice erau cultivate tot în scop domestic. Astfel, din floarea-soarelui se extrăgea uleiul în presele existente în gospodăriile locuitorilor Șimândan Gheorghe și Sfăt Moise. Uleiul de dovleac și cel din rapiță, la fel, se extrăgea în comună.

Cânepa și *tutunul* erau cultivate în scopuri gospodărești. Cânepa se topea la Topitoria din Iratoș, apoi era melițată, și pieptănată, făcută fuior și toarsă, tort în tort, pentru pânză.

Tutunul era înșirat anume și pus la uscat în curțile gospodariilor, apoi în pod.

Grâul pentru făină se măcina la moară. Prima moară, azi casa lui Csiki Iosif, a fost adusă de notarul Iuliu Siksa. În anul 1908 s-a construit prima moară pe motorină, de groful Karóly, apoi a fost preluată de moșierul Schneider Martin.

Cultura tomatelor a început în comună prin 1952, mai întâi pe răzoare, apoi pe parcele, iar la CAP au fost cultivate de prin 1960. Terenul prielnic este solul aluvioinar și cernoziomul levigat.

În *sectorul zootehnic* se construiesc de prin 1979 primele grajduri, în afara satului, lângă Drumul Topilei, apoi la Moșescu.

Dacă în 1950 la CAP nu exista niciun grajd, aflăm că în 1960 erau patru, în 1966, nouă, precum și două saivane pentru oi, care pășunau pe Pășunea Comunală (consemnăm la 9 iunie 1950 și trei Întovărășiri agricole).

Organizarea CAP-ului a cunoscut transformări, perindându-se mai mulți președinți de CAP - Șușan Andrei, Șiclovan Gheorghe, Elina Gheorghe, Kondora Francisk (fiul său este stabilit în Germania), Andea Traian.

Enumerăm și câțiva ingineri agronomi: Radelea Ioana, Cora Iosif, Bulboacă Ilie.

Ca zootehniști: Schmidt Ioan, Neamțu Gheorghe.

Medici veterinari: Olaru Iulian, Kun Mihai ș.a.

Revenind la grâu, după îmblătire rezultau paie, din care se făceau rogojini.

La fel, seceratul se făcea cu coasa, secerătorile și batozele de la Domnii le-a adus Csernovics. Pământul era arendat, această formă trece și de anul 1945, când a avut loc reforma agrară.

Pe lângă grâu, se cultiva orz, ovăz, porumb, sfeclă de zahăr, cartofi, varză, cânepă.

Astăzi, principala ocupație este *legumicultura*. Roșiile au devenit recunoscute pe piețele din jur, la fel ca și ardeiul, pepenele verde și galben, varza, guliile, dovleceii sau conopida.

Cultivate mai întâi între răzoare, apoi pe plantații mai mici, parcele, roșiile au devenit, pe lângă o sursă în alimentație, și o sursă de venit foarte importantă. Pentru a obține foloase, cultivarea lor este migăloasă, se începe cu plantarea în „pălant” (pat de pământ și gunoi, de prin luna februarie), apoi se replantează în ghivece (se picărăzăsc), apoi se pun în pământ (seră sau sub folie, direct), iar la creștere li se rup vârful și brațele, se repică. Fenomenul Fructexport n-a ocolit Macea, existau centre la câte o casă, unde se adunau, în lădițe, pe categorii de coacere (pârgă sau coapte) și după mărime.

Începând cu anul 2009, au și un festival al lor, Festivalul Părădăicilor, unde le-am cunoscut pe cele din rasa Tomatina, Cherry, pe lângă cele cunoscut deja, de exemplu, „Aurora”, cu toate că n-

au scăpat nici „neîngropate” „de vii” la Festivalul de Umor de la Vaslui, în 1979, cu strigături ... „Tolvai, părădăicile noastre...” și cu tot... pomelnicul (după acest succes reputat, am filmat cu Televiziunea Română și Tudor Vornicu, pe câmp).

Pe raza comunei au existat *meșteșugari* care au practicat diferite meșteșuguri:

1. Socaci Petru - în anul 1990 a potcovit un ou care i-a adus celebritate în Austria.

Redăm, prin amabilitatea domnului Socaci Petru, alte meșteșuguri practicate, din vremuri străvechi, la Macea.

Alți fierari ai comunei:

Don Mihai Hornea Teodor

Meșter Ștefan Andreicovits Adam

i s-au alăturat lui Socaci Petru, îmbinând meseria de căuaci – potcovari cu cea de rotari, reparând căruțele și plugurile.

Alți rotari ai comunei:

Tărăboanță Ștefan Tărăboanță Traian

Kempf Francisc Kempf Ion

Deutsch Andrei și fiul său, Andrei

Kempf Adam

Tâmplari:

Delejan Ștefan și fiul Ciupuligă Gheorghe

Crișan Florea (porecla Bou) Terentie Todor (porecla Moț)

Schwerthöfer Mihai Săcui Ioan

Mureșan Vasile Macovei Mihai

Dârvășan Gheorghe

Croitori bărbați:

Costea Dumitru (porecla Ciuta)

Wagner Gheorghe și fiul, mai apoi și copiii fiului, Hansi și Ghiuri

Pantea Gavrilă

Croitorese (săbăițe)

Cazan Sida

Macovei Florica

Redeș Maria

Stark Sali

Deutsch Barbara

Maur Elena

Rung Rozalia

Frizeri:

Jivan Teodor și fiul, Emil
 Ardelean Florea (porecla Țuicaș)
 Otlăcan Gheorghe (porecla Borbilu)
 Neli Mercea (coafeză) a lu Traian Ciocea – pictoru
 Bodonea Gheorghe

Pantofari:

Mara Ioan Crișan Traian
 Rung Adam cu fiul Adam Csiki Francisc
 Kondora Andrei

Tinichigii:

Lump Adam
 Fam. Gabor

Sfăt Iacob – ultimul consătean care știa să acopere case cu
 paie – secară.

Prescurărese:

Deiac Maria, decedată 2011, care a slujit 40 de ani Biserica
 Ortodoxă Macea

2. Crișan Pavel

Drept urmare, pentru căința și nesupunerea întru credință,
 se hotărăște să iasă dintr-un „fiu rătăcitor” și să rescrie Biblia (iunie
 2004 – februarie 2006) cu mâna, cu majuscule, pe care o expune
 în diferite ocazii.

Acum lucrează la a doua ediție, iar „rapsodul” măcean o va
 expune acolo unde îi va fi cerută.

3. Traian Mândruțau

În sat era cunoscut sub porecla Trăian – Trăian, prin care,
 mama, l-a încurajat. „Am încercat să pictez și pe pânză, dar nu mi-
 a plăcut”, mărturisea pictorul măcean.

Cât privește **producția meșteșugărească**, prin 1948, în
 comună își exercitau meseria: fierari, cizmari, cojocari, lemnari,
 tâmplari, frizeri (multe din aceste meșteșuguri se regăsesc în
 poreclele devenite deja supranume). În jurul anului 1903 ia ființă
 prima formă de Organizație cooperatistă, inițiată de Uniunea Handja
 („Furnica”), din Budapesta (cu filialele, una și-n Arad). La început

a fost sprijinită de groful Karoly (director, învățător Fakelmann,
 casier, Petrila), număr de membri – 100. Concurența fiind mare,
 prin 1935 se desființează.

Cam tot în aceeași perioadă ia ființă Banca populară „Măceana”
 (președinte – Ranta Pavel), formată din membri cooperatori, apro-
 vizionarea cu mărfuri se făcea de la Arad. După război, prin 1946,
 ia ființă Cooperativa de consum „Unirea plugarilor” (președinte –
 învățător Ilie Gr. Ioan), care deservea populația cu mărfuri prin
 comerțianții Messer Martin, Fakelman I. Hanți, Fakelman Iosif,
 Groșan T. Dar prin 1964 se trece la modernizare, „Universalul”
 impunându-se peste vechile dughene.

b) Creșterea ovinelor, porcinelor, taurinelor, cabalinelor

Și aceste îndeletniciri au ocupat o parte din timpul locuitorilor
 comunei. Caii erau folosiți (rar, și boii) la tractatul plugului.

Fiecare gospodărie avea grajdul său, în care animalele erau
 bine întreținute. Fenomenul de igienizare, de care de obicei se
 ocupa bărbatul, era recunoscut în expresia: mă duc „să rânesc” la
 porci ... (să curăț)... Apa se punea în vălău, la fel ca și mâncarea,
 care consta din urlău, resturi de mâncare (lături).

Mulsul vacilor se făcea foarte de dimineața în suștare, la fel ca
 și al oilor. Acestea aveau locul de pășunat „La Siti”, înspre
 Sânmartin. În comună se cunosc unele familii de crescători de oi:
 Otlăcan Ilie și Pântilie (Brânza), David Ranta, Toderica Cioieleştii
 (familia Tolan Mihai, Tolan Mihăiuț, Măgurean).

Existau văcarul și purcarul satului.

Și animalele purtau nume.

În copilărie, și nu numai, am întâlnit apelative adresate nu
 numai oamenilor, ci și necuvântătoarelor. Am intrat în „lumea celor
 care nu cuvântă” ca într-un „rai” de popoare, strigându-le pe nume:
 Grăsuna, Măroaca (porci), Gușata, Concioșa (găini), Grasu, Suru,
 Mucedu, Murgu, Muru, Mura (cai), Alba, Vărgata, Bărnacea, Steaua,
 Tărcata (vacii), Albu, Crăcea (boi), Cufurita, Băla (oi), Cercelata,
 Cioampa (capre) etc.

c) **Administrația**

Despre unele mișcări din comună sau alte înscrisuri aveam să aflăm recent (vezi Alte mărturii).

Datele vremii consemnează însă altele, care au devenit istorie.

La sfârșitul Primului Război Mondial, țăranii l-au alungat pe notar, lovindu-l cu ouă clocite. Acum apar Comitetele provizorii, avându-i ca președinți pe Socaci Pascu, pe Dobrotca Ana și pe Ardelean Gheorghe (Holodu).

Din decembrie 1950 datează Sfatul Popular, având, de-a lungul vremii, în componența Comitetelor executive nume precum: Coman Dumitru, Belișescu Ioan, Hauptman Ștefan, Wan Gheorghe, Șiclovan Petru, Borbiro Petru, Maxa Gheorghe, Șoimoșan Ioan, Furca Teodor.

În timpul mandatului lui Borbiro Petru s-a terminat colectivizarea, electrificarea, s-a construit Căminul Cultural, localul de școală din Satul Nou, Dispensarul medical, magazinul universal, Cooperativa de consum, trotuarele etc. „Universalul” conținea alte spații, cu librărie și bufet, urmează brutăria (1967), care aparțineau Cooperativei de Consum, care din 1965 s-a mutat în fosta clădire a Sfatului Popular (azi blocul de locuințe).

În prezent, la trei mandate, conduce primarul Ioan Mercea, BIZDIGUȚ, și vicele, Ioan Chișeuan.

1. *Primăria*

Se cunoaște secolul al XIX-lea ca dată de funcționare a acesteia, cu primar, notar și percepător fiscal.

Între 1949-1950 se înființează un *Comitet provizoriu*, având în componență un președinte, vicepreședinte, secretar, casier, un funcționar (vezi frământările sociale dinainte de Unirea de la 1918 din *Anexe*).

În 1951 se înființează Sfatul Popular, cu un Comitet executiv (președinte, vicepreședinte, secretar și câțiva membri, numărul variind între cinci și șapte), denumirea fiind schimbată în Consiliul Popular Local (1968-1976), având, acum, în componență un președinte, doi vicepreședinți, un secretar, contabil-casier, agent agricol, un funcționar și trei membri).

Valul turcilor nu a ocolit nici comuna, devenită, după 1552, o *nahie*, până în 1685.

În Câmpia arădeană năvălesc Habsburgii, astfel că în această perioadă familia Edelspacher, 1724, vinde proprietățile lui Mihai Csernovics și fiului său, Ioan.

După Unirea de la 1918, comuna a fost inclusă Plasei Arad, iar la 7 octombrie 1925, prin înființarea Plasei Sfânta Ana, Macea a fost atașată acesteia.

Perioada celui de-al Doilea Război Mondial (1941-1944) este resimțită și la Macea, trupele germane și maghiare fiind prezente aici, dar și la Sânmartin, fapt care i-a determinat pe localnici să ia calea refugiului. (Vezi *Mărturii* - Gheorghe Maxa)

După reorganizarea din 1946, satul Sânmartin va deveni sat aparținător comunei (1968), iar Macea trece în Plasa Curtici.

2. *Piața*

Ziua de piață este miercuri. La început, „Locul Piațului” era Parcul din fața Căminului Cultural, căruia i-a rămas numele. Apoi s-a desfășurat lângă moară, iar acum, vis-à-vis de Castel.

Produsele care se comercializau erau legumele, brânzeturile, fructele. Varza se aducea de la Socodor, iar merele de la Vârfurile, Gurahonț, în căruțe speciale, și țăranii strigau: „Hai la mere și la pere”, „și la mături și ciubere”, căci ei confecționau și nuiiele, coșuri, de brâncă și de paie, sape, furci, pălării etc.

3. *Sănătatea*

Comuna a aparținut Circumscripției sanitare Curtici până în 1946. În anul 1963, Dispensarul își începe activitatea într-o clădire nouă, având și locuință pentru medic, punct farmaceutic. Apoi se va construi o Casă de nașteri.

O bună vreme, numele doctorului Lipovan, de la Curtici, era rostit frecvent, de „leacurile” și pricepera sa, se vindeau și măcenii. Ne bucurăm să consemnăm, pentru măcenii, de-acum, alte nume, binefăcătoare, cu bunăcredință: Crișovan Iulian, Crișovan Ecaterina (asistentă), Dudaș Ecaterina (asistentă), Dărvășan Ilie (felcer), Lasc Maria, Hallai Elena (moașă), Tăucean Gheorghe (dentist), Kramli Ștefan (felcer), Moțiu Elena (asistentă) Aida Mohorea

(pediatru), Timohe-Tumac Maria (doctor pediatru), dr. Gall Adalbert, Sturza Floare (asistent), Julean Victorița (asistentă), Baci Viorica (asistentă), Iuliu Olaru (medic veterinar) Câlțu... ș.a.

4. Transportul

Azi transportul nu mai este o problemă. Prin anii 1957 se mergea spre Gara Curtici pe jos, cu căruțele, apoi cu biciclete, motorete. Urmează rata - cursa, care transporta intelectualii satului, până prin 1980, când aceștia au început să facă naveta și cu mașina personală.

5. Poșta

Nu deținem date concrete, sau edite despre primul local. Știm că, între 1950-1970, Poșta funcționa în casa lui Terentie Hotăran, aproape de Școala Generală. Acum, funcționează alături de Primărie, aici, funcționând ca oficiante sau diriginte, Nina Ardelean, Florica Ciucu, Florica Popescu, Lucreția Ardelean ș.a.

Informatori:

Anghelina Simion, Bogat Floare, Cordoș Ana, Cordoș Aurel, Deiac Maria, Gândilă Ana, Lăcătuș Ileana, Orz Livia, Otlăcan Ecaterina, Socală Sidonia, Tolan Traian.

6. Școala

Un prim indiciu ar fi anul 1777, când împărăteasa Maria Tereza propune un plan de înființare a școlilor, *RATIO EDUCATIONIS*, cu un directorat la Oradea, înspre Mureș, demers care va fi urmat de împăratul Iosif al II-lea. Astfel, printre cele 48 de școli aparținând Comitatului Arad, propuse a se construi, a fost și cea de la Macea (1789). Puțin mai târziu, în 1791, la Macea era învățător George Petrovici, cu o vechime de doi ani, deci, se presupune că venise în 1789, cu un salariu de 130 fl., la care se adăugau și alte foloase materiale (cereale, lemne).

Mai târziu, după un curs susținut la Oradea, Ioan Cernovici îl aduce ca învățător pe Procopiu Comisovici (1794). Se presupune că ar fi fost și mici întreruperi (1817-1818), iar legătura cu elevii era ținută de un cantor local (1820), în urma sa venind Rista Popovici, efectivul școlar schimbându-se periodic.

Anul 1842 îl consemnează ca învățător pe Pavel Gheorghievici, originar din Gyula, absolvent, în 1841, al Preparandiei din Arad (succesor al lui Dimitrie Gheorghievici).

Revoluția din 1848 aduce câteva tulburări în viața școlară. Astfel, se va discuta, în 1851, de un alt absolvent al Preparandiei (1828), Florian Horja, din Comlăuș. Acestuia îi urmează alți învățători, Ion Popescu și Ion Nuțu, Ion Oprea (este vorba de anii 1860-1866), astfel că în 1870 numărul elevilor se apropia de 350, restul fiind neșcolarizați. Legătura de suflet cu localnicii i-a adus lui Ion Oprea, dascălul, elogiul acestora, la care s-au adăugat și N. Ștefu și T. Ciontea, la Reuniunea Învățătorilor de atunci. Acesta a militat pentru înființarea celei de-a doua școli românești în comună, avându-l ca învățător pe Teodor Otlăcan.

Consemnările vremii arătau că școala era veche, „bătrână”, dar avea o mare livadă, deci, se impunea construirea unui alt local. Astfel, au fost făcut împrumuturi la Banca „Victoria” din Arad, pentru construirea acestuia, cu două posturi de învățător - Mihai Dragoș și Ion Boțoc. Fiica învățătorului pensionat Ioan Oprea, Maria, a fost o perioadă, scurtă, învățătoare în celălalt local al școlii.

George Iancu, absolvent al Preparandiei din Arad (1904), a cărui statuie se află amplasată în curtea Școlii Generale încă din 1989, la 200 de ani de atestare documentară, a militat pentru un învățământ românesc în comună, dar și pentru o mai bună frecvență a copiilor (1904). Însă tăvălugul războiului l-a găsit prizonier (1916) în Rusia. Deși făcea parte dintr-un grup de voluntari ardeleni-bucovineni, și-a găsit sfârșitul la Iași.

După Unirea din 1918, școala de stat, de-acum, îi va consemna ca învățători, aici, pe Ioan Vesa și George Ispravnic.

Anii 1920-1921 vor aduce o noutate: se va înființa Școala cu predare în limba germană, învățător, Francisc Dautner.

Școala, a cunoscut, radical, schimbările vremii (sau ale vremilor). Astfel, până în 1966, funcționa, fără etaj. Edificiul a fost început spre a fi supraetajat în anul 1966.

Anul 1970 este consemnat că an în care elevii au frecventat și clasa a IX-a, iar în perioada anilor 1986-1990 învățământul a fost

studiat și în clasele a IX-a și a X-a. În prezent, ca peste tot, învățământul modern a luat locul celui tradițional, astfel că, astfel că, la ora actuală, se studiază în 16 săli de clasă, 1 laborator, 2 cabinete de profil. Există cadre didactice bine pregătite, pentru învățământul primar și gimnazial, precum și pentru cel preșcolar.

Resursele umane pentru învățământul preșcolar număra patru cadre didactice, iar ca resurse materiale, săli de clasă, spații de joacă bine dotate și întreținute, sală de mese, bucătărie, dormitor (consemnăm și câteva nume, la „absent” – Alexandriuc Aurora, Tudose Ileana, Otlăcan Rozalia, la „prezent”, Barna Cornelia, Budeanu Carina, Butaș Laura, Cintean Naomi).

Învățământul primar are ca obiective, studiul limbii engleze și franceze, ca resurse umane șapte cadre didactice, incluzând aici și opționalele, iar ca resurse materiale, săli de clasă (4) și terenuri de sport (2).

Au răspuns „prezent”, Olesher Dana, Morodan Simona, Müller maria, Pădurean Ștefania (iar pentru localul din Satu Nou, Stana Ioan, Pinte Florica, Lucuța Floarea) iar „absent”: Crețu Delia, Floca Eugenia, Grama Rozalia ș.a.

Învățământul gimnazial (director Lidia Lihănceanu, profesor de limba franceză), este unul, cu foarte bune rezultate, școala fiind angrenată în diverse proiecte. Chiar dacă profesorul taian Gros, s-a desprins, anul trecut, 2010, din buchetul celor șaisprezece cadre didactice, profesori cu materiile lor, credem, i-a rămas „Ceasul” personalizat primit în... dar, dar și clopoțelul... de care încă se mai trage cu mâna. Consemnăm și câteva nume de cadre didactice la „absent”: Onica Florica, Tărăboanță Dumitru, Szanda Georgeta, Grama Dimitrie, Gros Eugenia, Curtuțiu Mircea, Carol Feher, Crețu Gheorghe ș.a. dar și câteva nume de directori: Elena Feher, Lepăduș Traian, Gros Traian. Nu putem să nu ne amintim de Achim Ana, Achim Ioan, Frimu Mihai, Hagău Gheorghe, Hagău Otilia, Boțan Mihai, Boțan Delia, Crucoveanu Gurie, Covaci Maria, Izvernariu (Vlaiconi) Rodica, Pop Teodor, Deznan Aurel, Ana Militariu, Maurer Gertrude, Bila Constantin și mulți alții, care, cu desăvârșire, au făcut „deliciul” prunciei noastre (ne cerem scuze pentru ceilalți omiși, nu din rea credință).

Azi, patronul spiritual al școlii este PAVEL COVACI. S-a născut la 3 octombrie 1914 la Zalău, județul Sălaj și se stabilește la Macea, ca profesor. În paralel urmează cursurile Facultății de Științe Naturale – Geografie, fără frecvență la Cluj, 1953-1959.

La școala din Macea s-au perindat și alți dascăli, T. Codrean, Cosma Ogarcă, Pavel Drig, G. Mihai, Ilie Văcaru, Arcadie Semlecan, Elena Feher, D. Grama, Pavel Covaci, Traian Lăpăduș, ultimii cinci sunt mai aproape de vremurile noastre.

Ținând cont de limba de predare, în Macea au fost trei școli:

- o școală confesională cu 4 sau 6 clase;
- o școală germană (1940), desființată în 1945, reînființată în 1948, apoi se unifică, în 1959, cu școala de stat;
- școala primară cu limba de predare maghiară (1946-1953), dar care a început cu șase clase în 1918.

Școala confesională (1872-1918) a funcționat pe terenul intravilan de lângă Primăria Comunală. Până la Primul Război Mondial a mai fost o școală în Topilă, învățătoare era Maria Oprea.

Localul de școală, cu șapte săli de clasă, coridor, cancelarie și locuință pentru director, s-a construit în 1898. Al doilea local, Școala de Jos, s-a construit în 1927, pe locul fostului grajd al contelui Karoly, cu patru săli de clasă.

Frecvența școlară era slabă, documentele vremii spun că în 1900 în clasa a VI-a erau doar doi elevi, unul fiind Ranta Pavel, zis Taica Ranta. Luptă împotriva analfabetismului și lichidarea acestuia a început în 1945, cursurile se țineau seara, în lumina lămpașelor sau a lămpilor cu petrol, în unele case ale gospodarilor, și s-a terminat prin 1954.

7. *Cultura materială*

Casa Culturală „Avram Iancu” a fost înființată în 1929, cu zece membri fondatori și treizeci activi. Sediul era pe actualul loc al Primăriei, singurul edificiu de atunci cu etaj din comună. Aici se ținea „jocul”, intrarea se făcea și prin localul Școlii de Jos. Se țineau serbări școlare, întruniri publice.

După 1944 această activitate a Casei Culturale o va lua *Căminul Cultural*. La început activau toate minoritățile, existând formații

românești, maghiare, germane (teatru, dans, numărând cam 120 de formații de amatori).

Construcția Căminului cultural (1960-1962) schimbă datele problemei. Aparatura este schimbată, calitatea spectacolelor este îmbunătățită.

Biblioteca comunei Macea, după cel de-al Doilea Război Mondial, s-ar fi reorganizat prin anii 1948, funcționând în clădirea sediului primăriei și printre primii ei bibliotecari a fost Viorica Gheorghiu urmată de învățătorul Gurban. Se muta apoi în clădirea actualului oficiu P.T.T.R., când bibliotecară era Cipuligă Viochița, urmată de Nistor Maria, Gui R. Crișan Cornelia, Crucoveanu Eufimia – cu normă întreagă, iar mai târziu cu indemnizație, au manifestat o deosebită grijă pentru îmbunătățirea fondului de carte, realizând astfel un climat propice lecturii publice. (Text preluat de la Florica Șiclovan, bibliotecar pensionar. Azi bibliotecar este Florentina Mercea, iar recent s-a inaugurat aici un Biblionet.)

8. Cultura religioasă (biserici)

Biserica Ortodoxă

Biserica Ortodoxă Română, cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul”, a fost zidită în 1700, având la bază un plan sub forma unei cruci bizantine. Făurarii erau familia nobiliară Csernovics. (În 1968 sub zidurile ei s-a găsit monograma acestei familii.)

Biserica este construită în stil baroc, icoanele și turnul datează de prin secolul al XVIII-lea.

Biserica a fost slujită cu preoții Mihuț Terentie, Curtuțiu Gheorghe, Curtuțiu Viorel, iar în prezent de Teodor Budeanu și Gheorghe Morar (vezi celelalte lucrări).

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea

Începuturi: În anul 1906 o familie din Socodor a fost plecată în Germania și de acolo a adus mesajul de ADVENT și la Macea. La 30 martie 1911, Biserica număra 33 de membri. Acești credincioși s-au desprins din rânduiala Bisericii Baptiste și au devenit o rampă de lansare spre misiunea evanghelică. Iată câțiva: Crișan Pavel,

Cazan Gheorghe, Petru V. Cazan (care a fost și poet și pastor, la Cluj), Deac Gligor, Secui Petru, Maur Traian, Dărvășan Gheorghe, Dărvășan Cornel, Rusu Gheorghe, Crișan Traian, Crișan Deliu, Maur Olimpiu, Maur Mihai, Dărvășan Cornel, Mercea Lucian, Otlăcan Laurențiu (consemnăm, cu bucurie, că, în 10 septembrie a.c. va fi o mare sărbătoare și inaugurarea unei Școli vocaționale adventiste (informație preluată de la Emil Ardelean)).

Biserica Baptistă

A luat ființă în 1892 prin grija lui Todor Clepe. La primul botez au fost 14 persoane, iar ca pastor a fost Gheorghe Crișan (cel de care am pomenit în „Carte, Vouă fiilor satului”) care a slujit și la Bisericile din Micălaca, Pârneava și Pecica.

Biserica baptistă are un număr de aproximativ 90 membri, momentan fiind păstorită de Șurtea Gheorghe (alți pastori: Mureșan Vasile, Handoric Mihai).

Activitățile corului mixt (30-40 persoane), fanfarei (15-20 persoane) și ale corului bărbătesc (15 persoane) sunt coordonate de un comitet format din: Roșu Mihai, Joldeș Ioan, Lulușă Cristian, Lulușă Cornel, Ardelean Petrică și Anghelina Traian.

9. Cimitire

În comună există, în Satu Bătrân, Cimitirul Ortodox, Cimitirul Baptist și Adventist și Cimitirul Nemțesc. În Satu Nou, la intrare în comună, se găsește Cimitirul tuturor confesiunilor.

10. Locuri de agrement

Despre fostul ștrand termal nu cunoaștem date recente și nici nu avem calitatea de a ne da cu părerea. Știm că „băltoiu” a devenit un loc mult îndrăgit de localnici, practicându-se, aici, pescuitul.

Propunem, de asemenea, Pădurea, cu holumbul, Parcul central, terenurile de sport.

11. Monumente

În comună, în Parcul Central, din fața Căminului Cultural, se află statuia *Gelu, Menumorut, Glad* (voievozi români din secolul

al X-lea). Lucrarea este realizată de sculptorul măcean Pavel Mercea, din piatră artificială, și a fost dezvelită în anul 2000.

Monumentul Eroilor, ca însemn memorial pentru eroii măcene căzuți pe front, se găsește în Cimitirul Comunal încă din 1976. Este realizat tot de sculptorul Pavel Mercea, din piatră artificială.

Curtea Școlii Generale Macea „Pavel Covaci” găzduiește *Bustul* în bronz al învățătorului *George Iancu* - originar din Socodor, care a căzut victimă Primului Război Mondial. Învățător-erou, George Iancu a slujit multă vreme ca dascăl la Macea, iar bustul a fost dezvelit la 19 noiembrie 1989, la împlinirea a 200 de ani de existență a Școlii Generale.

Bustul este opera sculptorului Pavel Mercea.

Parcul Central poartă numele marelui sculptor.

În Cimitirul din Satu-Nou își doarme somnul de veci poetul-sculptor măcean Pavel Mercea-Mercescu.

2. TOPOS ȘI ETHOS

2.1. Antropologie culturală

a) Antroponime

În cercetările noastre, dacă ar fi să rezumăm, simbioza etnică pe acest plai, ar cuprinde apariția, stabilitatea, dar și dispariția unui neam. După cum spunea Alexandru Graur: „numele de locuri trăiesc în documente”. *Toponimia* include istorie, iar în procesul de denotație rurală, raportul dintre numele de familie și numele de sate este interesant. *Antroponimia*, ca ramură, oarecum, a lingvisticii, studiază și numele proprii, și numele geografice, adică toponimicele. În câmpul larg al documentării noastre, nu vom uita ulițele satului, hotarele, parcelele sau toată etnografia locului, așa cum ne este, încă, întipărită în memorie. Căci, așa cum este așezată

comuna, la capăt de țară, de aici începe și urzeala, cea a poporului, a numelor, a locurilor sau a limbii. *Toponimia* (numele locului), *oiconimia* (numele localității), *onimele* (numele proprii), *oronimele* (ridicăturile), *antroponimele* (unele nume de familie), sunt, toate, dovezi grăitoare ale evoluției sociale. Toponimia este un argument suprem și irefutabil în sprijinul cercetărilor de viitor.

b) Toponimia, în sensul larg, a fost considerată un domeniu auxiliar al istoriei. În studiul numelor sau al poreclelor, am încercat să le dovedim și din acest punct de vedere, având convingerea că unele mai păstrează ceva și din sensul de bază.

Toponimicele descriu forma sau aspectul exterior al locului, arată însușirea termenului sau apelative la vegetația locului; exemple: Răcădău, Săliște, Topilă, Forviz, Satu Bătrân, Satu Nou. Numele *Topilă* e de origine slavă – topiti, și-nseamnă a cufunda în apă, deci, se topea inul sau cânepa;

Săliște, este un cuvânt format de la un apelativ românesc (loc cu sălcii, mlaștină);

Forviz – (maghiar = foroviz – apă caldă), probabil, mai nou, cercetătorii vor dovedi existența apelor termale;

Răcădău – (maghiar = rakadó) – loc unde se încarcă ceva (aici a existat o linie ferată unde se încărca sfecla grofului, spre a fi transportată la gară;

Satu Bătrân – aici au fost atestate primele locuințe;

Satu Nou – parte de sat construită după 1926;

Felhaz – o parte a satului construită pe o ridicătură „casa de sus”, pe „brâul lui Traian”;

Cutoș – (magh. kutas) = loc cu fântână, (întâlnit și-n bulgară = kutuș);

Buibel – hotar între Curtici – Macea, după numele moșierului;

Moșescu – tot după numele de moșier;

Cânepiște – (magh. Konop) loc unde se cultiva cânepa, (aici găsim și viile);

Topilă – loc unde se topea cânepa (o baltă);

Măzăriște – loc unde se cultiva mazărea furajeră;

Tuleiște – sau porumbiște;

Tocaci – (Pădurea de la Tocaci), după numele nobilului;

Zăbreni – de la Gara Nouă, spre Macea;

Domnii – viile de la Domnii (de la „Moisic” se bifurcă două străzi ce duc într-acolo).

Așa cum spunea Nicolae Manolescu (*Arca lui Noe*, vol. III): „Nu lucrurile poartă nume, numele poartă lucrurile. Suntem în apropierea centrului vital al literaturii ca aventură a cuvântului.”

c) Onomastica - supranume și nume

În artele picturale, paleta largă și plasticitatea încântă privirea și o conduce spre feerie. La fel, în vorbire, cultivarea limbii este, pe cât de necesară, pe atât de importantă. *Porecele măcene*, dar și numele celorlalte (cărora nu le-am găsit corespondențe), conferă graiului local aceeași plasticitate și varietate, dar și o prețuită importanță lingvistică.

În cele ce urmează, vom încerca să facem o clasificare a porecelor, împărțindu-le după mai multe criterii:

I. CRITERIUL CULORILOR:

Albu, Bălu, Negru, Galbănu, Piroșgoatea, Lila, Roșu, Lucalualbu, Suru, Neagra, Vânătu, Negroaie

II. CRITERIUL ALIMENTAR:

Tăițâl, Pecaru, Lăptariu, Nană Lencă cu țucuru, Șoanca, Gălușca, Brânza, Brendia = dospitură, umflătură, Țucuri, Tocăneaua, Coardoș, Clisa, Păsula, Pitoc, Cașu, Ouari, Jinchia, Cărdăboșu, Rototișca, Țucaș, Măiuc, Tarhonia, Jumara, Langoșu, Praiu, Chisălița, Mălaiu, Ranta, Mălăița, Fărina, Mălaicoardă

III. CRITERIUL PROFESIONAL:

Căuaciu, Socaciu – Socăcița, Borbilu, Ferariu, Chipărașu, Mojeroaie, Băgăița – Băgăul, Pilotu – Poietu, Maistoru, Boici, Ghiță Poștașu, Cantoru = Sfătu, Ciocănel, Pețu, Birtașu „Țucă-l Unchiu”, Ciotea, Ștregari, Păcuraru, Bădicarășu, Purcaru, Lemnariu, Iuhaz, Contabilu, Cizmaș, Moraru, Rotaru, Săbău – Săbăița, Borbiro, Vizitiu, Ciobanu, Fauru, Gâscariu, Pilaru, Șintăru, Vițălaru, Holdeoaie, Văcaru, Crâsnic, Birtășița, Lăcătușu = Contabilu

IV. CRITERIUL VEGETAL-BOTANIC:

Piparca, Ruja, Curechiu, Băgăul, Vișina, Orzu, Mazărea, Buruiană, Măcrișu, Cepiș, Gurguna, Hajma, Crumpa, Zmida, Ludaia, Păiuț, Păsula, Paicoș, Cigo

V. CRITERIUL ANIMAL (PĂSĂRI):

Șerpile, Iepurile, Bou, Țapoș, Oița, Broșcovanu, Berbecu, Tonicu-Iepurile, Văcaru, Puica, Poțocu, Pirchița, Poțochina, Musca, Moima, Gâsca, Mătu, Rațu, Birca, Birconu, Pițigușu, Dihoru, Grangoru, Calu, Buha, Ciuta, Cucu, Purcelu, Găină, Lupu, Tucea, Murgu, Buduga, Bica, Vrăbieșu

VI. CRITERIUL OBIECTELOR:

Ștrinfu, Goaga, Drodu, Cotoroi, Lemnu, Trișca, Bumbu, Cocenaș, Clopu, Ciocănel, Ciontu, Țoanga, Șuștariu, Jeșcău, Cizma-Tureacu, Dosoiu, Lemnu, Bricea, Căciulă, Cuiedan, Socală, Burdușel, Bădicarășu, Plumbuț, Bila, Spătaru, Grițari, Butucu, Doba, Fedeu, Toaca, Armanu, Tărăboanță, Țundrea, Teaca, Litău, Troaca, Mițăla, Obdelea, Pipaș, Bășcu, Mața, Căzanu, Jlarfa, Butucu, Foarficile, Dudaș, Câlțu, Cătrința, Cerganu, Ciuturiga

VII. CRITERIUL DEFECTELOR:

Stângaciu zis Besoiu, Grumăzoi, Direptu, Crăcitele, Bălu, Râia, Râiosu, Flencău, Găbu, Șodu, Broanza, Bizdiga, Mutu = Emil Mutu, Haiulubălu, Plecătoarea, Mociocu, Betear = Bitangu, Lungu, Zămbrea, Mustată, Mânjala, Limboasa, Cărnul, Ștregari, Crețu, Crețulașu, Cioncu, Grosu, Foltea, Grasu, Ciuposu, Bărbosu, Bizdiguț, Belea, Hădu, Flender, Năsui, Mincinosu, Topia, Șchiopu, Țapoș, Surdu, Hodorogu, Ochiuț, Orbu

VIII. CRITERIUL „NECESITĂȚI”:

Beșu, Pișu, Beșuța, Beșinoasa, Buricu, Fundu, Curvirea, Cacăfer, Căcătoi, Flocău, Clonțu, Cur de pasăre, Clonțișca, Pipiș, Cufuri...

IX. CRITERIUL AȘEZĂMINTELOR:

Abrudan (Abrud), Chinezu (China), Ardelean (Ardeal), Cărsău (Caraș-Severin), Bănățan (Banat), Cuiedan (Cuied), Brădean (Brad), Ciumedean (Ciumegliu), Crișan (Crișana), Jidanu, Jidovu (Israel), Chișeu (Chișineu), Ciolpanu (Ciolpani), Ineu (Ineu), Mocanu (mocan), Julean (Jula – Ungaria), Moldovan (Moldova), Oltean

(Oltenia), Morodanu (Moroda), Otlăcan (Otlaca-Pustă - Ungaria), Obreja (Obreja), Mauru (maur), Pădureanu (Pădureni), Mureșan (Mureș), Peșcanu (Pecica), Maghiar (maghiar), Petrila (Petrila), Șiclovian (Șiclău), Orădanu (Oradea), Semlecan (Semlac), Pâncotan (Pâncota), Șumândan (Șimand), Sibianu (Sibiu), Socodoranu (Socodor), Rusu (Rusia), Vârșendan (Vârșand), Tornea (Turnu), Turcu (Turcia), Tămăjdan (Tămașda), Nădăban (Nădab)

X. CRITERIUL SOCIAL (uneori în antiteză):

Bogat – Sărac, Bătrân, Pogan, Corcobel, Chișbirău, Banu, Spătariu, Cozman (în sens de = ordonat), frate geamăn cu Damian (îmblânzitori, martiri, doctori „fără de arginți”), Alexa = omul lui Dumnezeu (apărător)

XI. CRITERIUL „NUME DE NUME”:

Uănu, Moiscalumara, Uănupetri, Moiscalumoisoc, Țucălunchiu, Pătrulmoașa, Adămuț, Tomalupinel, Antonu Cioncului, Trăiantrăian, Bălălaica, Tutipore, Bedeleucea, Văidoaie, Beleşteuăi, Urichiușca, Broșcovanu, Burdănocu, Ghiorghica, Dăvidoc, Ghiorghic, Gustoc, Ghiorghioaie, Ștefănoc, Ghiorghiuț, Redeșocu, Ghiculaș, Haromșogor, Alupinel, Nisăile, Bunlutoderica, Piroșgoatea, Tiioaie, Petreșu, Holdoaie, Limululupu, Sentilunisăie, Sâmpetreatu, Ghiuri Căuaci, Virag (magh. floare), Ghiulița Maichii, Flore (nume de familie), Haiulubălu, Văruțoaie, Iuănele, Bădioaie, Iuănaș, Berceoaie, Laialuoănu, Lucalualbu

XII. CRITERIUL „CLANURI DE CLANURI”:

Andești, Hexănești, Căzănești, Otlăcănești, Curtuțești, Șiclovănești, Donulești, Tolănești, Mercești, Vezănești, Hornești

XIII. CRITERIUL REZONANȚELOR BIBLICE:

Ana, Miron, Adam – Anghelina, Pășcuț, Avram, Prorocu, Crăciun, Sâmpetreatu, Gheorghe, Petrița, Iacob, Floroiaie, David, Dumnezaica, Floare, Cristos, Iafed, Crâșnic, Mihaic, Grăvilă, Moise, Pascu, Maria, Pătruț

XIV. CRITERIUL „ALTFEL DE NUME”:

Miciurin – savant, Manix – actor, Venus – poet, care, rostite, se topesc în gură, ca moarea, cu saramură, dar sunt în totală discrepanță cu alte nume, formate prin derivare sufixală, diminutive sau augmentative, de felul: Pișpilic, Șendoric, Livia lu

Vlăduț, Diculaș, Frătiuț, Bizdiguț sau Ștefănoc, Lenocu, Horneoaie, Floroiaie, Ciupuligoaie și, de ce să n-o spunem, la persoanele în vârstă depășesc aria lor culturală.

SOARE (fost angajat CEC) – aduce prin nume acea rază de lumină pe care ne-o dorim cu toții, dacă cumva vom fi fost amenințați de un anume **PĂRJOL** (nume al dezastrelor).

XV. CRITERIUL DIVERȘI:

A. Armanu, Aron, Avrămuț, Adoc, Apa

B. Barbu, Bonta, Barna, Bontău, Badea, Borodu, Bădia, Bulduș, Barnău, Bondriș, Bănădic, Boldiș, Băndulea, Bojar, Băndulicea, Boți, Bănăna, Buchiș, Baltă, Bălălaica, Bandi, Buduga, Bășcu, Burdănocu, Babău, Burcuș, Bengăuăle, Buțurcă, Bedeleucea, Bușu, Benai, Buta, Beibu, Bota, Bela, Bodonișcu, Belea, Buri, Bizdiga, Buțu, Bizdiguț, Braicu, Birconu

C. Cazan, Cărăsău, Colompar, Cătrința, Colceriu, Cățca, Cojnița, Câlțu, Coaști, Cășpan, Cordoș, Crâsta, Cenea, Cheșcheta, Chenciu, Chintreș, Ciulu, Ceidereș, Chița, Ceciut, Ciuturiga, Chebelev, Costea, Ciuta, Ciuda, Ciocea, Ciuta, Cioncu, Cocovețu, Ciotea, Cocoțalu, Cionoc, Codoș, Cioaiela, Cotrovu, Cobu, Ciuricu, Clepea, Cuiedan, Craut

D. Dădărașca, Dijain, Dărvășan, Dilimanu, Dehelean, Dreci, Dihoru, Diloș, Didu, Dâmbu, Doda, Dudumanu, Dodu, Drugosu, Domba, Dura, Dodolic, Dugău, Donea, Drăganu, Dochița, Dudurișca, Dișcora, Dugău, Diculaș, Dușani

F. Frăteanu, Făsie, Frătiuț, Feldi, Floroiaie, Foșu, Floritoaca, Fonioș, Flender, Fizite, Foacli, Foghiș, Fluchi

G. Gabor, Ghiga, Grama, Goaga, Găzdolea, Ghiurcovici, Gașpar, Gubița, Ghica, Ghiucu, Gubița, Gheorghiuț, Gheghea, Goanța, Ghila, Guruie

H. Halas, Homoloaie, Hauca, Hodu, Haiciu, Horia, Hosu, Hodorogu, Holodu, Hoza, Hărdălău, Hodrea

I. Iani, Ienciu, Iaia, Ilieșiu, Ioța, Inclovici, Irimie, Izicuț, Iordache, Incău, Ioșcuța

J. Jamu, Jeșcău, Jofi, Jimbu, Joandrea, Jurjuț, Jelcu

L. Lascu, Lenocu, Lați, Lișcu, Learik, Limboasa, Litău, Lulușu, Lița, Lebovici, Leca

M. Magoni, Moga, Mantu, Michi, Manti, Micula, Manix, Moșcodanu, Majas, Milan, Mănuț, Mândrilă, Mărcuț, Măcinica, Mladin, Mața, Moanea, Mara, Moistic, Maxa, Moisoc

N. Natea, Nisăile, Năsui, Nișca, Năzărie, Nioniu, Nela,

O. Onti

P. Păcală, Pețala, Pârca, Pețu, Paștina, Pimpăla, Palcu, Pișpilic, Pac, Pinel, Pătroala, Petișele, Pârvu, Pleșu, Pârjol, Petrița, Pârciu, Proc, Pipiș, Prișchin, Peicu, Ptelău, Pilan, Papi, Pelheș, Ptelea, Poanca, Pupăna, Purdicu, Pițipindăr, Pevăla, Pilcovici

R. Rara, Rusalim, Ranta, Râpaș, Ricti, Redeșu, Robu, Rauca

S. Sazaraz, Stanciu, Suci, Sonu, Socală, Sâia, Sica, Stoaric, Sânguru, Silu, Sandiciu, Sânteanu

Ș. Șactăru, Știubei, Șaia, Ștrela, Șovai, Ștofăla, Șodu, Șimoanca, Șimei, Șuman, Șendoric, Șușani, Știrea, Șoncuța, Șolomite

T. Tămaș, Tolanu, Tăula, Tomica, Tatu, Ticăla, Târșu, Truman, Techelechea, Truțu, Telepoțchi, Tutipore, Teteretea, Toderica, Terca, Tărăntișu, Tențer, Tiia, Terente, Tifla, Todoruț

Ț. Țața, Țoanga, Țărnău, Țucudeanu, Țoldanu, Țuțuranu, Țiboc, Țucuri

U. Usca, Urichiușca, Uțu

V. Vaș, Visi, Văidău, Virag, Văidoaie, Vlăduț, Vârșândan, Vuin, Vidicanu, Văruțoiaie, Vidu

Z. Zăhărie, Zăia, Zmida, Zărone, Zurga

Unele nume sunt combinate „fericit” și produc nu numai un mare efect, ci devin hilare, chiar dacă nu a stat în intenția celor ce le-au născocit să producă vreo anume meteahnă purtătorilor:

cur + de + pasăre = Curdepasăre

cap + de + pene = Capdepene

cacă + fer = Cacăfer

cap + de + bou = Capdebou sau (Ghițalubou)

piroș + goatea = Piroșgoatea (nădragi roșii)

harom + șogor = Haromșogor

țucă + l + unchiu = Țucălunchiul (birtășul satului)

cal + verde = Calverde

Altele s-au format din masculin, căpătând la feminin derivatul potrivit:

(a lu) Donu – Donuleasa

(a lu) Câlțu – Câlțuleasa

(a lu) Peicu – Peiculeasa

(a lu) Moanea – Monioaie

(a lu) Pilan – Pilănoaie

(a lu) Ioșcuța – Ioșcuțoiaie

(a lu) Maistoru – Măistorița

(a lu) Buduga – Budugoiaie

(a lu) Vezanu – Vezănoaie

(a lu) Badea – Bădioaia

(a lu) Vaidău – Văidoaie

(a lu) Șotrea – Șotroaie

Supranume

Supranumele au rol foarte important în precizarea identității. Sunt destul de numeroase și variate.

Unele supranume sunt provenite din vorbirea cunoscută: *Păsulea, Cătrința, Albu, Măcrișu, Ludaia*.

Întâlnim și supranume de origine maghiară: *Coaști, Bedeșu, Crițari*.

De origine sârbă (slavonă) ar fi numele *Rusu*, care în sârbă înseamnă „roșcat”.

Referitor la problemele legate de nume s-ar mai putea consulta lucrarea lui Vășcan Ștefan *Nume de persoane și nume de animale*, 1936.

Nume de animale

– cai: *Furi, Noninț, Bubi, Ciueș, Vilma*.

– bovine: *Joiana, Ianilov*.

Se manifestă tendința de înlocuire a acestor nume cu altele referitoare la culoarea părului sau provenite din nume de persoane.

Exemple: *Doru, Florian, Corbu, Șarga, Suru, Stela, Marta, Florica*.

Emil Petrovici¹ a făcut o deosebire pertinentă între toponimia autohtonă și cea împrumutată. Găsim nume de Crăiești (*Craiu*, la

¹ Emil Petrovici, *Toponymie autochtone et toponymie emprunté*, 1966

noi), Axente, Dumitru, Ivan, Gheorghe, Mihai, Mircea, Moga, Nicolae, ca antroponime de origine slavă.

Ca elemente de origine maghiară, vorbită încă la noi, avem: *birău* (biró), *iliș* (élés), *sălaş* (szóllás), *meșter* (mester), *aldămaș* (áldomás), *a-și bănu* (bán), *chip* (kép), *chinzai* (kin), *a făgădui* (fogadni), *sobă* = cameră (szoba), *tolvai* (tolvaj), *bughelarăși* (bugyelláris), *căbat* = palton (kobát), *a feleli* (felel), *Corbaci* (Korbács), *iosag* (ioszág), *fioc* (fiok), *a șurlui* (surol).

Ca influență greacă, porecla *Mustață* o purta o singură persoană.

Cuvintele de origine turcă, folosite în Moldova și Muntenia (catifea, cearceaf, tutun), la noi le găsim tot de origine maghiară: *barșon*, *lipideu*, *duhan*.

Pe baza *Atlasului lingvistic român*, constatăm încă, la noi, nume ca: *Șnăidăr* - croitor, *Șuștăr* - pantofar, *Țimărman* - dulgher, legate de meserii, sunt termeni de originară germană (cf. S. Mândrescu).

Numele de *Zaharia* (la noi) ar proveni din „zaharea” (turcă) = provizii alimentare.

Și unele adverbe, folosite încă: *doară-doaară* - latin, *barem* - slav, *de iznoavă* = *d'i poveste* - slav + latin, *batăr* - maghiar, *meachili* - meakili - turc, s-au păstrat nealterate până azi.

Apoi, Florica Dumitrescu îl plasează pe *Coșnița* ca devenit din slavul „Kusinica”, iar pe *sfadă* din slavul „suvada”.

Victoria se scria „Bictoria” (fenomenul fiind numit betacism în secolul al 3-lea).

d) Grai măcean - interferențe, influențe

Mai departe, ne vom apleca și asupra cultivării limbii, necesară unificării ei, dar și lărgirii orizontului culturii noastre, precum și aprofundării ei. Între bogăția semantică a cuvintelor și vechimea lor există o relație deloc de neglijat.

Ne aducem bine aminte de lunga și fertila conviețuire, în sat, între măcenii, pe de-o parte, și germanii, maghiarii, pe de altă parte. Prin aceasta s-au creat nu numai relații de frățietate, ci și interferențe lingvistice complexe, astfel că unele cuvinte din germană sau maghiară au intrat în vocabularul vorbitorilor, dar și invers.

Deși aceste limbi sunt de structuri diferite, accesibilitatea nu a pus probleme.

Vom încerca, numai într-o mică măsură, să punctăm câteva din aceste *interferențe*:

Maghiare:

laboșă - lábos
 corman - korman
 jumătate - fél
 fioc - fiok
 hamiș - hamis
 dărab - darab
 ciont - csont
 copârșeu - koporsó
 cameră - szoba
 tablou - kép
 duleu - dülo
 firez - füresz
 căuaci - kóvacs
 holdă - hold
 imaș - nyomás
 bucată - darab
 dâmb - domb (nume Dâmbu)
 păstor - iuhász (nume de poreclă)
 mic - kiss (Chiș + Ioan = Chișeuan)
 colcer (Colceriu), chelar - kulcsár
 sângur - mago (stăpân)
 nărav (Socaci) - Szakács
 lăcătuș - lackat
 Pâncotan - Pankotha
 Fehér - alb (nume)
 Fekete - negru (Neagra)
 Veres - Roșu
 Hossu - mare (Grosu)
 Bota - bóte (secure)
 Musca - Muszka

Halas – Halasz (bogat în pește, pescar)
 Buta – butá = butuc, prostănac
 fereastră – ablak
 Bor + Biro – biró = judecător
 Covaci – Kovács = fierar
 Cioncu – csonk = fără braț
 Piroșgotea – magh. nădragi roșii
 Piparca – paprika = ardei
 Doască – doszka (copertă)
 Aldămaș – adományozni = cinste (de băut)
 hămișag – hamissag

Germane:

Zucker – zahăr
 Schneider – croitor (nume de familie)
 Fuchs – vulpe
 Fisch – pește
 Wolf – lup
 Wagner – căruțaș
 Weber – țesător
 schlampe – șleampăt
 Sucht – poftă, sucă
 Kehle – grumaz (grumăzoi)
 Weiss – alb (Albu)
 Rot – Roșu
 Schwartz – Negru
 Gross – Grosu (nume)
 Ochs – Bou (nume)
 Geflügel – hoară
 Schäfer – cioban (nume)
 Schmidt – fierar, Faur (nume) – Tișlăr = tâmplar

Vom observa că multe din aceste etimoane sau etimologii se regăsesc în numele sau poreclele de la diferitele criterii, și le-am numit *interferențe*. O concluzie se desprinde: aceea că poreclele

sunt simple, nu depersonifică, ci se transformă în materiale care sensibilizează. Și nici nu urmăresc să ridiculizeze sau să satirizeze.

Raportul dintre un apelativ și poreclă are un mare rol, deoarece stabilește legătura dintre persoane, face istoria locului, oferind informații despre vechimea și perpetuarea populației pe aceste plaiuri inundate de „câmpia măceană”. Acoperite sau nu de antroponime, porecele nu vor știrbi cu nimic onoarea celor ce le poartă, dacă așa „le-au primit”. Nici asupra influențelor nu vom insista, maghiare, germane, asupra diferitelor nume de persoane. Factorii sociali sau culturali vor primi, în viitor, dinamica numelor și a poreclelor, și le vor așeza alături de moderna onomastică, preluată sau nu, din vecinătăți sau străinătăți. Ca o sită, ce le va cerne, peste timp.

Și porecele pot avea „origini”. Coaști, Bedeșu, Gritari, Betear (biter) - maghiare; Rusu (roșcat), Békar – sârbă.

Din cuvintele de *origine sârbă*, menționăm: prune bistriță – sliva bistricea, ludaie – ludaja, a vopsi (a căcăli) de mântuială – kukaliti, cociie – kocije, cotarcă – kotarca, cotoroage (răcitur, cocioane) – kotrig, lopotiță – lopatica, chilav – kilav, a se nădăi – nadati, pilar – piljar, răstaniță – rastavica, văiug – valjak, zăbunit (de cap) – zabuniti, pămucă – pamuk, zgârnăit, zgârcit – zgîrnuti.

e) Port măcean

Până în 1950 se umbla și în opinci.

Costumele femeiești din comuna Macea fac parte dintre puținele costume românești la care nu există o piesă specială pentru încins mijlocul. În loc de brâu sau bete, fusta sau rochia, cum se numește aici, este strânsă după ce este mult răsfrântă, în zloc, la mijloc de niște ațe tari, legători. Zbocul constituie, de fapt, partea de sus a poalelor, a rochiei. Aici nu apar motive naționale, ornamentele, asemănătoare cu cele din partea de sus a corpului.

Partea de sus a corpului se îmbracă cu „spătoiul”. Acesta este, de fapt, o cămașă din pânză groasă de cânepă, tort în tort, țesută în casă din cânepa ce și-o cultiva fiecare gospodar spre a-și asigura pânzeturile necesare membrilor familiei. Astfel, măceanul era producătorul propriilor elemente de îmbrăcăminte și al unor

articole, cum ar fi lipideul (cearceaful), și măsurita (fața de masă), dosoiul (prosopul).

După anii 1920-1930, această pânză se țese tot în casă, dar învăluită cu fire de bumbac. Felul acesta de pânză capătă un aspect dungat și se numește „pânză cu cinari”. Pânză din bumbac curat se țese mai târziu, mai ales în familiile care cultivau duhan (tutun), căci acestea primeau un fel de stimulent de la stat, „misir” (fire de bumbac).

Croiala spătoiului se caracterizează prin aceea că fața și spatele sunt tăiate dintr-o singură bucată, lipsind astfel cusătura de la umăr. În bucata de pânză dreaptă este tăiat la gât un decolteu pătrat. Gulerul este foarte puțin dezvoltat, fiind redus la o bentiță îngustă. Mânecele, croite larg, sunt încrețite și sus, la umeri, și jos, la „pomnarii” (manșete). Pomnarii, foarte lași, se terminau cu colți și se încheiau cu nasturi colorați de sticlă. Peste spătoi femeile purtau zobon împletit din fir de lână pură, vopsită în casă în culori naturale.

Partea inferioară a corpului este îmbrăcată în rochie, dedesubtul căreia sunt puse poale foarte largi și bogat încrețite, strânse în talie cu ajutorul „pomnatei”. Poalele de deasupra sunt îmbrăcate peste altele, astfel încât, fiind strânse sus și lăsate libere jos, imaginea acestora este aceea a unui clopot. Ornamentația poalelor este dispusă pe pomnată și pe marginea de jos și se numește jură sau loză colorată.

Peste rochie în față se pune un șorț, „zadia”, făcută din doi „lași” de pânză încrețită în partea de sus de un șiret tras printr-un tiv numit „pomnată”. Șiretul și pomnata marchează talia. Șorțul este ornamentat în partea de jos cu motive geometrice colorate în roșu, negru, albastru. Partea de jos a zadiei se termină cu „fodără” sau „cipcă”, croșetată în casă.

Încălțăminte specifică erau „păpucii cu tureac”, ghete cu toc înalt încheiate cu șireturi lungi. Ca piesă complementară, femeile purtau o cârpă mare după cap, legată încrucișat peste piept și înnodată la spate.

Pe cap, femeile bătrâne purtau cârpă neagră, legată sub bărbie. Sub cârpă, părul era pieptănat fie cu cărare, fie peste cap și strâns în „conci” (coc), legat cu cârpă neagră de conci.

Fetele mari, băgate în joc (ieșite la horă), purtau pe cap o „ceapță”, un fel de bască rară, pe care erau cusute mărgelile mici, multicolore, de sticlă, perforate. Se asemănau, uneori erau identice, cu acelea care se așezau înșirate în jurul gâtului sau atârinate pe piept. Mărgelile de pe ceapță erau dispuse în motive geometrice, florale sau în formă de stea.

Fetele neintrate în joc purtau cârpă albă, sub care părul era împletit în trei, în două cozi, terminate fiecare cu câte o primă roșie, împletită în partea de jos a cozii.

Remarcăm faptul că atât cei mici, cât și cei mari, de la brumă până la brumă, umblau mai ales desculți. Umblatul cu picioarele goale atinsese o asemenea performanță încât pe miriștea de grâu, în tuleștea de cucuruz, sau pe pământul reavăn, măcenilor le era totuna.

Amintim ca o piesă complementară costumului femeiesc „straița”

Întâlnim straița de toate zilele și straița de sărbători, ambele fiind țesute în casă. Deosebirea consta în faptul că straița de duminică era mai viu colorată și împodobită cu mai mulți ciucuri. Cu straița obișnuită se mergea la lucrul câmpului, în ea punându-se merindele. Se și zicea: „Muiere, adă-mi straița, că mă duc”.

Tot ca elementul complementară de duminică amintim cârpuța cu călăpăr sau busuioc de la jeb, unde țineau banii mânântăi de tas.

Costumul bărbătesc

Portul bărbătesc era destul de simplu.

Vara, în cap purtau clop de păr sau de paie, cu „bordă” mică răsucită în sus.

Bărbații purtau părul lung, iar la clop primă mai îngustă sau mai lată.

Iarna purtau căciuli, „cușme” „luate” (cumpărate) de pe la Pâncota. Copiii purtau mai ales ceapță cusută în casă de către mame. Bărbații purtau, vara, cămași și izmene de tort în tort sau învăluit, făcute de femei.

Peste cămași purtau cojoc, „cheptar” și „suman”. Sumanul și ițarii la măcenii erau împodobiți cu fășii înguste roșii, uneori și cu „colți negri”. Cămașile se purtau pe afară, nestrânse în brâu.

Izmenele erau largi, de cânepă, de 5-6 lați (coți), aveau brăcinar care le strângea în brâu, în crețele, iar la capătul de jos se terminau cu colți. Și la biserică mergeau tot așa, dar peste cămașă ei își puneai zobon făcut la croitor. Pe piept cămașile erau împodobite cu „ciuri” sau „fiocoș”, un fel de broderie.

Iarna se purtau cizme, bocanci cu talpă de piele, iar cei mai săraci cu talpă de lemn. Vara purtau opinci cu gurgoi, confecționate în gospodărie din tureac de cizmă veche.

Săracii purtau opinci și iarna, cu obiele de cânepă.

Bărbații erau tunși de femei.

Copiii mai mici purtau opinci din lână cu talpă de clop sau netălpuite. La joc se mergea și desculț.

Săracii aveau numai un suman și o pereche de cioareci, pe care în zi de lucru îi purtau întorși pe dos, iar în zi de sărbătoare îi întorceau pe „ceea parte” (pe față).

Mai târziu au apărut nădragii, identici în croi cu cioarecii și fără buzunare.

Odată cu nădragii a venit și „mițala” (haina).

Țesăturile din lână în lână erau duse la „dube” și la „presă”, la „albit” și la „bătut”. Urzeala era din lână lungă, mai tare, din lână țurcană, băteala, din lână mai scurtă, mai moale, din lână stogoșe (țigaie).

Așa era portul măcenilor, „vechi și simplu de la țară”.

f) Case măcene

Primele case. Primii locuitori - băștinașii

Începem prin a consemna că Macea își are începuturile din partea spre Kutoș, Sânmartin, deci, la nord, urmând apoi spre vest, spre Curtici.

Familia Cezeu, în 1560, va împărți în două comuna, deși proprietar era Ștefan Pecsey.

Contele Károly îl va aduce ca notar pe Iuliu Szikszai, timp în care au fost plantați primii castani de pe șoseaua principală (cât a fost notar, 1870-1912).

I-a urmat Iosif Olah, care a părăsit comuna în anul 1918.

Se presupune că până în anul 1920 satul era format dintr-un singur rând de case. Acestea erau acoperite la început cu paie de

secară. Abia după anul 1900 țărani foloseau țigla, bineînțeles, cei mai înstăriți.

Acoperișul caselor avea forma unei căciuli, iar casele erau construite din pământ bătut. În componența lor intra camera de locuit și tinda. În tindă era vatra, pentru gătit. Cu timpul, casele și-au modificat tipul de construcție, cu antreu, coridor, cămară (cărămida a înlocuit pământul bătut).

Casa se compunea din:

1. **Casa din înainte** – din față – care era destinată musafirilor

– era podită cu podele;

– pe jos țoale făcute în casă, din război, în diverse culori;

– avea fireanguri la ferești (nățuite, rișelitate sau cusute în cosele);

– erau astupate cu tăbli (rolete) din lemn;

– era mobilată cu:

– două paturi împreunate laolaltă, cu perini rișelitate și lipidee;

– un dolaf (cădrăf) dublu – în unele case am văzut mobilă făcut de comandă la Arad (Lengyel);

– două noptiere;

– lampă ornamentală (azi, foarte căutate) cu abajur de porțelan

– aici nu se prea făcea foc, dar se puneau mortu și se săvârșea petrecania.

2. **Tinda** – camera care făcea legătura între cele două camere

– era ca o cameră de zi – cu mobilier simplu, pentru stat ziua.

3. **Casa d’i năpoi** (camera din spate) – era de obicei cea unde stăteau bătrânii, era încălzită, dacă familia era numeroasă:

– avea mobilă combinată.

4. **Târnațul** – vestibul, coridor

– plin de flori;

– plin de geamuri.

5. **Filigoria** (veranda), gang – un fel de loc de primire, adăugat (dacă nu exista din construcția casei)

– cu geamuri multe ce se întindeau înspre curte (gredină =

ocol). Și aici, de obicei, era bucătăria de vară, **sobița** (cu scopul de a se păstra restul locuinței curat). Sobița ea amenajată chiar și cu paturi și stăteau și iarna, chiar și bătrânii (făceau foc cu coceni sau rumeguș). În sobiță nu erau primiți goștii, că era o rușine pentru gazdă. Aceasta era în bună vecinătate cu vecinii, existau ferești înspre curtea acestora și ușița d'i cătă gredină (gard, mai rar).

6. **Bucătăria** – avea următoarele:

- credenț,
- șpohert,
- masă + scăunașe,
- laviță,
- țoale pă jos (dacă era murluit),
- grindă în loc de tavan, unde se puneau: lăcruțe, jilău, fonțu (cântarul),
- coșara d'i sfărmat.

Obiecte de veselă:

- laboșe,
- crăstoane,
- linguri d'i lemn,
- sărăriță,
- blide (talgere).

Dacă bucătăria era la capătul casei, după casa (camera) d'i năpoi, pe peretele dintre ele era cuptoriul d'i pită, în bucătărie era folosit ca atare, iar camera era încălzită.

Frigider nu exista. Produsele erau răcite în fântână (vara), iarna erau ținute ori în sare (carnea), ori în cămară.

7. **Cămara** (șpaisul) și **podrumul** (pivnița)

Și aici era o grindă + stălajuri (rafturi). Se adăposteau:

- troacile d'i pită (troacă = covată),
- ciuberăle,
- ieji cu stupuș d'i cocean, cu must,
- iejile cu dunțuri și acreală,
- clisa, cărnații, șoanca,
- brânza sfărmată în putină,
- păsula în bășcuiețe,
- curechiu acru,

- ciubeleu,
- trăgaci,
- sâtile,
- bădria (un vas de măsurat).

8. **Curtea** (gredina)

Cultul florilor locale – iorgovan, călăpăr, eștiche, pene ca duhanu, mușcarle, betoane (petunii), bujori, pene d'i mort (iasomie), stânjenei, era nelipsit. Peste toate, trona fântâna cu vidire. Lângă ea era lăvorul cu sopon, de spălat la rezezeală.

Aici se puteau zări:

- *cotețul*, cu separeuri pentru porci (de verit sau nu), scroafe, purcei,
- *cotreața de păsări*,
- *iștălăul pentru*: cai, vaci, chiar boi, oi, miei, capre, viței.

Mersul cu ciurda, văcarii satului, aratul cu boi sau cai, s-au păstrat vreme îndelungată.

9. **Cotarca** – adăpostea cerealele, la fel ca și podul cășii (aici se mai puneau cele ce prisoseau).

10. **Colna** – aici acareturile trebuincioase își aveau locul lor: scule, foarfeci de tuns, șprițuri, lăzi (șcătule cu cuie), lanțuri, ștreanguri, bădice, ferăraie, lopeți, unelte, furci, coase, seceri.

Note

1) Nu exista podrum (pivniță). Țăranii improvizau gropi adânci în pământ, scutite cu paie, pentru adăpostirea verdețurilor, peste iarnă.

2) Nu exista nici baie. Totuși, vara, spălarea se făcea lângă fântână sau cu apă de ploaie. Iarna, se încălzea apă, spălatul pe picioare (sau picioarele în dobă) țineau loc și de încălzit, după o zi de lucru. În preajma duminicii sau a sărbătorilor, de peste an, spălatul, rasul, erau, la orice țăran, chestiune de bun simț.

g) **Jocul popular**

Specific comunei Macea, aici se practica *gazda de joc*, cel care organiza jocul.

Se făcea un angajament pe un an de zile, la fel și cu muzicanții și cu primăria sau biserica.

Cei mai buni jucăuși jucau în fața benzii (a muzicii), sau a

higeghii (viorii): Tolan Trăian (Pirchița), Pavel Tolan (a lu' Cioaiela), Dumitru Șiclovan (a lu' Natea), Florea lu' Bechea, Lia lu' Tărăntișu, Ștefan a lu' Pătroala, Simi a lu' Pătroala, Nuța lu' Flencău, Ica lu' Iov, Ica lu' Șovai, Florica lu' Rațu ș.a.

Locul de joc nu era stabil: Se juca pe Locul Piațului, sub frăgari, La Cămin, Lângă Moară, La Țuțuranu, La Drecin etc.

Jocurile de bază erau grupate în trei: *De-a lungu, Mânântău* și *De-a-ntorsu*.

Se mai jucau: Închinata, Șoimoșana, Ciocănița, Terpeteaua, Bogăreasca, Șchioapa, Duba. Nu se juca Călușerul.

Jocul se desfășura în șir pentru cei avansați.

Era și un joc al copiilor, organizat de băndași, între 10-13 ani. Intrarea fetelor în joc era la 14 ani, de Sânjorz, când purtau ceapță cu fir și taleri de argint și poale, cu z boc.

h) Nunta, ospățul, botezul

Pregătirile de nuntă încep cu îmbrăcarea miresei de către mire, cu ce-și dorește ea mai scump. La fel procedează și ea cu mirele.

Tinerii propun apoi chemătorii, câte un băiat din fiecare parte. Acestora, fetele le „gată” căciulile sau clopurile cu firuri, panglici colorate, legate la spate, lung atârinate pe spate și pe piept. Chemătorii se numeau „pălăscași” și, cu câte o săptămână înainte de nuntă, știau pe cine trebuie să poftască. Ei se deplasau cu cai împănați cu prime și cu lipidee de lână în lână, țesute în casă, viu colorate, predominând roșul. Se foloseau și bicicletele, la fel de împănate și împodobite atractiv. Chemătorii plecau de la casa miresei, invitațiile începând cu părinții, socrii, preoții, nănașii, apoi neamurile și prietenii. La casele invitaților, ei vorbeau pe rând, după al cui invitat era: „junele vă invită cu drag a lua parte la nunta sa cu mireasa Ana, Maria, Elena etc.”

„Dacă o fi vreme bună,
Vă suiți pă o găină.
De o vreme d'i ploaie,
Vă suiți și voi p-o oaie.
De o fi mare noroi,
Vă suiți pă un rățoi.”

Apoi închinau din pălasca gătată ca și căciulile.

Apoi urmau celelalte pregătiri: mirele căpăra muzica, care la Macea era alcătuită din hid'ied'i, viori, clănet și dobă. Printre hid'ied'ișii de vază, bătrânii își amintesc de Ioan Ciotea, mutat la Iratoș, Ștefan Covaci (Piști), Marin Covaci, clănetușul Petru Sălăjan, zis Husari, dobașul și clănetușul Pavel Covaci. Tot mirele se ocupa de găsirea stegarului, de obicei cel mai jucăuș ficior, îi amintim pe câțiva: Gheorghe Ciumedean, Mihai Șimăndan, Gheorghe Baci, Simion Anghelina.

Prietenele miresei se ocupau că gătarea căciulilor sau a clopurilor pentru stegari, după modelul chemătorilor, dar și cu împănatul steagului tricolor, cu panglici multicolore. Cu două-trei zile înainte de nuntă, invitații veneau la casa unde urma să fie aceasta, aducând o găină, un bădic d'i fărină și 10-20 de ouă, iar în ziua nunții aduceau un ol de vin, o iagă d'i răchie de casă. Femeile mai aduceau crogne sau pișcotă, după cum erau de înstărite.

Nunta se pornea duminica la amiază, când, la casa mirelui sosea muzica, și se juca, un joc, ori două, iar cei prezenți erau cinstiți cu plăcintă și băutura (plăcinta era numa cu mac, prai și nucă).

Apoi, grăitorul, vornicul, sau guda, cel care conducea întreg ceremonialul, organiza plecarea după nănași, în frunte cu stegarul, pe ritm de muzică „Frunză verde d'i cireasă / noi merem după nănașă”. Apoi, la nănași, aceștia erau deosebit de emoționați, serveau cu bucate alese, jucau un joc, două, și, împreună cu părinții mirelui și alți invitați, chiuind, cu sticle de sfert în mână, porneau după mireasă.

La mireasă erau la fel de frumos întâmpinați, iar prietenele ei îi cântau hira miresei:

„Miresuță cu cunună,
la-ți acuma zăua bună
D'i la tată, d'i la mamă,
D'i la frați, d'i la surori,
D'i la gred'ina cu flori.”

Grăitorul ordonează mersul la cununie, în față stegarul, apoi un pâl de jucăuși și chemătorii, jucând fecioreasca. Tot timpul, grăitorul joacă steagul, cinstește și se făleşte cu dosoiul împreună

d'i pă spate, cosut sau rișelit. Se creează o atmosferă de voieșie, dar și una de ochire a unui nou drăguț de către celelalte fete mari, rămase pe margini.

Mireasa este condusă de nănaș, mirele este condus de nănașă, iar asistența descântă:

„Frunză verd'e d'i flăgari,
Țucu-i uăchii la stegari...
Uiu-iu-iu-iu.”

„Frunză verd'e d'i mohor,
Țuca-laș pă chemător...
Uiu-iu-iu-iu.”

În acest timp se fluturau și batistuțe de către fetele mari.

Alaiul se forma din invitați, iar pe uliță, pe margini, curioșii, care îi petreceau până la biserică, apoi la primărie, unde se și încingea jocul, descântând:

„Noi merem la cununie,
Dumnezău cu noi să fie,
Numa cu cela ce-i rău
Să nu fie Dumnezău...
Uiu-iu-iu-iu.”

„Bine-i stă la cer cu lună,
La mnireasă cu cunună,
Bine-i stă la soare drept,
La june cu pană'n ch'ept...
Uiu-iu-iu-iu.”

(Penele, făcute din crenguțe de bucsuși verzi legate cu primă se puneau în piept la invitați, numai mirii aveau de cumpărat, iar jlaierul era dus de paranive sau mniresuțe mici.)

După oficierea cununiei, tot alaiul pornea la casa unde era nunta, în căși sau în șatră, și se chiuia pe tot parcursul:

„Frunză verd'e d'i flăgari,

Țucu-i gura la stegari,
Că nu-i dulce, nici acrie,
Numa cum îmi place mie...
Uiu-iu-iu-iu.”
„Ce stați, fete, su flăgari,
Ori vi-i drag d'i pălăscari...
Pălăscarii nu-s d'i voi,
Ci d'i fete ca și noi...
Uiu-iu-iu-iu.”

„Dragii mnei, junile și mnireasa ș-or făcut datoria, amu să cuvine să mulțămim și noi pântru ominie”, strigă și azi Simi Anghelina a lu Pătroala, ultimul grăitor (azi, 2011).

Întâi cinsteau nănașii cu obiecte de bucătărie, lenjerie de pat, haine (stofa cu care erau legați în biserică, le rămânea). Apoi era cinstit nănașu și omu lui cumătru mare, ajutorul nănașului. Cele mai substanțiale daruri erau oferite de părinți ori rude apropiate, frați, surori, verișori, verișene.

Grăitorul anunța darurile și pă cine le aduceau și banda cânta „Mulți ani trăiască”.

După străgări, la mnezul nopții, urma „dezbrăcatul” mniresei și „învelitul” acesteia, pe care le săvârșeau nănașu și cele două mame. Mnireasa apărea învălită, legată la cap, cu batic tipic nevestelor.

Petrecerea ținea până în zori, se termina cu un marș, cu care era petrecut nănașu și în cinstea căruia muzica nu înceta să cânte. După caz, se anunța și suma bănească strânsă.

i) Îngropăciunea

În trecutul ceva mai îndepărtat, spun bătrânii, se nășteau mult mai mulți copii decât azi, dar și mortalitatea din rândul lor era considerabil mai mare. Cei mai mulți copilași decedau din lipsa asistenței medicale, în rândul lor bânduind o boală numită „sclept”, icterul negru de azi. Unii nu apucau nici botezul, și atunci, pentru a evita această fărădelege, părinții îi botezau la 2-3 săptămâni de la naștere. Mortalitatea infantilă era aproape generalizată.

O altă boală care secera copii, dar și adulți, era boala de plămâni, TBC-ul de azi. Fetețe mai mari erau înmormântate cu haine albe de mireasă, cu diademă pe frunte, dacă familia era înstărită. Pe la mijlocul anilor 1850, o altă molimă, holera, sfâșia vieți atât în Macea, cât și în Sânmartin. Spun bătrânii că în astfel de case cu mort nici preotul nu pătrundea, sicriile nu erau vopsite, iar la groapă, acestea erau așezate în cocii cu rudițe, cum se așează snopii de coceni, și popa făcea o slujbă pentru toți deodată, iar înmormântarea avea loc în afara „țintirimbului”, cimitirul comunal, denumit „Koleratemetu”, adică cimitirul morților de holeră (azi, locul este cunoscut undeva, pe la Topilă). La Sânmartin erau îngropați în cimitirul comun, cu un semn distinctiv, câteva se mai văd și azi.

În sicriu se așterneau mai întâi haine rele, o bucată de pătură, peste care se turna talaj de la tâmplar. Mortul era așezat în sicriu cu ajutorul unui lat de rămâna sub el, la cap o perinuță umplută cu talaj mai fin. Peste mort, alt lat, pânză țesută în casă, apoi o măsură morțască din pânză rișelită, pe la unele case chiar din mătase, cum e azi voalul care acoperă jur împrejur sicriul. Pe piept, i se așeza o lumânare în formă de cruce, dacă mortul era ortodox. Unii îi puneau în jebul, în buzunarul de sus, și ceva bani mânânțai.

Priveghiul începea o dată cu lăsatul serii, erau două-trei priveghiuri, dar rudele stăteau toată noaptea. Și azi, ca și atunci, preoții participau la oficierea numită stâlp sau dezlegare. După primul priveghi, începea săpatul gropii, persoane apropiate sau cunoscute făceau acest lucru, mai apoi au apărut „groparii”, care erau remunerați. Bătrânii zic că în vremea aceea, groapa se săpa doar în ziua înmormântării, „să nu să străce mortu”. La priveghi și în zilele de îngropăciune, femeile se „cântau, boceau”, după mort, în versuri ad-hoc alese, prin care își exprimau durerea sau sentimentele de jale, se jeleau, adicăte-lea. Se aminteau în „cântatul” lor și de alți dispăruți, ca într-o prelungă tânguire, de plâns și de lacrimi. Bocetele se deosebeau prin conținut, în funcție de relația cu cel decedat.

Vom exemplifica, în cele ce urmează, bocete după *mamă, tată, bunici, soț, soră, frate* sau *vecin*.

Din casă, mortul era scos, acoperit sau descoperit, în curte, după ce preotul oficia o scurtă slujbă în casă. Indiferent de vreme, slujba de adio se oficia după ritualul ortodox, catolic, baptist, adventist de ziua a șaptea, neoprotestant și, mai nou, și penticostal, cult apărut prin 2004-2005.

Pomana se organiza la poarta cimitirului și intra în grija unor persoane apropiate mortului, iar la casa acestuia participau rudele apropiate. Cu rachiu și colac pe atunci, acum au apărut sucurile, felii de cozonac de casă sau cumpărat de la cofetărie, alții chiar și cu mâncare gătită. Ca mâncare gătită, de obicei se dă tocană de porc sau de oaie, cu crumpe și acritură, după anotimp.

Urmează perioada de „jelit”, care diferă după gradul de rudenie, șase săptămâni, trei luni sau un an. La aceste date se pomenește, prin parastase, amintirea celui mort, în biserică, iar rudele poartă haine negre. Trebuie să amintim și faptul că în timpul priveghiului bătrânii jucau cărți, se instala lumină, erau serviți cu răchie sau chiar mâncare.

Redăm bocete culese cu mulți ani în urmă de la consăteni.

– după *mamă*

„Nu șt’iu, mamă, ce-ai lucrat, De casa ți-o-ai lăsat, Și alta ți-ai cumpărat, D’e margin’ea satului, În calea bănatului.”	D’i năpoi tu nu mai vii.” „D’iloc vin doi cu doi Și t’e duce d’i la noi.”
---	---

„Vai, măicuță, mama mé, Vină, păstă-o săptămână, Mă găsești pă la fâtână, N’e lăută, n’e-nșchimbată, Și n’eagră d’i supărată, Supărată-s, tu nu șt’ii,	„Mamă, spun’e-i la tata Că io n-am pă nimen’ea. Luați cocie cu chirie Să vin’iți la min’e pă goș’ie, Că io bin’e v-oi goș’i, Tăt cu meră și cu nuci, D’i min’ să nu t’e duci.”
---	--

„Mamă, nu mă poci răbda
Să nu zâc și io ceva.
Mamă, nu t'e supăra
Că io nu mă șt'iu cânta,
C-am fost fată n'in'erată,
D'i părinți arăd'icată
Și d'i relă nemâncată.”

„Nu bate cuile tare,
Că pă mama mé o doare.”

– după tată

„Tată, tată, dragu mneu,
După min'e nu-ți pare rău,
N-am măicuță, n-am tăicuță,
În lume-s fără miluță,
Că mnila d'i la părinți
Cât trăiesc nu o mai prinzi,
Că străinu-i ca și spinu
Și amar ca și pelinu.”

„Dragu mneu, tăicuțu mneu,
El să duce și mă lasă
Io rămân friptă și arsă,
Țucu-ți, tată, brâncile,
Brâncile, picioarele,
Mânile adunătoare
Picioarele-alergătoare
Cu picioare-ai alergat
Cu brâncuțale-ai lucrat,
Până n'e-ai arăd'icat.”

– după bunici

„Dragu mneu dulce bunic,
D'i ce nu mai rămâi un pic,
Vreau să mărg și io cu tin'e,
Nu pleca d'i lângă min'e.”

„Dragă mé, bunica mé,
Rău îmi bănui după ié,
Că d'i mică m-o crescut
Până mare m-am făcut.
Noi, bună, tăt am umblat,
Leacu nu ți l-am aflat
Și-n pământ tu t'e-ai băgat.”

– după soră și frate

„Soră, dragă, sora mn'e,
Să-ți fie milă d'i min'e
Că nu mai am pă n'ime-n lume,
N-am năcazu cui i-l spun'e,
Că d'e-l spun la un străin,
Până mân'e satu-i plin
Și d'e-l spun la o străină,
Până mân'e Macea-i plină.”

„Uităt'e, frat'e la min'e,
Că t'e duci în cee lume
Și de mân'e-n calea mé
Altu nu t'e-oi mai vidé
Nici frat'e n-oi mai avé
Și când mi-o fi dor d'i tin'e
Oi vin'i la crucea ta,
Oi vin'i și t'e-oi cânta,
Durerea m-oi alina.”

Facem cuvenita subliniere că bocetele, „cântatu după mort”, sunt însoțite de suspine, de interjecția „uă” (of), de plâns ritmat sau gesticulație ce aduc a disperare, de gesticulații ale mâinilor, de cârpuța d'i jeb fluturată, încât toată asistența ia parte și plânge sau îngână suspine, în semn de solitudine.

La ieșirea cu mortul afară, cei apropiați plâng foarte tare, o dată de durere, apoi ca asistența, îndoliată și ea, să fie părtașă, să vadă îndurerarea familiei.

Și vom încheia acest „ritual” al îngropăciunii dând ultimul sărut (sărutarea) mortului, care la Macea se făcea înainte de Prohodul popii. Se înolonau bărbații, apoi femeile (șirul era câteodată foarte lung), și, de-o parte și de cealaltă a copârșeului, țuca, cel mai în vârstă primul, crucea și punea bani. Cei apropiați se și cântau o țără.

Decuseara primului priveghi se stabileau iertăciunile, care, iarăși, țineau mult, storceau căzi de lacrimi. Și tot acum, se stabilea cine mere după prapori, cine se îmbracă dintre prunci dieci (căpătau batistuțe) și cine mere pă lângă și după mort (aceștia căpătau dosoaie de tort, cârpe cu jură, mai nou, prosoape).

Și, pentru ca mortul să-și primească hodina, când îl scoteau din casă, aparținătorii se întorceau de trei ori înapoi și se loveau de ușă, să alunge spiritele, iar după îngropare, a doua zi, la amniaz, îl întrebau „cum o durmit și ce-o mâncat în groapă”.

2.2. Poezia sărbătorilor și a tradițiilor – cultura imaterială

a) SĂRBĂTORI

1. Floriile

Această sărbătoare este una însemnată în comună. Numele Floare, Flore, cu toate derivatele, Floriță, Iță, Ică, Florică, Cică, Floroaie, este foarte răspândit.

În sâmbăta dinaintea Floriilor, copiii se adunau la biserică și, alături de preot, mergeau să adune sălcuțe pentru ca a doua zi să le împletească în cununite după ce au fost sfințite (simbol).

2. Paștile

De la început, facem o convenită precizare, chiar dacă n-am vrea să fim, oarecum, neînțeleși.

Frecvent auzim urarea: - „Paște fericit!” La noi în comună se spune, de când lumea, Paști. Sărbătoarea de Paști se pregătea cu multă vreme în urmă.

În Post se făceau cocoși, floricele de porumb, din ciur, care se încingea, adică, sita, și plesneau cocoșii la descântecul: „Ieși moș de su' coș / și pomnșete tri cocoși, / unu mie, unu ție, / unu la badea Ilie”.

Ouăle roșii erau vopsite în coji de ceapă și se decorau cu frunze de pătrunjel, printr-un ciorap de nailon.

Era obiceiul să se poarte haine noi, de cumpărat sau de făcut la comandă.

Pe Locu' Piațului, bărbații se adunau, în după-amiaza sărbătorii, la ciocnit ouă, „p-adusa”, sau „p-a-mâncatea”.

Unii păcăleau, aveau ou „cu ghiont” și... duceau toate ouăle.

În postul Paștilor, fetele și feciorii se adunau la Dâmbă, la Bou, se jucau „de-a lopta-n lopițele”, „de-a lopta-n șintăr”.

Nu se obișnuia Pasca, ci Sfintele Paști.

3. *Paștile Morților* - un obicei în Duminica Tomii, practicat și azi. La cimitir se adună localnicii, după slujba de dimineață și masa de prânz, pentru a cinsti memoria celor plecați în lumea umbrelor. Cine dorea, preotul săvârșea slujbă chiar și la crucea celui plecat. Dacă nu, se făcea un pomelnic, timp în care corul slujea „Christos a înviat din morți” (la Macea există o variantă locală), de trei ori. Apoi se dădeau de pomană ouă roșii și colac de casă.

4. *Ispasul* - se celebra la Macea, ca și acum, pomenindu-se în același timp eroii.

5. Rusaliile

Pentru această mare sărbătoare pregătirile erau ca și pentru Sfintele Paști.

Se ieșea, în sat, cu crucea, la Țarină.

La Rusalii în biserică se aduc flori și iarbă. Acestea simbolizează frumusețea darului Sfântului Duh care s-a pogorât în chip de porumbel. Creștinii aduc iarba acasă și hrănesc animalele.

În ziua de Rusalii se merge cu „crucea” în țarină și se sfințesc holdele.

6. Sânzienele

Nu se cunosc prea multe practici legate de această sărbătoare. Nici sânzienele nu prea creșteau decât pe la Siti și terenurile părăsite, dar gospodinele făceau coronițe din flori de hârtie colorată, creponată.

La Sânzienele se fac coronițe din flori de sânzienele care se pun la ușa bisericii și la ușile creștinilor.

Înainte de Sânzienele copiii nu aveau voie să arunce cu mere, deoarece ploua cu grindină cât merele.

7. Sântetru

La această sărbătoare copiii erau prezenți, că venea ringhișpilul. De asemenea, cofetarii pricepuți vindeau turtele în diferite forme: păpuși simple, păpuși cu cocotoare, inimioare, baloanele erau o raritate, sau pistolul și pușca, de la micii comercianți. Tot acum cumpără „halavișca, doi la leu”, și țucur crumpa, bătă-cârn, țucur pă bătă, țucur-nucă (nugat), țucur, camfor

8. Sântiuăn

Era prima sărbătoare din an, după Văsălie. La Macea, aceste nume sunt cunoscute, cu toate derivatele: Uănu, Nelu, Ionel, Văsălică etc. De Sântiuăn, ori era zăpadă, ori nu, banda mergea pe la casele celor ce aveau onomastica. Banda era formată din clănetăși, dobași, musai. Se cinstea cu răchie, vin, plăcinte.

9. *Sfântul Toader, Sântoader*, se prăznuiește în prima sâmbătă sin Postul Paștelui.

Potrivit tradiției, de Sfântul Toader se fierbe grâu, iar dis-dimineață se face foc în grădină în amintirea sfântului care a fost ars pentru credință.

În ziua de Sf. Toader creștinii fierb grâul pe care-l mănâncă îndulcit cu miere. Legenda spune că într-o noapte, Sf. Toader a avut un vis, în care i s-a arătat că împăratul păgân vrea să-i batjocorească pe creștini prin stropirea bucatelor cu sânge de la jertfele idolești. Sfântul Toader le-a povestit creștinilor ce i s-a arătat în vis și le-a spus acestora că ar fi bine să nu cumpere în acea zi nimic de la piață. Creștinii s-au mirat când au auzit ce le-a spus sfântul și l-au întrebat ce pot mânca în acea zi. Sfântul Toader le-a spus creștinilor să fiarbă grâu pe care să-l mănânce îndulcit cu miere. Creștinii au făcut întocmai cum i-a sfătuit sfântul și nu au

cumpărat nimic de la piață în acea zi, făcându-l pe împărat de rușine. Tradiția se păstrează de atunci până în zilele noastre.

Tot în ziua de Sf. Toader se face și pomenirea morților.

10. Sfântul Gheorghe (Sânjorzul)

În ajunul zilei de Sf. Gheorghe, copiii și flăcăii mergeau pe la casele gospodarilor și urzicau fetele pentru a nu face reumatism și pentru a fi iuți și harnice tot anul.

În dimineața zilei de Sf. Gheorghe, feciorii însoțiți de muzică (benzi) se opreau pe la casele gospodarilor din sat și udau fetele nemăritate din cap până-n picioare pentru a avea noroc tot anul. Tradiția se păstrează și astăzi, dar apa a fost înlocuită cu parfum.

Gospodarii îi serveau pe feciori cu bucate special pregătite pentru această ocazie: plăcintă crocne, cârnați, cărdăboși.

b) TRADIȚII ȘI JOCURI

1. Ciuralaxa

Obiceiul era practicat de copii, în ajunul Bobotezii, după ce preotul trecea cu Iordanul. În ziua respectivă câte 2-3 copilași de 9-10 ani, aveau în mână câte o *troască*, o talangă de la vaci. Zgomotul gros produs de talangă avea menirea de a alunga șobolanii de la casele oamenilor. Unii dintre bunii gospodari ai comunei noastre îi primeau pe copii cu mare bucurie. Prezența copiilor lor în această zi de sărbătoare în curțile și grajdurile animalelor credea ca va aduce sănătate, animale spornice și belșug în casele lor.

Din curte-n curte de la o casă la alta copii strigau „*Ciuralaxa-n urma popii!*” Gazdele, măcenii noștri îi răsplăteau pe copii cu câte 1 sau 2 leuți. Alții dădeau copiilor colaci, mere prune uscate și nuci.

2. Jocul De-a lopta în lopițele

Jocul se organiza în Postul Mare. Era compus din 4 feciori și 4 fete. Se socoteau 4 în casă și 4 afară. Ei care erau afară aveau lopta făcută din zdrențe și lână încălțită. La acest joc se arunca cu rându. Cel care dădea mingea celui cu lopițeaua o arunca în așa fel încât să nu o poată lovi ca să poată ieși din joc. Dacă erau 4 în casă și doi în afară se roteau. Dacă mingea era prinsă de cel afară atunci acesta intra în casă. Acest joc al tinerilor ce se organiza în Postul

Paștelui, pe undeva era un înlocuitor al jocului tradițional de duminică, care acum în post era interzis.

O altă variantă a acestui joc era *Cugla*, practică de tinerii căsătoriți tot în Postul mare. Dintr-un butuc se confecționa o cuglă cu diametru de 6-8 cm. Se făcea o capră cu 2 picioare, din aceea pe care se tăiau lemne de foc. Tinerii aveau niște bâte f groase, 4 erau înăuntru iar 4 afară. Pe capră puneau *cugla* și apoi dădeau cu băta în ea. Se duceau cam 100 de metri. Dacă o prindeau cei 4 din afară intrau ei înăuntru. Dacă dădeau cu cugla și nimereau capra atunci tot ei intrau înăuntru.

3. De-a puricele

Se făcea o șezătoare undeva afară. Unul dintre tineri striga:

Purice, purice

Care ochi te doare?

Cel de către soare!

Atunci toți strigau: U-iu-iu!

Se învărtea roată și îl prindea. Îl ducea în centru și apoi urma altul la rând.

Sărbători ale minorităților

4. *Fărșang la Macea*. Este, sau mai bine zis a fost, că nemții din sat își duși, e sărbătoare specifică nemților. Odată cu lăsarea Postului Paștelui, cam cu o săptămână înainte, nemții se organizau și umblau prin sat. Se adunau și pomeneau în căruțe, străbătând satul în lung și în lat, de la ulița nemțească până-n Satu-Nou, prin Satu-Bătrân și Corcea. Strigau „foășing”, „foășing”, fluturând diferite obiecte (mături, steaguri) și erau „îmbrăcați urât”, adică se deghizau, spre deliciul copiilor și al tuturor sătenilor. Ei cereau alimente și bani, cu care făceau mâncăruri specifice pe care le serveau la balul lor.

Pe tot parcursul ceremonialului, pe stradă, erau însoțiți de muzică și cântau cântece specifice: „Oh, oh, Rosie”, „Anneliese” și altele. Din păcate, azi, rar mai răsună pe stradă acestea, la fel ca „foășing”, „foășing”.

(*Date culese din Macea, de la Cazan Elena (a lui Cotoroi), de Eleonora Bundiș*)

2.3. Poezia obiceiurilor, folclor, cântece epice, lirice, sacre, doine, balade, privesne, colinde

Câte fete-s bănațene

Câte fete-s bănațene
Toate-s negre la sprâncene
Numa' a mea-i mai băluță
Și aia-i a mea drăguță
Câte fete-s lângă noi
Facă-le Dumnezeu oi
Și pe mine-un ciobănaș
Să le cânt din fluieraș
Câte fete-n brațe-am strâns
Toate după mine-au plâns
Când te-oi strânge și pe tine
Și tu-i plânge după mine.

Bagă Doamne luna-n nor

Bagă Doamne luna-n nor – bis
Să mă duc unde mi-e dor
Bagă Doamne luna-n stele – bis
Să mă duc unde mi-e jele
Tu nu vrei
Tu nu vrei
Bade să mă iei
Ba io vreau
Ba io vreau
Mândră să te ieu
Bagă Doamne luna-n ceață
Să mă duc la mândra-n brață.

Ieri am fost în sat, la clacă

Ieri am fost în sat, la clacă
N-am găsit mândră să-mi placă
Dragă mi-e mândruța-naltă
Că-mi dă gura peste poartă.
Dară mândra-i mititea
Se-ntindea și n-ajungea
Și-o căzut poarta pe ea.

Peste deal răsare luna

Peste deal răsare luna
Io vin de la mândr-acuma
Iar de-ar ști nevasta mea
Ușa nu mi-ar descuia
Drumu-n casă nu mi-ar da
Nici în pat nu m-ar culca
Nici în pat și nici pe țol
Numai pe pământul gol.
– Măi muiere, măi muiere
– Ce-ai tu cu mândrele mele?
– Că mândrele îs plătite
– Cu parale cheltuite
– Să-mi ia dracu caii mei
– De nu i-oi lua cercei
– Să-mi ia dracu și cocia
– Dacă nu mi-oi da și mia.

Casa și muierea rea

Casa și muierea rea
Nu-ți mai faci casă cu ea
Nici cu omul băutor
Nu mai bagi pita-n cuptor
Prinsei patru boi la car
Ș-adusei pe vai și amar
Prinsei doi cai la cocie
Ș-adusei o sărăcie.
Mă-nsurai junele-n casă
Nu-s nici slugă
Nu-s nic gazdă
Nu îs gazdă pe moșie
Numai slugă la cocie.
Când plouă cocia o bagi la
scuteală – bis
Iara ruda stai afară
Cine-o zgunit juncritul
Nu-l mai primească pământul.

Bagă Doamne luna-n nor

Bagă Doamne luna-n nor – bis
Să mă duc unde mi-e dor
Bagă Doamne luna-n stele – bis
Să mă duc unde mi-e jele
Tu nu vrei
Tu nu vrei
Bade să mă iei
Ba io vreau
Ba io vreau
Mândră să te ieu
Bagă Doamne luna-n ceață
Să mă duc la mândra-n brață.

Privesne

Ascultă Doamne pe robii tăi
Și nu uita de ruga lor
Mântuiește, mântuiește poporul
cel ce strigă
Și caută-ndurare.
Spre moștenirea ta.
O, Doamne, Doamne!
Aliluia (de trei ori).

În Casa Tatălui meu
Mai multe lăcașuri sunt
Și merge-voi Să pregătesc
Și vouă un loc
Unde sunt Eu
Și voi să fiți
Aliluia (de trei ori).

Spune-mi mie Doamne
Ce este omul pe fața pământului?
Prăf și pulbere
Care-l bate vânturile
Iară sufletul – bis
Este numai o scântee-naintea
Ta.

COLINDE

1) „Când pământu s-o făcutu
Și ceriu s-o rădicatu,
Domnu mândru l-o-mbrăcatu!
Tot cu stele mănânțele,

Și-o cunună printre iele.
 Și o scară tă d'i ceară,
 Pă ie suie și coboară
 Injerii cu cânticili,
 Păstorii cu fluierili.”

On fiu mândru și plăcut,
 Razele pă cap lucea,
 Sălașu îl lumina.
 Și-apoi mama-l înfășa
 Și în iesle-l așeza:

„Să fii gazdă sănătoasă,
 Să plătești corinda noastră
 Cu colac d'i grâu curat
 și vin roșu străcurat.
 Găzdăriță cu păpuci,
 Umpli-n'e straița d'i nuci.”

– Culcă-te, -mpărat ceresc,
 În sălaș dobitocesc,
 Te culcă pă fân curat,
 D'i îngeri înconjurat,
 Care t'e vor lăuda
 Și mărire îți vor da,
 Mărire-ntru Cel de Sus
 Și pace până la apus.”

2) Următoarea corindă a intrat
 în anonim, din păcate.

„Iosif și Maria o intrat
 În sălaș d'i noapt'e grea,
 Nașterea s-apropia.
 Și Maria să-ngrijea,
 Ajutor ceresc cerea,
 Ca ușor să nască ea.
 Și în pace au născut

„Să fii gazdă sănătoasă,
 Să plătești corinda noastră
 Găzdăriță cu mint'ie,
 Dă-m on păhar d'i răchie,
 Găzdăriță cu t'eptari,
 Dă-m și mie o doi bani.”

Sacralizate sau nu, corindele rămân, credem, nu numai pentru noi, ci pentru întreaga creștinătate, dovezi grăitoare ale Nașterii Mântuitorului. Și, am spune, fără regret, că, mare, mare păcat este, că acum au devenit „cam prea etno”, cam prea comerciale, lăsând undeva vâlul de fior ce ne împresura odată, indiferent de ce religie om fi fost. Refugiu ideal, în copilărie, pentru noi, sau pentru voi, corinda rămâne tot împănarea noastră de suflet „cu ciucur verd'i e d'i mătasă” sau „măruț mărgăritari”...

Uneori, în pelerinajul lor cu corinde, copiii persiflau gazda:
 „Linu-i lin și iară lin, / bagă moșu ciurca-n vin” sau „Anu Nou și anu vechi, / plină-i casa d'i curechi” – căci ei mergeau și cu „Anu Nou” – alteori își făceau Plugușor „local”.

Tot cu titlu de corindă circula la noi, dar și la Curtici, ceea ce noi azi numim *Miorița*, varianta măceană, 1001, și care era însoțită de o melodie. Și azi, o mai corindă Iuliana Anghelina (Dragoș), fata lui baci Flore Anghelina, poștașu', a lu Senti, care a cules-o de la bunica ei (născută pe la 1880-1890). Această variantă a făcut deliciul iernii anului 1970, când în comună au poposit tinerii poeți Mircea Dinescu, Mircea Micu, Leonid Dimov.

Redăm conținutul:

„Pă răzor d'i vie } bis Istă-un măr mărunț, La frunză-i rotund. Și la umbra lui – Cin' să adumbreau? Doi, tri, păcurari, Ce îs veri primari. 'I să voroveau Că pă cel mai mic, Care-i mai voinic, Ca să mi-l omoare Pă l-apus d'i soare. Și el auza Și d'in grai grăia: – D'i mi-ți omorî, Voi să mă-ngropați	În strunga uăilor, În țara mn'eilor, Cu crucița mé, Cu dragă lancea mé. Și cu uăile-or plecat Și-or ajuns cu iele-n sat. Lancea tremura, lancea trăgăna, Mama întreba: – Ing'e-i fiu mn'eu? – O rămas năpoi, Cu șt'ioapi d'i uăi, În tufe tufoasă, Cu fet'e frumoasă, Cu tufiș tufos, Cu ficiori frumoși.”
--	--

Steaua

„Se organiza o ceată de 5-8 copii care mergeau cu steaua. Traian Tolan care era crâșnic la biserică era unul din organizatorii cetelor cu steaua din localitatea noastră. Alți copii din sat se organizau singuri, ei scriau rolurile principale ale personajelor biblice: *Irod, Cei trei Crai: (Gașpar, Melhior și Baltazar) Îngerul, Pastorul, Popa, Călugăru și celelalte*. Această piesă religioasă *Irozii* era menținută din anii trecuți și pe care copiii o repetau de când începea postul Crăciunului și până în ziua colindatului”.

Spre împărat	De la întuneric
Steua purtând-o-n Vifleem	Rahela nu plânge
Cu daruri ducând-o	Văzând fii-n sânge
Păstorii dac-au aflat	Că nu au murit
Lui Cristos s-au închinat	Și sau preamărit.
Iar Irod de mânie s-a umplut	A lor sufletele
Că Cristos din fecioara s-a	Se preafac în stele
născut	Luminând frumos
Lumea arătându-ne	Calea lui Cristos.
Din blestem scoțându-ne	

2.4. Specific local supus vremii = cultură imaterială

a) Bucate măcene

- 1. REȚETE DIN CUPTORI CU FĂRINĂ... CÂT CUPRINDE

Extrapolând, gândul ne duce la cuptoriu d'i pită, la cuptoriu cu paie și vatră, murluit și alipuit, undeva în casa dinăpoi.

De aceea, vă propunem și câteva rețete, mergând pe firul anotimpurilor.

I. IARNA

În primul rând, notăm proaspăta d'i porc, porc tăiat după Sfântul Niculae până la Ignat. Porcul era pârjolit cu paie, apoi despicat și tranșat: șoancă, pecie, cărmăladă, coaste – toate puse apoi în troacă, la saramură și folosite, **iarna**, la mâncare:

1. *crumpe cu coaste, cărmăladă cu sos d'i hireran sau părădăici, pecie cu curechi mănânțal, acru, sau coaste în dobă sau cu păsulă*, toate asezonate cu acreală: lebenițuțe acre, piparcă cu curechi, piparcă ghioabă (albă, grasă), ceapă bătută în sare, în dosoi;

2. *supe folosite iarna: zamă d'i păsulă, zamă d'i părădaică cu cârnaț afumat, zamă d'i carne (porc, oaie, vită);*

Ca *felul doi*, erau: friptură, față de cea de porc, mai erau: cârnaț, cărdăboș în dobă, carne cu ou (șnițele), carne fiartă de oaie cu sos, morcovi în sos și prestenap.

În zilele de lucru, dar și de post, măcenii consumau: crumpe în dobă cu oloi d'i ludaie, crumpe cu pântăloni, pită cu oloi, clisă neafumată, înghețată, și cârnaț afumat tăiet străjele, maiouș, chișcă (tobă), iar ca mâncare caldă: crumpe sfârâite, păsulă groasă, tăiței cu mac, tăiței sfârâți, taște cu prai sau cu brânză, curechi umplut. Deci, se poate observa că baza mâncărilor o constituia porcul tăiat și pârjolit cu paie din stog și preparatele: cârnaț, sfarclă (chișcă), maiouș, clisă opărită, sălam.

II. PRIMĂVARA

Și aici putem vedea că se continuă aceleași mod de a mânca, adică produsele rămase din iarnă, afumate (șunca de Paști). Dar cruditățile aveau să ia locul bucatelor: zama d'i borșeu cu boți, ceapa verde, curechi d'i ludaie cu zămăchișe, zama d'i păsulă, păsulă cu rântaș.

De Paști, era nelipsit mielul, dar gătit simplu, friptură și tocană. Ca supă, era supă de găină cu gârtene sau de porc cu tășcuțe.

III: VARA

Aici, legumele și cruditățile erau pe primul loc: cartofii noi, adică crumpe sfârâite cu petrinjel, tocană d'i crumpe cu pită moale, fașirt din piept de pui, păsulă verde cu lapte prins, ludăiță friptă cu ou, curechi di ludaie, pipăruci umplute, curechi cu zamă d'i părădaică și carne d'i oaie, șelată grasă, cu jumeră d'i porc, tocană d'i pui, tășcuță cu curechi, tăiete cu pintenu, mămăligă cu jumeră de rață (gâscă) grasă, sau cu must, târhană sfârâită, crumpe sfârâite cu aluat.

IV. TOAMNA

Apropiindu-se frigul, mâncarea se aseamănă cu cea din iarnă, deoarece acum se puneau la adăpost bucatele câștigate peste an.

În zilele de miercuri sau vineri se gătea: zamă d'i crumpe, tăiței lați, cu brânză și sfărmuri molcuțe, crogne dospite, tăiței cu mac și nucă, rață sau gâscă grasă, care nu se țineau până la Crăciun.

2. DESERTURILE:

Erau compuse din aluat făcut în casă (dospite, coardă cu mac, nucă, prai, brânză, cuglof sau chifle cu prai). Apoi, erau „sucite-n țucur” (un fel de chifle dar nu dospite decât puțin, tăvălite în zahăr), plăcintă cu mășina (în forme), plăcinte cu miere, cu mere, cu brânză,

nucă sau mac, două păstăolaltă, cremeș, pogăciță (astea la tăiere de porc), turtele cu „fărină” cât... cuprinde, și cu sologari, plăcintă cu fragi, tăiet-e-n forme, cu țucur deasupra sau nucă.

Ca un deliciu, era mălai-coarda (plăcintă cu mălai și prai), ruptele din pită, ploțu, pișcota, plăcinta dulce cu ludaie, curechi, brânză dulce și torta. Mai târziu, „călin” și „televizor”.

3. Dintre LACTATE: laptele proaspăt cu pită (de vacă sau capră), fierbinte, laptele prins, în oale de lut, înșirate pă gard, brânza dulce sau sfărmată din puțină, telemeaua (laptele era dus, pă lună).

4. Ca FRUCTE, măcenii le consumau pe cele din gredină proprie, dar iarna, sub formă de troc, luau mere, pere sau prune ploață din carele pădurenilor care treceau prin sat, pe străzi, și strigau: „Hai la meră și la peră și la doaje d’i ciuberă!” Aceștia aduceau și mături, coșeri d’i nuiele (d’i paie) sau de brâncă. Iarna măcenii consumau ludaie friptă, cucuruz boabe fiert, gutui coapte.

5. PÂINEA

Era o sărbătoare în adevăratul sens prepararea pâinii. De cu seară, în troacă, se lăsa fărina să se încălzească, la temperatura camerei. Apoi, dis-de-diminează, se pune la dospit (după ce se frământa, de „asuda” grinda) Aluatul se împărțea în bucăți mari, apoi se așeza în tăpsâi anume, mari.

Pentru lipii (lipieșe) erau tăpsâi mici sau ce era la îndemână (laboșe, crăstoane). Pentru copii, se făceau „rupte din pită, cocoroadă (cu brânză sărată, cu prai).

Pita se cocea, cu clop (coacerea îi dădea o culoarea neagră pe deasupra), sau cu cursură, atunci când, dospită bine, curgea puțin din tăpsâie. Și fiecare se zbătea s-apuce o îmbucătură.

Seara (sau la mneaz) se servea pită moale cu tocană d’i crumpe (rareori și pui).

6. PEȘTELE era o raritate, doar cei ce umblau la oraș sau la potică la Curtici mai puteau cumpăra, și se consuma în post.

b) Culori măcene

Culorile în grai măcean:

– alboiet = albastru închis

– cărmânjin	= bordo
– cacafa	= maroniu
– gălbănuț	= galben deschis
– ghighițal	= galben-portocaliu
– liluț	= liliachiu
– verdiuț	= verde deschis
– muced	= gri
– roziuț	= roz deschis
– vânăț	= albastru închis
– vânătuț	= albastru deschis
– coțcat	= în pătrate
– pristicălit	= amestec de culori
– cu șire	= cu dungii
– negroc	= negru (foncé)
– negruț	= puțin mai deschis
– broșchițal	= verzui, ca mătasea broaștei
– cu pupii	= cu buline
– pânuri	= stofe, materiale

c) Jocul - hrana copiilor

Jocul ne inundă inimile tuturor.

Portul copiilor, la Macea, de la 0-3 ani, consta din cămăși lungi. Dormeau în pătuțuri și leagăne, privind prin fuștei. În casă, umblau desculți. Bate, bate, două-două, de-a iepurele (jocul umbrelor), ridicarea în picioare - hopa mare,.

Urmează de-a baba oarba, de-a ascunsa, pă după cuptori, număratul pe degete: „Aiesta mere la purcei, / Aiesta mere la viței, / Aiesta face așchiuțe, / Aiesta face plăcintuțe, / Aiesta zâce: - Dămi și mie, dă-mi și mie.”

Între 5-7 ani, se jucau de-a higegea, din cocean de tuleu, de-a lopta din cârpe, sau din tuleu de cucuruz, pe care-l îmbrăcau. Iarna, jocul copiilor, trasul săniilor, era completat de „patine” locale, scorcii, lame de oțel, prinse pe talpă, cu patru cuie bătute. Se dădeau la Gropoi, la Homocoș (baltă de unde s-a scos nisipul pentru va se construi castelul grofului Károly).

Între 8-10 ani, copiii trăgeau, în șir, săniile, între Macea - Curtici, făceau oameni de zăpadă, se jucau, legați la ochi cu o batistă, „de-a baba oarba”, „de-a pușca”, confecționată din lemn de soc.

Plumbii erau confecționați din câlți, muiți în salivă, păpușile se făceau tot din câlți, pe care le duceau la doptor, le dădeau boabe de băut, se jucau „de-a școala”, „de-a mama”, „de-a tata”.

La 10-12 ani, copiii se jucau „de-a moara”, cu boabe de fasole, sau de porumb, dispuse pe un desen pe carton.

Jocul de-a chibriturile, din care făceau castele, alături de cele din cocean sau știulete de porumb.

Jocul „de-a roaba”, din cutii vechi, lăzi de părădăici, coșeri de paie, trase cu ață groasă era un deliciu.

Jocul „de-a tetruțale”, adică resturi, cioburi, din piatră sau căni sparte, oferea fetițelor prilejul de a sări, după ce aceste hârburi erau aruncate.

Jocul „de-a caii” îl practicau băieții, folosind o bătă de ruje sau de tuleu, la care „prinseau” caii, pe care-i loveau cu zbiciul, tot o bătă, o nuia mai mică.

Jocul „de-a hoțul”, „de-a checiche”, „de-a praștia”, „de-a școala noumăceană”, „de-a școala nemțească”, „de-a capra”, „de-a prinsa fluturilor”, „de-a tina” (după ce ploaie, cu durușitu’ pă șanț), „jocul-lenea”, „de-a fugitelea”, jocul căratului pă spațe” jocul „de-a țințirimbul”, jocul „de-a pârciu”, „de-a mâța-prinsa”, „de-a lopta” (n-șintâr, în lopițele, în cocoare).

Alte jocuri, de rol:

„Foc, foc, ce vedeți să nu spuneți, / că vine lupul / la voi / și vă prinde de fundoi.”

„Unu-mar / duru-mar / tridstai - sorodai / cuțofai / polomida-polomai / tuctan - beleuș - tronc” (era numărul de la 1-10).

Jocul numelui:

„Cum te cheamă, Ferbezamă, / Cum te strigă, / Mămăligă ...”

Jocul căratului: „Prunci avem, hai la prunci”, „Mere avem”, „Hai la meră și la peră și la curechi din ciuberă”.

Invocarea ploii: „Păpărugă, rugă, dă, Doamne, să ploaie, să ploaie șiroaie”.

„Păpărugă, rugă, vină și mă udă, inge îi zbura / col m-oi mărita” (urma făcutul loptilor din tină, care se aruncau la dunga șanțului și se durușea, un fel de alunecat, proptirea se făcea de primul pom).

După ploaie: se striga: „Morari, la noi în grezină / Morari...”

Jocul de-a ața: înfășurată pe degete, era ușor, descălciul era mai greu.

Jocul cântat: „Ești o floare, ești un crin, / Ești parfumul cel mai fin / Și ca semn că te iubesc / Colo jos / mă iscălesc”, urmate de:

Jocul de-a strigoi, cu ludăi, jocul de-a mâncat dulcețuri, fraji, prune botoșele.

d) Alean și dor

Cele trebuincioase erau cărate în străicuță: tăblița, cuie de scris, fără uniforme.

Hrana - pachetelul: pită unsă cu oloi, cu unsoare di rață, di porc, di găscă, cu piparcă pă deasupra, cu țucur, după ce pita era puțin umezită, ca să prindă cocoroadă caldă, pită cu marmeladă sau cu prai, pită cu ou, rupte din pită...

Ceaiul era făcut din zahăr ars, caramelizat, îndulcit cu sfeclă încălzit la șpohertul văcsuit cu șiclu, cafeaua, din coaja arsă de pe pita cu clop, „cicoare”, iar oala cu cucuruz fiert nu lipsea, iarna, de pe șpohert, nici pita din coșara di pită sau lipieșele.

Copiii învățau la lampa cu petrol sau lămpaș (1918, 1944), de teama „bătăilor”, afară nu era nimeni seara. Bătrânii mai beau vin fiert, țuică fiartă = crampă, în timp ce-și vegheau nepoții.

Acste jocuri acopereau toate anotimpurile.

Și în tot acest timp, cu toate că era sărbătoare, lampa lumina, lămpașul clipea, hoarale „horea”, se-aștepta primul cântat al cocoșilor, pe drum săniile alunecau de corindători, benzăle „s-oprea” la câte o casă luminată, vestind Vestea cea Mare. Căci nu era măcean care, cu câte-o pogăciță în brâncă, o jumară sau un cârnat pă după cap, să nu deie brânca cu corindătorii. Și, pentru că în sat, și-atunci, și-acum, pocăiții se strâneau l’adunare, consemnăm și o altfel de *O*, ce veste:

„O, ce veste îmbucurătoare,
Care îngerii ne-au trimis d’i sus,
Vestea despre marea îndurare,
Care Dumnezeu ni-o trimis d’i sus.

Iată, s-a născut Isus,
Mântuire ni-o adus,
Iel ne scapă d’i nevoi,
Dumnezeu iestă cu noi.”

(„Farul creștin”, 1939)

Tinerii de religie catolică, Kondoreștii, Șusăneștii, puțini câți erau, mergeau cu *Bethleemul*, tot un teatru popular.

2.5. Practici augurale - credințe, ritualuri, povești, legende, simboluri

Se zice că după îngropare sufletul dă târcoale casei și, pentru a fi bine primit, peste noapte, în fereastră sau la streășina casei se pune un pahar cu apă, unul cu vin sau cu răchie, câte o felie de pâine. Uneori, acestea dispăreau. Se mai spune că unele persoane aveau puterea de a comunica cu lumea de dincolo. Astfel, Iacob Crișan, a lu Ioșcuța, după ce cei din jur își puneau mâinile pă masă, el, lovind-o cu sucitoarea, masa sălta, juca și putea comunica cu persoana dorită! Îl consemnăm aici și pe Marc Vasile, din Satu Nou, care vorbea cu morții, peste masă.

În credința populară, se mai zice că la unele case mortul se întorcea sub formă de strâgoi, striga pe nume pe cineva, intra în casa dinainte, vânzolea totul și pleca. De văzut, îl vedea doar persoana strigată, care nu avea voie să răspundă la chemare. De strigoi erau vizitate doar persoane datornice sau vinovate de fapte grave.

Explicația, desigur, empirică, era trecerea unei pisici negre, pe sub mort în timpul priveghiului, iar legătura cu strigoii este evidentă (verbul „a striga”). Pentru înlăturarea acestui fenomen

neplăcut, se chema preotul pentru a sfinți casa, se făceau slujbe la biserică, iar unii își impuneau posturi pentru un timp determinat.

Covârșitoarea parte a populației nu știa carte, dar locuitorii erau buni observatori, care, în incultura lor, interpretau ca fatale unele semne naturale care azi ar trece neobservate. Astfel, bătrânii erau atenți cu visele. Cui, în vis, îi cădea o măsea dureroasă, era semn rău, de moarte, dacă era nedureroasă, tot era moarte, dar a unei rude îndepărtate. Visatul cu struguri însemna lacrimi, mersul desculț prin ape tulburi sau prin tină prevesteau o boală. Când câinii urlau sau când cânta prin preajmă o pasăre neagră, de noapte, buha, cucuveaua, însemna tot ceva rău, nu pentru culoarea penajului, ci a veștii nedorite. La Macea, ca de altfel, și în alte părți, moartea secera, era „cea cu coasa”. Mai întâi se instala agonia, „îi stătea graiul”, apoi își dădea duhul sau sufletul. Aparținătorii căpătau curaj, se întăreau și se pregăteau de ultimul drum al mortului. Bărbații se implicau în procurarea sicriului, în obținerea actelor și pregăteau priveghiul, cumpărau „monopolul” (țuică albă de cereale), anunțau rudele. Femeile așezau mortul în sicriu, după ce-l tăgăseau, spălându-l și îmbrăcându-l. La Macea, erau femei „specializate”, azi bătrânii își amintesc de „Băgăița”, o femeie înaltă, uscată, cu umbrel lălâu, cu fața alungită și cu glas de „troască”, clopot de tablă ce se pune la gâtul oilor și care scotea un sunet nemelodios. Altă femeie era a lu Saină Buric, o bocitoare și o pricepută, dar numele acestor două femei au rămas undeva în amintiri, le regăsim doar în porecle.

Bosconeli- practici empirice

Tot de cultura măcenilor se cade să amintim și despre unele practici empirice prin care erau tratați oamenii și animalele din ogrăzile lor.

La oameni: amintim practica tăierii sub limbă sau încrestatul pe frunte pentru vindecarea unor boli la adulți și la copii, cum ar fi:
- gălbinarea (icterul), boala de zahăr.

Pe post de medic de familie erau de obicei femeile în vârstă, babele. Ele știau să descante de:

- friguri, de deochi, de dureri de cap, de vărsat.

Ca medicamente, leacuri binefăcătoare, foloseau: apa neîncepută, cărbunii stinși, seul de oaie, mărul lupului, săpunul de casă, frunza de varză, foile de ceapă, mușetelul, florile de tei, macul ce adormea copilul rău.

Oreonul era tratat cu felii de cartofi. Un loc important îl ocupau prișnițele – prosoape muiate în apă stătută cu care se înfășura gâtul sau fruntea.

Varicele se tratau cu frunze de varză crudă, iar rănila cu ceai de mărul lupului.

La animale: cel mai priceput în sat era baci Todor al lui Socala a Cătălinei. Acesta a trăit și a tratat bovinele în jurul anilor 1900, după cum ne mărturisește fiul său, Ardelean Silviu, azi, 24 februarie 2009, are venerabila vârstă de 80 ani. Baci Todor era văcarul satului, om fără știință de carte, trecea drept veterinarul satului.

El știa să vindece de umflare vacile care consumau o cantitate mai mare de lucernă verde. Știa să găsească prin pipăire zona stomacală în care înfingea trocarul, instrument prin care se degajau gazele ucigătoare. Tot el se pricepea și la revenirea rumegatului blocat la unele rumegătoare. Asista cu pricepere vacile la fătare.

La porcine se pricepea baci Bota, moșu lui Manti din Cutoș. El se pricepea la castrat (la jugănit) cu ajutorul unui cosor făcut din coasă. Tot el tăia la urechi porcii pe care îi umplea sângele. Era client obișnuit al birtului și ori de câte ori trecea pe lângă biserică avea o vorbă: „vai de tine, nici nu bei și nic nu mănânci și tă' săracă ești”. Când îl ajungea seara cânta: „sus stele, jos stele, Pătru trece printre ele”. Tot el știa să vindece porcii de țăpeneală prin introducerea în lobul urechii a unui pai de spân, plantă binefăcătoare. Am mai putea remarca și unele obiceiuri prin care femeile știau să păzească de „furatul laptelui”. Pentru aceasta, după muls, lua spumă din șuștar și făceau semnul crucii pe spinarea vacii. În același scop în laptele vândut sau donat strecurau o firfircă de sare sau de miez de pâine. Unele mulgeau lapte pe cuțit.

Pentru sănătate, pentru belșug, pentru spor... de Bobotează preotul era invitat să stropească cu apă sfințită și grajdurile și cotețele. Toate acestea dovedesc credință și înțelepciune.

CAPITOLUL AL II-LEA

Mărturii locale - liturghii ale sufletului

1. Îndemn la... Alte mărturii... – considerații generale

În ceea ce privește *sărbătorile de peste an*, cu obiceiurile care decurg din ele, cu mutațiile care survin, cu recurența ciclică și suprapunerea celor religioase cu cele laice, din răspunsurile chestionaților am aflat că raportul *limbaj - om - natură* decurge bine și la Macea

Toate ceremonialurile implică un *performer*, cu rol activ, care este actant, căruia îi succede un *beneficiar*, cu o succesiune de repertorii, ambele părți fiind atât active, cât și determinate afectiv.

Dacă în limba română am întâlnit două cuvinte care denumesc același lucru, *obicei/datină*, și care dau un *colorit arhaic* diverselor manifestări, organizate sau spontane, ceremonialul care se țese în jurul lor are o unicitate aparte, însușește secvențe de obiceiuri care pot avea și rol de sine stătător, pot fi îndătinat, solemne sau cu funcții magice. Acestea ne duc cu gândul că încă din Antichitate, la Anacreon, tema metamorfozei a fost bine înscenată. La Macea, „cel ce se îmbrăca urât”, chiar și atunci când se îmbrăca o mătură, cu viziclu și clop, și se făcea *o ciuhă* - plantată în grădini peste semănături, să sperie zburătoarele și rozătoarele, avea un rol

magic, de magie. Sau la Farșing, „urâții”, care mergeau pe stradă în căruțe (nemții și maghiarii).

Credințe ancestrale la Macea nu prea se cunosc, deoarece vieuim într-o zonă de interferență, Banat/Crișana. Dar clișee *antropozodice* cu fraze discursiv-baladești, în care includem *protaza* și *apotaza*, vom întâlni la *Plugușorul* local, la *Miorița* locală, la pețitul la nuntă, la chemătorii de la nuntă (pălăscași), la bocete.

Acest *epos* legendar-mitologic presupune o întrebare, urmată de un răspuns, scurt, de obicei, îmbrăcând haina perfectului compus, inversată.

„- Făcut-ai? - Făcut!”

„- Umblat-ai? - Umblat!” etc.

Marile teme din viața oamenilor, nașterea, botezul, încredințarea, nunta, moartea, adevărate *Taine*, capătă, și la Macea, conotații însemnate.

Nașterea, ca o Trecere dintr-o lume necunoscută într-o lume cunoscută, cu taina albă, a botezului, apoi căsătoria, cu durata telurică a indivizilor ce iau parte, apoi moartea, inversul căsătoriei și al nașterii, trecerea de la o lume albă, cunoscută, la una funebră, anostă, funestă, necunoscută, percep ființa umană, OMUL, ca un trecător, iar relația dintre om/vreme, ca pe una vremelnică (tainică, ascunsă, vremea fiind pecetea pusă pe ființa umană).

Am întâlnit la Macea obiceiuri calendaristice, agrare, sau nu, care se încadrează perfect în tradiția populară românească: Sânziene, Sânjorz, Rusalii, Sântoader, Ciuralexă, păpărujile, strigăturile, Sântilie ș.a., în care se foloseau și anumite „elemente ajutătoare”, ca în basmele tradiționale, auxiliare.

Apa, cu rol purificator, sau de fertilitate, *grâul*, cu rol de finalitate în fertilitatea pământului, *cununa*, cu rol de încununare a bogăției de peste an, la seceriș, sunt câteva din simbolurile care, chiar dacă le găsim la toate popoarele, ele au un loc bine stabilit aici. Intervin aici busuiocul, colacul, plugul (plugușorul), prouratul (iarna), împrouratul (primăvara, de Sânjorz) etc. - toate însoțite de un *excurs* liric, analitic sau prozodic, de construcții ale unei *poeme* rostit-vorbite (vezi Paparudele).

Dintre ritualurile cu un pronunțat caracter *apotropaic*, deși nu se mai practică, azi, toate la Macea, amintim:

- Sânjorzul, stropitul cu apă al fetelor, chiar cu o găleată! Urzicatul lor cu urzici tinere, să fie fetele ferite de boli.

- Stropitul cu parfum, la catolici, în ziua a doua de Paști.

- Iordănitul, la Bobotează, cu apa sfințită, pe la casele oamenilor.

- Paparudele, cu ritualul descântecului epic-oratoric: „Păpărugă-rugă, vină ghi mă udă...”

„Dă, Doamne, să ploaie, / să ploaie șiroaie” (îmbrăcăminte era ori din frunze verzi, ori din șușorci).

Observăm că *apa*, *ilustratio per aquam*, însoțește ritualul sau alaiul (însuși Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*, vorbește despre Legea legării sau dezlegării ploii), iar culoarea *verde* nu este întâmplător aleasă, ci una desprinsă din natura despletită de haina iernii.

Căci, așa cum Sfântul Dumitru (Sâmedru) încuia cerul, înspre iarnă, Sfântul Gheorghe, Cap de Primăvară, vestește, descuie anul pastoral, fiind ocrotitorul plugarilor, și, astfel, toate aceste ritualuri devin magii publice, colective.

- La Macea de Sfântul Ilie, dacă era „vreme rea”, adică atunci când cerul se dezlănțuia, se striga: „Morari, la noi în greдинă morari.”

- La Rusalii, se sfințeau țarinile, prin Ieșirea cu crucea.

- La Sânmihai se fierbea cucuruz (în martie).

- La Sântoader se fierbea grâu, iată un alt semn că vara a fost bogată, grâul fiind simbolul fecundității ogoarelor, după care, la nunți se arunca (și azi se aruncă) peste miri „să crească, curat, ca para luminii”.

Sărbătorile de peste an se întind, ca la toate popoarele, începând cu 1 martie, începutul sezonului cald, și se încheie la 1 noiembrie, începutul sezonului rece.

Iată cum căldura solară însoțește vegetația, însoțește cântecele de peste an, de seceră, de Sânziene, de Rusalii.

Iar *apa*, ca element purificator, însoțește venirea pe lume, cu taina spălării și a botezului, însoțește ritualurile de peste an, dar

însoțește Marea Trecere, cu spălatul mortului, cu stropitul (cu vin) și apoi, spălarea, în lighean, după încredințarea celui dispărut pământului.

La nivelul percepției, sub un simbol emoțional-estetic, am îndrăzni să spunem că la Macea (mai) trăiesc în bună înțelegere români, maghiari, germani, care și-au păstrat nealterate unele cutume, din punctul de vedere al ciclurilor anotimpurilor.

Astfel, Fărșangul, la nemți, reprezenta deschiderea, regenerarea, alungarea frigului din iarnă, iar muzica răsuna peste sat.

Contrar venea Sântoaderul, care era o închidere a spiritelor malefice, de aceea grâul fiert, îndulcit cu zahăr din trestie prevestea un an bogat, fecund. Și aici apa era folosită, prin fierbere, la alungarea maleficului.

La Macea, *salcia* crește peste tot. Și, fiindcă din ea cresc mereu ramuri, este considerată *Izvorul înțelepciunii*, ca și *Cartea de Căpătâi*, Biblia. Procesiunea de culegere a mătășorilor de salcie are rădăcini vechi și la Macea, în Sâmbăta Floriilor. Apoi se încununa, iar, sfințite, de Florii, erau păstrate în casă, pentru a alunga spiritele malefice. Însă am văzut la Macea și salcie tristă, plângătoare, care își apleacă ramurile înspre morminte, simbol de jale și plângere.

În „Convorbiri literare” (1870, p. 9), Ioan Slavici afirma: „Poveștea a fost fondul plăcerilor mele din copilărie.”

Referitor la această spunere, Slavici nu rămâne doar la teoria etnopsihologică cu privire la „survivalis in culture” (Silasi, A. M. Marienescu), ci înțelegea producțiile populare ca „product” al sufletului, nu de moment, nu individual, ci al unei colectivități.

2. Mărturii grăit-spuse (răspunsuri la chestionare)

În ceea ce urmează considerând AXIOLOGIA, știința care se ocupă cu studiul valorilor umane, vom încerca să dăm curs răspunsurilor la CHESTIONARELE pe care le-am distribuit preț de un an locuitorilor comunei, precum și însemnărilor devenite MĂRTURISIRI - „Pe urmele pașilor mei” (Geo Maxa) sau ale

profesorilor Carol și Elena Feher (apărute deja în celelalte volume) cu privire la *Taina jocurilor*.

Am încercat, astfel, să nu ne îndepărtăm de identitatea cultural-măceană, ci să (ne) atragem adepți, care vor mai scrie, poate, cândva, ce nu s-a spus, nici nu s-a scris. Deoarece ne-am dat seama că la Macea a existat, mai există, dar a și dispărut, patrimoniul cultural.

Iată câteva din răspunsurile celor chestionați:

1. BUȚURCĂ TRAIAN

Pensionar, Macea, nr. 45, ortodox, consideră demersul nostru foarte folositor generațiilor următoare.

Colectivizarea comunei, încheiată în 1962, o consideră un act al PCR, la care unii au aderat benevol, alții au refuzat. CAP din Macea s-a numit „T. Vladimirescu”, iar pământul s-a lucrat în parcele, divizat pe echipe.

Cu referire la *meșteșuguri*, consemnăm:

„*Oieritul* s-a practicat din cele mai vechi timpuri, aproape la fiecare gospodărie au existat câteva oi, cei care aveau mai multe le pășunau pe izlaz” (SITI).

Oloiul (n.n. = uleiul) se făcea la Sânmartin, din floarea-soarelui și dovleac.

Tâmplar era Ciupuligă (Corcobel).

Căuaci - Leiser Ștefan (Cacă-Fer), Socaci Petru (Șactăru).

Borbili (frizeri) erau: Ciotea, Iani, Gheorghe Otlăcan (Borbilu), Ardelean Florea (Țuicaș).

Măcelari: Gros Traian (Chisălița)

Coșeri: Mândruțau

Mături: Matei (Henț Gheorghe), Șimândan Ștefan (Bou din Satu Nou)

Chipăruși: Creț Aurel (sâmbatariu)

Pantofari: Csiki Andrei, Crișan Traian (Chiaca)

Cojocari: Birconu

Părăidăicari: Bila Gheorghe

Pipărcari: Grițari

Văcari: Bodonea Mihai (Haiu-Babii), Șerban-Tureacu

Purcari: Otlăcan Florea-Hotea

Curelari: Chiaca, Csiki

Spălători di morți: Băgău

Strigători la uspețe: Simi

Clopotari: Tolan Trăian-Pirchița, Oleșer Doru

Mormântari: Gur Koch, Șimândan Teodor-Ștrimfu, Kalman - actual

Toboșari: Clepea Petru, Cohan Ioan-Zmău

Preoți: Curtuț Gheorghe, Mihiț Terentie, Curtuț Viorel, Morar Gheorghe, Budeanu Teodor

Cantori: Chișeuan Ioan, Vițelar Ioan (Hodu), Iuănu Petri Anghelina Ioan (Puica), Mercea Ioan (Bizdiguț bătrânu'), Tolan Trăian (Pirchița), Covăsan Iulian, Costin Sandu, Tivadar Vasile.

Căruțași: Toni (Iepurile), Pelău Ioan, Otlăcan petru (Hodoroagă), Bota Traian.

2. CREȚU GHEORGHE

Profesor pensionar, porecla ȚIBOC. (Provine din limba germană și înseamnă un pesmete pe care-l mâncau soldații din armata austro-ungară. În limba română, soldații îi spuneau „țiboacă”. Se pare că acest pesmete a plăcut unui bunic de-al repondentului nostru.)

Se declară (n. 20 august 1939) comunist, ortodox, român.

Despre numele comunei, pe lângă cele care au fost deja enunțate, propune MACHALACA (probabil de la „bătrâni ... care ... au uitat ... să moară!”

Legat de *obiceiul corindatului* la Crăciunul, încă în 2010 s-a numărat printre cei zece coriști, în frunte cu Pirchița, care au corindat pe la casele măcenilor.

(Facem aici o paranteză: Tocmai în Noaptea Sfântă, prin telefon, mi s-a propus și mie „mersul a corinda” - live, cum s-ar zice).

Despre „*ciocănitul ouălor*” de Paști la Macea, pasiunea încă nu l-a părăsit. Prin 1970 „a dus” 86 de ouă, pe care mai apoi le-a împărțit copiilor de la Școala Ajutătoare.

Viața la Castel (a publicat o monografie) și *colectivizarea* (despre care s-ar scrie, la fel), le-a trăit din plin. Se știe că la Macea au fost refugiați, cazați la Castel, din Moldova. Sunt multe familii care i-au găzduit. În familia domnului Crețu a locuit o fată, Gloria, care și-a revăzut comuna adoptivă prin 1980 și tocmai la Castel l-a întâlnit și revăzut, împreună cu soțul și un băiat.

La Macea au fost *meșteșugari* cu *meșteșugurile* lor.

Iată câțiva pe care ni-i propune: Ciupuligă Gheorghe (Corcobel) știa să facă *viori*. În 1971 a făcut „ca nou” un contrabas de la Căminul Cultural.

Dintre *căuaci* își amintește de: Giuri Căuaciu, Leiser Ștefan (Cacă-Fer), Donu și Tuțu lu' Șactăru (acesta din urmă e renumit pentru „potcovitul ouălor”).

Borbili satului erau: Paștina Petru, Bodonea Petru, Cocenaș, Ciotea, Țucaș (azi, Murg Daniel).

Pantofari, iată câțiva: Franți Rung, Schmidt (Finflai... pentru orice reparație, cerea 5 lei, *fünf Lei* în germană). Azi, mai este, la negru, Trăbulca.

Cioareci și *sumane* făcea, între cele două războaie mondiale, Cazan Iacob (Dochița).

Străgători la uspețe: Anghelina Ioan (Pătroala), tata lui Simi.

Unul din *obiceiurile de primăvară*, la care am asistat și noi, era *Fărșangul* (Foășing), practicat de nemții din sat, care umblau cu Hansel și Gretel, două marionete, puse pe o roată de cocie, și, ținându-se de mână, se învârteau. Ei se opreau pe la casele nemților și căpătau plăcinte, cârnați, băutură, pe care, seara, la bal, le consumau.

Jocul de altădată reunea, „în corn” (colțul străzii), tinerii satului, care, neapărat, aveau o țiteră, o dobă, una, două, viori, un fluier, în mai multe locuri: Cuțaș, Broșteri, Forviz, Satu Nou etc. Apoi, pe Locu' Piațului, între frăgari și Căminul Cultural (actuala Primărie), îndăluiau jocul: Hodoș (la vioară), Păcălea Pavel (dobă), Piști, Marin, Gusti (vioară), mai întâi în curte, apoi în sală.

Nunta și descântatul:

„Ce tăt stați muieri în colț,
O-ați mâncat crumpe cu boți?”

„Frunză verde di ludaie,
Junile-i cu gălbănare.”

„Frunză verde di nuci,
Mireasa să uită-n cruci.”

Despre duchene: Prin anii 1930 în Macea erau nouă duchene (cu di tăte), birt și chiar masă de biliard: La Hanți, la Ioji, la Mărtinic, Țuțuranu, Groșanu, Albu, Redescu, la Ștefi, la Ciulu... (pe strada noastră, n.a., era Mercea cu duchianu).

Cea mai semnificativă naționalitate a fost cea a nemților (șvabi - *Schwaben*), ei provenind din Sânmartin. Fiind catolici, aveau sărbătorile și obiceiurile lor. Pe la mijlocul secolului trecut în Macea trăiau în jurul a 1000 de nemți, cu școală cu clasa I-IV, cu învățători: Dautner Francisc, Lustig Rozalia, iar după război au avut și grădiniță nemțească (educator, Niedermayer - Otlăcan Rozalia).

Și echipa de fotbal și organizație am avut, numită „Jungveray”.

Jocuri de copii: Parece, care ochi te doare, Lupul în șanț, De-a școala (Șotronul), De-a caii, De-a bumbii, Libodu (De-a v-ați ascunsălea), Lopta-n răvaș, Căca-n coșară - de-a cărțile.

Jocuri de tineri: Lopta-n lopițele, Cugle, Ckecske, Pischiri (pe bani), Lopta-n șintăr - o variantă a jocului de oină), de-a cărțile - șeptic.

Jocuri de vârstnici: De-a cărțile - Felcău, Chețanfarbă, 21.

Casele erau simple, compuse din casa dinăinte, tinda, casa dinăpoi, făcute din pământ bătut sau văiuguri, acoperite cu paie sau tulei. Cele mari, făcute de cei bogați sau de grofu', erau din cărămidă și acoperite cu țiglă.

Cu țucuru era Nană Lencă, apoi Halavișca și Debreținu *cu mititei*. Șnecăla de la Sumarton făcea *cracă*, un fel de suc galben și roșu și sifon.

Cel mai bun *dobaș* a fost baci Pătru Clepea, tatăl lui Baci Ion Clepea, fost magazioner de la Școala Ajutătoare. Când mergea pe uliță, bătea doba într-un fel, pe ritm de marș, când se oprea în corn sau la mijlocul uliței bătea altfel, într-un ritm sacadat, alert, și zicea:

„S-aduce la cunoștință... tăta lumea să țâie câinii în gredină. Cei găsăți afară pâl uliță, îi prinde șintăru cu zanga. Și-i duce la ‘belitoare’.”

Sau altă variantă: „Traian Chisălița are carne ghi vacă cu doi lei kila.” „Gheorghe Flocău are carne ghi oaie și ghi porc cu on leu kila.”

La bătut TOACA, cel mai priceput a fost CHIȘEUANU - bătrânu', tatăl lui Ioan Chișeuan - actualul viceprimar.

Despre *clăcile* de altădată, aflăm: Se mergea, seara, „cu lucru”, tors, țesut. Mai mult femeile. Bărbații fumau, beau, jucau cărți. Gazda sfărăma cucuruz, în brânci, cu cocianu sau cu scauănu.

Cât despre *Căzanu cu răchie*, „de acolo nu era voie să vii treaz!”

Pe vremea când nu era *mașină de călcat, batoză*, grăul *se călca* în arie, cu calul. Cei care aveau mai puțin îl îmblăteau, adică, luau câte un mănunchi, îl loveau de ceva tare, ca să iasă boabele. La batoză erau mai mulți lucrători. Plevării făceau pleavă, grămadă. Rudarii duceau paiele la jiredari. Itătăul tăia snopul. Jacoșul alimenta batoza. Mai erau: birăul, mecanicul, delegatul și gazda mașinii (batozei).

Aldămașul îl făcea cel care cumpăra, să aibă noroc de ceea ce a cumpărat de la cel care vindea, care dădea de băut pentru bucate, animale etc.

În sat, dacă mai sunt 25-30 de *familii de nemți*, generații mai vârstnice.

Strandul nu este într-o stare de funcționare de trei-patru ani, iar *Băltoiu* este Pescăria Primăriei.

Romi „este la Sumarton câte vrei!”

Referitor la personalitățile comunei, am aflat: „Eu consider că printre cele mai importante am putea aminti: Covaci Pavel, Mercea Pavel, Semlecan Arcadie, Andea Traian, Borbiro Petru, Frimu Mihai, Maxa Gheorghe, Bodonea Mihai, Lăpăduș Traian și alții... Toți cei menționați de mine au lăsat urme ale trecerii lor. Au făcut ceva pentru Macea.”

Și, ca un vechi prieten, mentor și coleg, repondentul încheie:

„Nu-i tăta lumea într-un chip!”

„Să te mâne becheșigul!”

„Spurcată-i lumea!”

Iar noi, în același stil, răspundem prin Glasul poștașilor baci Flore și baci Ghiță: „Poșta, Coreea, Flacăra, Scânteia...”

3. CRIȘAN FLOARE

Pensionară, Macea, nr. 84, porecla Gogoai, de cult ortodox, presupune că numele comunei Macea ar proveni din limba maghiară.

Despre *sărbătorile de peste an*, am aflat că „La Sânziene se sărbătorește Sfânta Ana, la biserică, prin slujbă, iar, ca ritual, se face cununa din flori de sânziene, care se sfințesc și se pun la porțile caselor și la ușile bisericesti. Pe cununi se pun fructe de sezon - mere puhave, vișini timpurii.”

„Știu că a trăit Grof maghiar, cu familia, la Castel.”

„S-a obligat populația să intre în CAP, li s-a luat cal, pământ și unelte agricole.”

Despre meșteșuguri și meșteșugari:

Oierit: Cioaiela, Cărdăboșu, Brânza (n.n. - bunicul nostru dinspre mamă).

Tâmplari: Franți, Ruja, Macavei Mihai

Căuăcie: Donu, Tuțu Șactăru, Cacăter

Socăcițe: Maria a lu' Țuicaș, Viorica

Cizmari: Csiki, Teaca, Mara

Spălători de mort: Văgălău

Borbili: Paștina Petru (Visi)

Purcari: Hotea

Văcari: Nicula

Bocitoare: Saină Buric

Grăitori: Oanea lu' Pielea, Șimu'

Clopotari: Pirchița (trei generații de Pirchițoi)

Slujitori obștești

Primari: Bodonea Ioan

Președinți CAP: Spătar Ioan (Cotrovu), Bulboacă Ilie

Biserică

Cantori: Mercea Ioan, Dăvidoc, Pirchița

Dispensari: dr. Gall, Aida

Dispensari veterinari: Publicu, Bota Ioan

Căuăcie: Pătruț Șactăru

Rotărie: Tărăboanță

Pipărcărie: Grițari

Părădăicărie: Bila, Oanea Bulduș, Michi Maur, Jigău

Frizeri: Borbilu, Țuicaș, Ioani frizeru, Cionocași

Croitari: Wagner, Ștefănuț Cionoc

Pilari: Grangoru, Cotoroiu, Țedic, Cărdăboșu

Tăbăcit: a lu' Birconu

Constructori: Bodoneștii, Stofăleștii

Gropari: Pătru Otlăcanu (Hodoroagă)

Cu cocia morțască: Kalman.

Iată ce am mai aflat: „Drumul de la Hoancă a fost cel ce ducea la pădurile lu' Cioaiela și la Hodaie (cimitirul animalelor)”; „Drumul de la Moară era al Grofițelor - Pentelcuț, care făcea legătura cu satele apropiate”, iar „locuitori ai Topilei erau Șușăneștii, Kondoreștii”.

Mai aflăm că: „După Revoluție, biserica a fost renovată și s-a mărit. Lăcașul de cult a fost refăcut din donațiile măcenilor.”

Cât despre *sărbătorile de peste an*, amintim *Sânjorzul*: „În ajun, băieții au mers și au urzâcat fetele, iar în ziua de Sf. Gheorghe s-a umblat cu banda pe la casele fetelor, s-a jucat și s-a udat fata, la fântână, cu găleata.”

Jocul popular, nunta, portul

„Jocul era țărănesc, se ținea în Sala de la Primărie, 5 lei intrarea, baci Iosov era la ușă.”

„Portul era cu poale, rochii largi, din cinci lați, zadie, spătoi, viziclu, zobon, fetele mari purtau ceapță cu mărgelile și fir din primă, iar cele măritate purtau cârpă cu pliscoș.”

„Nănașul de cununie era nănașul de botez al mirelui, iar omul lui, cumătru' mare, îl punea nănașul.”

Meșteșuguri și meșteșugari

- magazin mixt - la Hanți

- Poșta a fost unde stă Livia Truțu și s-a ocupat de poșta familia Hotăran.

Dintre dascălii comunei, se amintesc: Semlecan Arcadie, director, Semlecan Sofia, învățătoare, Liviu Țăranu, învățător, Covaci Pavel.

Primari: Borburo Petru, Bodonea Ioan, Maxa Gheorghe, Bodonea Gheorghe, Furca Teodora.

Jocul populari era compus din trei suite: De-a lungu, Mânânțaua, De-a întorsu.

Jocul de copii: de-a lopta-n răvaș, de-a lopițele (lopte de lână).

Nemții: Portul popular era compus din costume în alb și negru, iar la Kirchwei băieții purtau cloape împodobite cu prime colorate.

„Când se bate *doaba* se face un anunț. La Holumb, se dădeau copiii cu săniuța. Hoanca s-a astupat. Viile de la Domnii sunt părăsite. *Toaca* se bate din Vinerea Mare până la Înviere, de prunci.”

În *lada de zestre* are: „poale, spătoaie, dosoaie, pânză țesută la război, lipidee, măsurite”.

Casa cea mai veche din comună este „casa lui Moldovan Lucreția, lângă doamna Cora.”

În timpul *clăcilor* de altădată „se mergea cu coselile, de la una la alta”.

Cum era *la Căzan*? „Se ducea la Lenocu, la Răchie. Se duc bidoanele cu borhot, când stă de fiert. Se duc lemne, să se facă foc. Se toarnă în căldare și se face foc. Prima dată cură Votca, apoi se pune a doua oară și curge Răchia, de 53° (cea mai bună).”

„Aldămaș se face când fată scroafa, vaca, sau când se cumpără ceva și ... moare ... soacra...!!”

„Nemții din sat sunt puțini, Ștrandul e în paragină, Băltoiu e amenajat, Căminul Cultural a fost renovat și e foarte frumos”, iar dintre personalitățile măcene, repondentul nostru îi preferă pe: Gheorghe Maxa, Pavel Mercea, Ghiță Baciu.

4. GROS TRAIAN PETRU (mama sa credea că se va naște de Sântetru, născut la 13.06.1946, profesor pensionar, Macea, nr. 596, porecla: CHISĂLIȚA.

Cu privire la titlul cărții, ne propune *Mărturii despre măcenii sau satul meu*.

Cu privire la numele comunei Macea, ne oferă o excepțională informație: „În anul 1970, prof. univ. Marius Bizerea, Timișoara, i-a oferit profesorului P. Covaci Documentele Macea, din nr. XIV, aduse din Arhivele Vaticanului.”

Legat de practicile și sărbătorile de peste an, afirmă că unele nu au statornicia celor din Bucovina sau Maramureș; unele se mai practică și azi, s-au practicat: jocul cu lopta, kecske, horele după posturi, pe Locul Piațului, sau libodu, cucuvama, lopta-n lopițele, „de-a spionii” (lopta era făcută din zdrențe).

Când se bătea doba, se striga:

„S-aduce la cunoștința satului ...

Adunarea jenerală are loc la colectiv, cine nu și-a plătit hărminția, să se prezinte la...”

Cu referire la clăci, acestea se țineau la persoane mai înstărite.

Călcatul, secerișul: „În grădina casei mele s-a călcat, prin anii 1950.”

„Romii trăiesc în Coreea de Vest.”

„Căminul Cultural a fost la Primărie, s-a predat în 1960, s-a modernizat în 1973 (director, 1972-1982).”

Câțiva oameni ai locului: învățători: Semlecan Arcadie, profesorul P. Covaci, procurorul Teodor Hornea, sculptorul-poet Pavel Mercea, profesorul T. Lăpăduș, medicul Crișovan, „aviatorul” Ranta.

Intervievatul nostru afirmă că Macea a fost „mutată” prin secolul al XVI-lea de la Cărăpiști pe actualul loc.

Iată și câteva „măcenisme”: amu’, crumpă, gurgună, mițală.

5. GEO MAXA: *Pe urmele pașilor - Mărturisiri* (materiale preluate de la fiica sa, Florica Maxa)

Școala și dascăli

„Trebuiețe pentru școală, straița cu tăblița de ardezie, neagră, griflu și burete... moștenite de la frați sau surori...”

„Învățătorul pe care l-am mai prins, *Arcadie Semlecan*” și cântecul preferat... „Sus pe dealul de la grui...”

Evocarea *doamnei Văcaru* este făcute prin cuvintele cu care se adresa: „Bunii mei copii”.

Un alt portret, învățătoarea Antonela Ispravnic, născută în 1920, venită de la Pecica, (locuia la doamna Văcaru) și care a preluat clasa a VII-a. „Se ridică deasupra timpului”... „ca un nor”... „frumusețea ei corporală”... „era mai înaltă decât mine, cu vreo două palme”...

Colegii

„Viorel Mihuț era mai înstărit, căruia învățătoarea îi mai arăta lecțiile”.

Părinții: „Așa era tăicuța, scump la tărățe și ieftin la faină...” „Miercuri, tăicuța nu lipsea de la piață... mai trăgea doi deț la birt, la Lebovici...”

Măicuța îl aștepta...”

„Ai grijă, să fii cuminte, la ucenicie...”

Rechizițiile

Războiul nu se terminase, se mai făceau rechiziții de cai, căruțe, care erau trimise pe front. „... Caii erau înfierăți cu fier roșu... Scribălău, un măcean, Șandor Gheorghe... Baci Moisoc își pierde astfel calul ... și-l plânge la dunga șanțului”...

La Atelierul lui Sztarek

„Domnul Sztarek, maghiar după tată, ceh după mamă, primește în 1941 cetățenia română, pe vremea lui Antonescu (se declara apatrid). Castanii îl fermecau. Ca pasiuni, fotografia.

Ucenicia:

„Cu Ioji Czimbali, Sztarner Martin, ucenicia nu însemna doar să înveți meserie, ci și să uzi grădina, să cureți grajdurile, să dai apă la pui, apoi... șuruburile...”

„Totuși, avea generozitate, își trata și delecta ucenicii cu bani, pentru a petrece la filmul *Katy*, Cinema Corso (1948-1949)”.

Casa era alături de cea a lui Ion Gulița, primul grădinar cu diplomă din județ (a lucrat și la Castel).

Lagărele de concentrare

„La Castel au fost adunați nemții de către jandari și duși în Rusia cu Bou-vagonul... sfârșitul lor era tragic ... aruncați în zăpadă, înghețați și apoi... acoperiți cu var: Toni Lăptariu și Elisabeta, Schmidt Carol și Varvara, care au scăpat, au povestit ... lui Tata Geo.”

Tot la castel au fost aduși cam 500 de copii de către Maria Antonescu, care îi ferea astfel de bombardamente (printre care și Mărușa noastră, Maria Ursu, căsătorită Pelău).

Prieteni: Martin Dautner, Anghelina Florea, Mara Moisă, Tărăboanță Simion, Țucudean Vasile, Nicu Gubița, Onic Știubei, Ștefan Cazan, Toader a lu' Morodu, Pătru Cazan... „Cu ei, mergeam la nană Liță a lu' Găzdolea care avea birtul în centru...”

Ungurii

„... anul 1944, au venit ungurii, se terminase cu tutunul, iar tăicuța era scutit de front... Pâinea caldă, mirosul de copt, pâinea spălată, îmi pătrundea în somn...” „... du-te scoală-l pe Gheorghe că or vinit ungurii, care trăgeau din toate părțile...” „Aroma de lapte din oala de lut, de la nană Ioană a lu' Hornea a potolit setea acestora...”

Cursuri de calificare

Începând cu 1.XII.1949 cu Rizea Spiridon.

Încorporarea:

„Timpul ce a mai rămas până la încorporare se scurgea încet și sigur” (vara lui 1950).

Prima eliberare (permisie) - „Observ o femeie fugind... Era sora mea, Anuța, care aflase la la poștași că vin acasă”...

„Casa noastră era numai cu o stradă, grădina comunica cu câmpul semănat...”

„În prima duminică am mers și eu la biserică în haine militare...”
 „Tăicuțu-mneiu era de nerecunoscut, bărbos, slab și îmbătrânit.”

„Când trenul a garat ... soarele era încă sus, nu apucaseră țiganii să tragă de el...”

Pregătirea de plecare (șase zile au mai rămas)

„Într-o zi călduroasă am fost la o fată, paznic la lubenițe (cios). Ajung la ea, la colibă... mă aștepta afară, pe un scăunel...”

- Câte zile mai ai de permisie? (apoi s-a așezat pe un balot de paie).

Plec în cocia lui Ilie Julean, unde era și Binuța lu' Toderică.

- Ce vrei, mă, Gheorghe, cu pielea asta? - îmi zise unchiu Ilie, a lu' Cordea... Stai la noi, să mnezăzăști, cu unchioaia Dochia.”

„Pâinea caldă, scoasă din cuptori, au tăiat-o făcând cruce de trei ori...”

„Zilele de permisie treceau repede, acasă...”

„Eu, ca musafir, în casa Mamei Lița, măștihoiaia, am mulțămuit.”

Eliberarea

„Mânco-o focu ... ghi armată” ... „n-ai găsit acolo... o moldoveancă, zicea nană Marie, mama prietenului meu.”

„nu-mi amintesc de clipa când am văzut o ființă tinerică și frumușică, Anița, fata lu' Pișpilic.”

„mama Lița îmi zise că dacă merg la joc, să o joc...”

„... Îți place de mine?, am întrebat-o (pe strada fostei Poște).”

Peșitul

7 ianuarie 1954

„Uspățul s-a stabilit pe șapte februarie, 1954”, „m-am culcat liniștit că am peșit-o pe Anița (din partea familiei au fost tăicuțu și mama Lița, Ștefan Tolan, văr primar cu tăicuțu).”

„Apoi ne-am pus pe tablă. Garanția a fost semnată de Teodor Mihuța, deoarece Anița nu împlinirea optsprezece ani.”

Chemarea la nuntă

„În timpul acela, chemarea la uspăț se făcea cu călăreți, patru la număr, cu o duminică înainte. Joia se gătau pâlăștile, se

împodpobeau căciulile călăreților și Steagul cu panglici tricolore. Pe cai se așezau lipidee, șeile și scărițele. Călăreți au fost Pavel Hornea și Petru Șiclovian, a lu' Sandu, lu' Toaca. În pâlăști, în una era vin, în alta răchie. Muzica zăcea, din vioară, când se găteau pâlăștile, iar gazda îi omenea cu plăcintă coardă. Mura, iapa, a fugit de acasă, în ziua chemării la uspăț. Nănașii, Toader și Ița lu' Verzaru, iar grăitor, Ioan a lu' Pătroala. Mireasa a fost dusă la biserică de Pipaș, Teodor Curtuț, iar mirele de Anița lu' Bălu. Muzica era formată din doi vioriști, un clarinet, Husari și Pacălea, la dobă.”

„Când se merge la cununie, se merge pe o uliță, se întoarce pe alta.”

„Plăcerile carnale sunt de scurtă durată, și toate duc la păcat.” („Clipa ... n-a durat ... o veșnicie...”)...

6. STOIAN ELENA, născută la 21.08.1967, îngrijitoare la școala din localitate, Macea, nr. 1520, în Cutoș, pe ultima stradă spre Dorobanți, porecla: CIOCĂNEAUA, după părinți, a lu' Rara, după soț.

Despre numele comunei - afirmă că ar fi de origine maghiară, pentru că satul a fost sub dominație austro-ungară.

Sărbătorile de peste an sunt cinștite cu sfințenie, mai ales de persoanele în vârstă. Iată câteva:

La Paști - „ciocănit”, la Crăciun - corindele, Steaua, Mersul cu Banda, la Sânjorz - urzăcatu', udatu', la Sântoader - se fierbe grâu. În Postul Paștilor, se juca „de-a lopta” pe uliță, în fața casei unei fete mari sau a unui ficior.

Din poveștile bunicii, știe că domnițele - grofițele - „se dădeau cu sania” la „Holumb”.

Iată și câțiva maistori din comună: tâmplari: baci Mihai Macovei; căuaci: baci Tuțu lu' Șactăru; socăcițe: nană Marie a lu' Țucași; Nani, bucătăreasa de la colectiv; măcelari: Chisălița; jocari: Todoruț; mături: a lu Boș; pantofari: baci Trăian a lu' Teaca; borbili: Cocenași și Țucași.

Dintre strigătorii de la uspețe: Unchiu Simi; clopotari: Pirchița; Cântăreți în strană: din tată-n fiu, Anghelina Ioan a lu' Puica), iar fiul a slujit ca dirijor, peste 50 de ani, la biserică.

La Sânzienne se făceau coronițe și se puneau la porți.

La nașterea unui prunc se merea cu DEMÂNCAT: tortă, găină grasă, tăiței, compot, bere, bani, care se puneau la perina micuțului și se zicea: „Noi îți dăm puțin, Dumnezeu să-ți dea mai mulți.”

Jocul se ținea după masa, duminică, în sala mare, cânta Chișenan cu formația și la bilete era Nană Floriță (a lu' Donu).

Fetele mari purtau haine faină, di mătasă (scumpe), iar pe cap, semnul FECIORIEI, purtau claptă, cu mărjele, cu fir, în diferite modele și culori. Încredințatu' (logodna) se făcea cu câteva luni înainte de uspăț.

Poșta avea sediul la Primărie, la la capătul celălalt al clădirii, cu intrare separată, avea un aparat vechi, o singură cabină; telefoniste: doamna Nina a lu' Crumpa; doamna Florica a lu' Ciucu; Florica lu' Popescu (noi precizăm că Poșta era și pe strada dinspre cimitir, cam vis-à-vis de actuala locuință a familiei Müller, după casa lui Peiu Ranta, domnul Hotăran era diriginte.

La Școala de Jos funcționau clasele I-IV și clasa germană.

Din repertoriul local, intervievata noastră reține: „De-a lungu’”, „De-a Mânânțaua”, „De-a ntorsu”, „Țăgăneasca”.

Nemții, la Lăsatul Postului, de Crăciun, făceau „CHIRVAI”, fetele erau îmbrăcat în costume populare (alb-negru), sărbătoreau pe Locu' Piațului un POM ÎMPODOBIT cu prime colorate, pe care îl jucau, pe bani!

„Lopta-n șintăr” se juca de toți pruncii, în prag, pe uliță.

Viile de la Domnii erau îngrijite, se merea cu cocia acolo.

Toaca se bate în Vinerea și Sâmbăta Mare (deoarece nu se mai trag clopotele până la Înviere).

La întrebarea: „Ce aveți în lada de zestre?” - răspunsul este cutremurător de sincer: „Da, AM, și le PĂSTREZ cu drag: costum de fată, măsurite, lipidee, dosoaie, coșară di brâncă, vârtelniță, lampă...”

„La mine pe uliță cea mai veche casă este a lu' moșu Clisa, și a lu' nană Florică a lu' Savu.”

„Șezătorile se țineau pe stradă, azi la unu', mâine la altu', și se merea 'cu coselile'.”

Despre aldămaș: Se făcea când se cumpără ceva, iar ca maistori: birtașu': Țucă-l unchiu, borbilu Cocenași, brutari: Franții cu Pita.

Clubul Femina se ține în fiecare joi, iar „Gura satului” din doi în doi ani.

Iată și o rețetă: Curechi acru: se pun la acrit, în cadă, căpățânile cele mari, faină, printre ele se bagă curechi tăiet mânânțal cu jilău, cu sare, morari, dafin, piper (n.n. = „se calcă” cu picioarele, adică, să-ndeasă!), se strânge bine cu șitău.

NOTĂ: Cu privire la refugiați, iată ce am aflat: „Am un TABLOU din timpul Războiului, o femeie în port măcean, cu soțul ei, venit de pe front, în uniformă și cu banderola la mână Crucea Roșie - le știm și numele.”!!!

7. TOMUȚIA MARIA

Pensionară de la CAP, cult ortodox (n. 1943), porecla: a lu' Dudumanu (s-a născut la Casa de naștere de la Macea, de pe lângă dispensar, cu o moașă, la nevoie).

Cu privire la conținutul acestei cărți, repondenta afirmă: „Mărturiile conțin expunerea și cunoașterea obiceiurilor mai vechi, care sunt pe cale de a se uita, deoarece tinerii trăiesc alte vremuri.”

O originală explicație despre numele comunei Macea: „De mult, pe acest loc erau doar câteva case; drumul fiind anevoios, carul cu doi boi, care circula pe drum, împreună cu omul care mâna boii, s-au răsturnat. Omul trebuia să ridice carul, iar la boi striga: Cea - mă-cea!”

Dintre sărbătorile de peste an, se amintesc: Buna Vestire (25 martie), când s-a zămislit Duhul Sfânt în Fecioara Maria, Crăciunul (25 decembrie), 1 Ianuarie, Sărbătoarea Tăierii Împrejur a Domnului Iisus Hristos, 6 Ianuarie, Botezul Domnului în Apele

Iordanului, Rusaliile, Duminica Cincizecimii sau Pogorârea Duhului Sfânt în Limbi de Foc.

„În Postul Mare, fetele și feciorii se jucau de-a lopta în răvași, se ținea pe un imăși, la marginea satului.”

Castelul a fost construit de un Grof, GHIULAI GROF, și în curtea Castelului sunt înmormântate trei suflete, având troițe.

„În anul 1960, comuna a fost colectivizată cu forța.”

Meșteșuguri și meșteșugari:

Oierit: au fost doi sau trei ciobani: Habaci Ion (Puia), Lascu Ion (Dadea), Tolan Mihai (Cioaiela).

Tâmplărie: Delejan Iosif

Căuăcie: Freisinger Adam, Hornea Todor

Socăcițe: Midi a lu' Langoși

Borbili: Paștina Petru (Visi)

Hornari: Florea a lu' Calu'

Măcelari: Ardelean Gheorghe (Flocău), Gros Trăian (Chisălița)

Coșeri de paie: familia Joandrea

Mături: Crișan Petru (Bou)

Pantofari: Ștreb Adam, Csiki Iosif

Cojocari: Ardelean Ioan (Birconu)

Părădăicari: Crișan Gheorghe (Teaca)

Pipărcari: Vițelari Gligor (Grițari)

Clopotari: Chișeuan Ioan

Văcari: Otlăcan Nicolae (Ciuda)

Purcari: Vezan Niculaie (Grasu)

Spălători de mort: Jinchițoiaie

Bocitoare: Saină Buric

Strigător la uspeță: Borbiro Augustin

Mormântari: Șimândan Teodor (Ștrimfu)

Dobași pă Locu' Piațului: Clepea Petru, care anunța „ordinile” ghi la Casa Satului.

Cu referire la *Biserica Ortodoxă* aflăm: „Biserica a fost construită pe la 1700 de un 'domnitor' sârb, pe nume Cernovici, iar ca preoți au fost: părintele Oancea, părinții preoți Curtuțiu Gheorghe, Mihiț Terentie, Curtuțiu Viorel și cei actuali.”

Pastori: Săcui Vințu, de ziua a 7-a, Anghelina Traian

Cantori: Cazan Iacob

Cântăreți în strană: Tărăboanță Mihai, Hexan Petru, Bodonea Ioan

Căruțari ce duceau morți: Relău Ioan.

Chemători la uspeță: Erau doi flăcăi pe cai, care chemau neamurile la uspeță, nănașii și nănașile erau familii înstărite, cu bani.

Directori de școli: Semlecan Arcadie

Primari: Dobrotca Ana

Președinți CAP: Andea Traian.

Obiceiuri practicate de anumite sărbători: *La Surechi*, toamna, se adunau strugurii; *La Sântiion*, se umbla cu banda pe la casele cu numele de Ion; de *Sântoader* se fierbea grâu și se pomeneau morții; de *Bobotează* se juca Verjelul; de *Sânziene* cununa din flori de sânziene, împodobită cu fructe, se punea la casele oamenilor și la crucea bisericii; de *Sântămărie* credincioșii mergeau, pe jos, cu prapori, la mănăstire; de *Florii* preotul mergea în procesiune, cu copiii și credincioșii, după sălcuțe; de *Paști* se ieșea din biserică cu Crucea în Țarină; de *Crăciun* se umbla cu corindele; de *Sânjorz* se mergea cu udatul și urzâcatul.

Jocul satului: „Se ținea pe *Locul Piațului*, se adunau câțiva flăcăi, cu trei sau patru *clănetăși*, și începea jocul, cu jucăuși, precum Florea Gheorghe, sau *clănetăși*, Păcălea la dobă, Husari la clănet.”

Portul satului: Fetele erau în capul gol, pieptănate cu fir și ceapță, cu mărgelile peste codițe. Bărbații aveau izmene largi și cizme.

Casele erau acoperite cu paie de secară.

Universalul conținea de toate.

Poșta era la proprietar acasă, la familia Hotăran.

Dispensarul era la o casă mare din comună, la familia Adam Kempf.

Școala de Jos avea patru săli de clasă, clasele I-III și o clasă de limba germană, director, Semlecan Arcadie.

Primăria veche era la clădirea cu numărul 1, cu mai multe camere, în curte era grajdul de armăsari și tauri.

Casele erau mici, acoperite cu paie, *ulițele* pline de păsări, găște, rațe, și când ploua erau pline de noroi.

Cimitirele erau cu cruci din lemn și bine întreținute.

În pădurea de la Macea este un *Holumb* (un deluț mai mic), iar la *Topilă* erau două uliți, cu case, în care locuiau maghiarii.

Băltoii era locul unde se topea cânepa.

Hoanca era cimitirul animalelor.

Drumul Complexului era drumul pe care mergeau vacile la Siti.

Baba Lenca făcea țucur cu nucă ars și vindea duminica.

Toaca se bate doar în Vinerea Mare.

În *lada de zestre* reponentul nostru are: poze vechi, poale, spătoaie (am și văzut un inedit costum popular, făcut din măsărițe, pentru Raluca, nepoata, studentă, care e și interpretă de muzică populară - n.n.).

Aldămașul se făcea la cumpărări și vânzări.

CAPITOLUL III-LEA

Alte mărturii măcene - tăcute sau trecute în negura vremii

Iacă-tă-ne la capăt de drum, un drum frumos, nu vă dăm pace, vă aducem în față OAMENI DE SEAMĂ, cu care să vă făliți peste ani. Sau poate, cine știe, „mai videm”, cum ar gândi primaru' nost. Când, în calea noastră, am fost întrebați: „- Mai poți?”, „- Poci da”, am răspuns, „nu ne lăsăm, merem mai înainte!” – Și-am mârș. „- Nu te lăsa”, a încheiat trecătorul, gazda noastră d'i anul trecut. Mulțămim frumos!

Ne aplecăm asupra acelor oameni de care-am pomenit.

În *literatură* sau *istoria* limbii:

Petru V. Cazan – (fratele lui Simion Cazan, zâs Mănuț, a cărui fată, Mariana Rung, a fost mereu interesată de evenimentele din Macea, acum stabilită în Germania)

Pavel Mercea (Mercescu) – poet

Gheorghe Maxa

Gligor Moț – Bulduș

Mircea Curtuțiu – Vuculescu

Gheorghe Ciupuligă – Venus

Florica Ranta Cândea

Elena și Carol Feher

În *pictură*:

Pavel Mercea

Florica Bulboacă

Petru Moga

Elena Moga

nană Cică a lu Ouauari = Floare Tolan

Ioan Dudaș

În *sculptură*:

Pavel Mercea

Emil Gheorghe Secoșan

În *arhitectură*: **Ioan Fackelmann**, vicepreședintele arhitecților din România, cel care a proiectat clădirea Universității din Timișoara. În prezent, prorector al acestei instituții este domnul **Emil Cazan**, măceanul nostru. Eel a clădit, alături de soția sa, Carmen Cazan, o biserică în satul Voiteag, nr. 117 – județul Timiș -, „ca să ne lumineze sufletele de creștini ortodocși”. De asemenea, Liceul de muzică (actualul Colegiu „Ion Vidu”) din Timișoara, precum și monumentala Catedrală Catolică din Orșova sunt operele arhitectului mai sus citat, I. Fackelmann.

În *domeniul științei*:

David Ranta – inventatorul primului hidroavion din lume. Macheta s-ar afla la Muzeul din Budapesta. Prin 1913, „țăranul David Ranta din Macea a realizat și primul hidroavion din lume”.

Aurel Dușan – specializat în prelucrarea și comercializarea produselor de plastic, Moscova.

Oameni care au scris *istorie*

Ion Șandor (Macea, nr. 27)

Pantelie Curtuțiu

Ion Curtuțiu

Pavel Ranta

Ștefan Iuhaz

Ne vom folosi în argumentare de articolul *Luptători anonimi pentru Marea Unire*, scris de Mircea Curtuțiu, publicat în „Românul”, octombrie 1993 (10), din care aflăm „cum cei cinci au plecat cu trei zile înainte de 1 Decembrie 1918, ascunși în două căruțe cu tulei, spre Arad. Au fost „controlați” cu furca de austro-ungari și a fost atins doar Ioan Șandor. Acesta a și fost ales primar după Unire, a devenit senator, i-a urmat, ca primar, Ioan Iuhaz, apoi a avut domiciliu forțat, a fost arestat și lichidat în 1956.

Ctitori ai bisericii

– preoții **Ioan** și **Viorel Curtuțiu** – tatăl, respectiv fratele profesorului Mircea Curtuțiu

– preotul **Terentie Mihiț**, pe care îl regăsim semnând în revista „Catehetul” (nr. 1, decembrie 1941) un tănuitor articol, *Peștera Vifleemului* (paginile 7-11) și care a eliberat în anul 1950, luna mai, ziua 23, două EXTRASE din Matricula botezaților de la *Sfânta biserică parohială ortodoxă română din Macea* cu *Hramul Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*. Am ținut să precizăm acest fapt, poate neștiut, spre așezarea Hramului bisericii la data pe care am găsit-o consemnată de părintele Mihiț, care a slujit altarul bisericii măcene decenii de-a rândul. Drept pentru care îi aducem evlavioase amintiri.

Comuna a dat și doi preoți cu care, deși nu slujesc aici, se mândrește: preotul dr. **Ioan Tulcan** (a lu Apa – Arad) și preotul **Mihai Ineuan** (a lu Mercea – Pecica).

Ca o ironie a sorții, dacă vorbim de eroii neamului, locali, deși, poate, e prea pretențios acest lucru, am putea să ne aducem aminte și de anul 1968, când „timpul n-a mai avut răbdare”. Taica Pavel Ranta, cum îl cunoșteau sătenii, se pregătea să celebreze împlinirea a 50 de ani de la Marea Unire. Îmbrăcat în costum popular, cu suman și cușmă, i-a mai rămas doar ideea de jertfire și a donat Muzeului Județean acest port local. La fel, fiul său, David, în 1983, ca o ironie a sorții, a plecat să reconstituie același drum, „al căruțelor cu tulei”, în 1983, la împlinirea a 65 de ani de la Unire, la Alba Iulia, convins, poate, că nu peste mult timp, în 1989, aveau să bată clopotele „reîntregirii”.

Rapsozi populari:

Ioan Mercea, Chișeuan Ioan, Stoian Lenuța, Simion Anghelina, Tolan Traian, Ghiță Baci, Adam Dănuț, Petre Banciu, Traian Lăpăduș, Iulian Covăsan ș.a.

1. Macea - eponime

1. *Macea* - este un sat în comuna Bretea Română, format din 11 sate, distribuite de-o parte și de alta a Streiului, între Călan și

Hațeg. Aici au fost descoperite urme medievale, o Capelă de lemn (1446), cu inscripția Maczesd, care a condus la numele de familie existente acum acolo: Macea, Maciu, Maceu, Maceanu, Maceac (după toponimul Macea).

2. Numele Matia sau Matihjah este unul Biblic - Maftai, Matei, care se folosea încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Numele Matei = Matihjah provine de la Jahve - divinitate, și matath = dar, ceea ce mai însemna OM dăruit de Dumnezeu.

Astfel, Matei, ca onomastică, îl găsim în Vechiul Testament, provenit din limba greacă, Mattaios, sau din laltină Matthaueus, cu unele corespondențe actuale: Matea, Mateiaș, Mateș, Matei, Mace, Macea.

3. *La Liceul Vulcan*, la 9.IX.2010 s-a celebrat a 50-a aniversare. Un fost profesor de acolo, Macea Liviu, care a profesat în 1962, aici, acum este profesor la Universitatea din Cluj.

4. Numele orașului *Măcin* ar proveni din limba bulgară și ar însemna morărit, de la verbul „a măcina” (cf. Gh. Banea, numele vechi al orașului ar fi Arrubium, după zeul Arrubianus). Tot în acest context consemnăm existența numelor Macu, de esență bulgară, sau Macea (în limba turcă) (cf. D. I. Cărăbaș, *Aromânii din România*, Teză de doctorat).

2. Interferențe (românești)*

Cultura țărănească tradițională din satul maghiar *Létavértes* a fost păstrată de pătura țăranilor înstăriți.

Am găsit aici, ca și la noi:

O, ce nebunie, Cu Vifleimu, Cu Steaua, aici am găsit *Vergelul, Iordănitul*, la case, cu porți deschise. Și aici se lăsa crenguță sfințită, de busuioac.

La *Chitihaz* am găsit *Fârșangul* (SFÂRȘANG, în accepțiunea de aici), dar și la *Aletea*. Obiceiul de a merge mascați pe stradă, în căruțe, aparținea ungurilor de aici. La noi, la Macea, nemților, și se practica în Postul Paștilor (la Lăsata Secului).

*Rodica Raliade, Mihaela N. Chețan, *Lecturi identitare*, 2004

Tot la Chitigaz am întâlnit *mersul cu furca*, se coseau cârpuțe cu flori, pentru drăguți, se mânca cucuruz fiert, boabe.

La *Micherechi* am întâlnit *stropitul fetelor de Paști*, ca la noi, de către catolici, nu la Sânjorz.

E interesant să vorbim de maghiarizarea românilor de la Aletea, Chitigaz, Micherechi, cum s-a întâmplat și la Macea.

De exemplu, numele oficial al lui Gheorghe Guleș era Gulyás György, cu neamuri la Curtici, a lu' Fumu. Porecelele, aici, sunt porigle.

Dar hentes, fățani, Cap-de bou, rișcas, prinsoare, boitar, păsulă, șogor, a petrece la groapă, cujmă, a găta, a se sili, jandarii - jendarii, recarii, alduiască-l Dumnezo etc.

Jocul popular la Aletea și Chitigaz era compus din trei zăcale, ca la noi: Lunga, Mânântăua, Țăgăneasca (și iar Lunga).

„Cântatul” după mort se practica și la Chitigaz, ca la noi, că dacă nu să cânta, „eram di mneraz”, ca la noi.

Alte expresii: „io nu pot ponozli”, „Doamne-apără”, „nu mă sfădesc”, „nu m-or dat sclugă”, „haba or zâs”, „o șezut pă laviță cu sipcă”, „hazna, am avut, le-or lăsat cătă casă”, „pă miriște”.⁷

Varianta *Mioriței* măcene „Pă răzor di vie” am găsit-o la Aletea (se și cântă, aici), precum și „Ciucur, mugur, di mătasă” (la noi „Ciucur, verde, di mătasă”...) la Micherechi.

La tăierea porcului, la Micherechi (disnotor) am întâlnim joaca de copii „de-a prinde porcul de coadă” (la noi, la fel, se sculau de dimineață).

La Otlaca-Pustă se mergea cu corinda, ca la noi, cu higegea, cu vioară, era mare sărbătoare, cu prime, cu cocotori, nu atâta „domnoșag”.

Nume: Am întâlnim nume și supranume, ca la noi: Oltean, Frătean, Sabău, Țicudean (Țucudean), Otlăcan, Ardelean, dar și porecle: a lu' Ruja, a lu' Iuhaz, a lu' Avrămuț, a lu' Măndula, a lu' Buha.

3. Spicuiți din Documentele DJAN

Potrivit documentelor aflate în arhivele DJAN, Fondul arhivistic al Primăriei s-a derulat pe mai multe etape: 1981 (primele două), 1987 (a treia), având ca interval anii 1943-1975 (nu se cunosc aspecte dinaintea anului 1943, acestea făcând tema existenței trupelor distrugătoare horthiste pe teritoriul comunei).

Fără a avea pretenția unor cifre exacte, îndrăznim să propunem, din această perioadă, ca număr, 50 de dosare care atestă, fiecare în parte, documentele vremii - de exemplu:

- dosarul 16/1946 - îi evidențiază pe foștii chiaburi, la fel ca și dosarele 7/1952, 17/1961.

Alte dosare consemnează construirea de drumuri (18/1962, 13/1963, 14/1963 ș.a.), iar, ca o curiozitate, data de 1 mai 1954 este consemnată ca însemnând introducerea curentului electric în comună.

Dosarele 12/1961, 13/1963, consemnează acțiunile de voluntariat din contribuția bănească a locuitorilor, s-au început construirea unui local de școală cu patru clase, Căminul Cultural, primele pietruiri de străzi (Vezi dosarele 9/1951, 17/1960, 17/1967, 4/1969).

În cele 162 de Fonduri arhivistice ale GAC-urilor și CAP-urilor de pe raza județului am aflat de construirea CAP - Macea, anii extremi 1950-1968, poziția 58, data de 06.1950.

Ideea înființării unor școli de stat (1897) a fost susținută la Macea de contele Károly.

Despre matricea sigilară (tipar sigilar) aflăm din Colecția de Matrice sigilare (p. 181, *op. cit.*) provenită probabil de la notarul comunei (vezi poziția 67, *op. cit.*).

4. Portul dascălilor

Nu cunoaștem care va fi fost portul intelectualilor în vremurile mai îndepărtate, deși preocupări pedagogice au existat înainte de anul 1830, căci în Cronica parohială a Oficiului Parohial Ortodox român din Macea rezultă că în anul 1830 a existat în comună o școală confesională în care între anii 1830-1848 a funcționat învățătorul Petru Popescu, după care a urmat Ioan Nuțu (1850-1870), apoi Ioan Oprea (1870-1905), Mihai Dragoș și Ioan Boțoc (1905-1907), Ioan Iancu și Ioan Vesa, pe care evenimentele din 1918 îl găsesc la datorie. Oamenii vârstnici ca Iacob Cazan, de peste 80 de ani, în anul 1970 își amintesc și de învățătorul Otlăcan, care era bun corist și care a făcut pentru prima dată în comună cor pe două voci. Din bătrâni se povestește că și în Topila Nouă a existat o școală cu un singur învățător, școală în limba maghiară.

Despre toți învățătorii, octogenarii satului spun că erau îmbrăcați „aproape ca și noi”. Tot acest informator, Iacob Cazan, spune că a existat încă dinainte de 1914 o obodă, grădiniță, care își avea sediul în locul unde azi e casa cetățeanului Pantea Florea. Și doamna educatoare se îmbrăca destul de modest, numai că nu avea poale, ci rochie domnească. Date certe avem despre ținuta unui învățător, care în anul 1946 conducea cooperativa „Unirea plugarilor”, pe nume Ilie Gr. Ioan, aflăm că putea fi văzut adesea și desculț. (*Macea, monografie, volum colectiv, manuscris, 1967*).

MĂCENISME – GLOSAR

A

a abricțali = a pune la punct
 a abura = a bate un vânt ușor
 albele = rumânele, roșele de obraz = articole cosmetice
 acreală = murături, dar și acid la stomac
 a aldui = a sudui = a înjura
 a se ameti = a se îmbăta, a se rătăci, a leșina
 a apțigui = a certa (un copil), a se chercheli (îmbăta)
 amu sara = astă seară
 amniaz = mneaz = prânz, amiaz
 aștea = acestea
 a se alipui = a se liniști, a se adăposti
 aldăoară = a doua oară
 alduitu = binecuvântat
 aldămaș = a petrece de bucurie, cinstirea unei afaceri
 acărcine = fiecare, oricine
 așchiță = așchii
 adicătelea = adică
 a ațâța (focu) = a aprinde, a provoca o discuție contradictorie
 a se ațâța = a se certa
 altan = de-a dreptul
 a azmuți = a asmuți (câinele), a provoca
 acăr = măcar
 amu = acum
 a se alege = ce va fi
 acruț-dulcuț = acrișor, dulcișor
 (lapte) acru = iaurt
 amuni-iaca = acum
 alboiet = bleumarin
 a se alege = a reuși în viață
 a (se) acăța = a agăța hainele, a se certa

B

baieră = ață împletită ce leagă un tort (sau straiță)
 bale = salivă
 bandă = muzică de petrecere, echipă, fanfară
 băbălucă = persoană de speriat
 a se beteji = a se îmbolnăvi
 a se bizgoi = a se răsti
 bische = agrișe (bistye)
 beșică = vezică urinară
 bină = scenă
 bircă = lână subțire, merinos
 bitang = călător, vândroc, fugar
 a beșteli = a certa
 a bătuci = a tasa
 a blăstăma = a-i dori cuiva rău
 boabe = leacuri, pastile (sau boabe d'i păsulă)
 bătă = baston
 a bleociori = a amesteca, a tulbura
 brânză (sfărmată) = de burduf
 buhă = bufniță, sperietoare
 a se buhăi = a se supăra, a se îngrășa peste măsură
 păr buhăit = păr zburlit
 bură = ceață
 boscârță = catrafuse, obiecte vestimentare în dezordine
 a se băga = a intra, a interveni
 a da brânca = a da mâna, a saluta
 a bleicări = a vorbi aiurea
 a băuna = a plânge, a urla (câinele)
 a bocăni = a bate (la poartă, un cui)
 a buzări = a sâcâi
 a brizgăia = a ploua mărunț
 bițigăni = năluci, arătări, păsări de tot felul
 bășcuieț = sac (d'i fărână), săculeț
 budac = târnăcop
 (a se) bibița = a i se face rău, pasăre de baltă
 belfer = șmecher
 bolânzăni = lucruri șoade, de bolând = nebunii

boactăr = cios = paznic, cantonier
 a bolhări = a umbla aiurea, a lucra de cu noapte
 brăcinari = ața d'i la izmene
 bughi = bughigăi = chiloți
 buiac = vesel, întrecut
 bumb = nasture
 buzăit = liniștit, molcomit
 buleandă = boarfă = femeie de nimic, femeie „ușoară”
 birje = cocie = căruță pe două roți, șaretă
 batăr = măcar că
 box = cremă de ghete
 a bocsăli = a da cu cremă ghetele
 a boboloși = a dezmierda
 beteșig = supărare (urâtă)
 broancă = contrabas
 a buduli = a ascunde
 a se bujuli = a se rușina
 a se bușuli = a se supăra
 blid = talger = farfurie
 bughios = bluză femeiască (păstă spătoi) , viziclu
 bodoarcă = lucernă, furaje
 a bondroji = a pansa, a face ceva de mântuială
 buzat = cu buze mari
 a băga în boală = a speria
 bumbușcă = ac de siguranță
 a da bineță = a saluta

C

cantă = vas de cărat (lapte)
 cale = cărare
 cădraf = dulaf, șifonier
 a se cătrăni = a se supăra
 a se ciondrăni = a se certa
 a cătăni = a pune la punct, a-l susține în armată
 cătrăfuse = boscârțe, obiecte personale
 călchie = călcâie
 călăpăr = floare de grădină cu frunze verzi

cărujiță = trandafir
 cărdăboș = caltaboș
 căuaci = potcovar
 a căpări = a da avans (pentru ceva)
 căpot = capot, haină de casă
 căpișon = glugă
 cărpuță = batistă (d'i jeb)
 căruț = cărucior
 cărn = încovoiat (casă cărnă)
 cocie = căruță
 cădlan = vas mare
 ciot = agrafă
 cosele = cusături
 a se ciompovi = a se lovi
 codobeie = picioare (glezne)
 a cota = a căuta = a vizita, a căuta, a arăta (rău) la față
 ciopor = grup (de păsări)
 cruciș (a se uita) = a se uita în cruci (defect de vedere)
 crucișă = cusături în cruci
 a merge cruciș = a mere pe de-a latu
 cărpă = batic
 cănură = lână
 cărărabă = gulie
 carne sfâșioasă = carne fășii
 citov = sănătos
 chică = codiță (d'i cucuruz)
 chilav = schilod
 a se chicări = t'icări = a se obosi
 cileghi = prunci mulți
 ciurcă = trăgaci (de vin)
 chiară = chiar
 codrat = bucată de pământ (3 ari)
 conci = coc (păr)
 coșturi = spese = prețuri
 cărmăjin = bordo
 coțche = pătrate
 cacafa = maroniu, cafeniu

căptălan = capul relexor
 codorișcă = coadă la zbic
 copârșeu = sicriu
 corcobele = fructe sălbatice
 cufăr = geamantan
 corman = ghidon la plug, la bicicletă
 a cohăli = a găti mâncare, a prepara
 cocioane = răcături = piftie
 costreavă = buruiană
 a căcăli = a mazăgăli
 crăston = cratiță
 a cuștuli = a gusta
 cuglof = cozonac
 cugle = bile la popicărie
 cioandă = vită cu un corn rupt, zăpăcită,
 a custuși = a ascunde
 a-i cânta = a-i repeta cuiva ceva
 a căștiga = a face curat
 a cura, cură = a curge, curge
 cheptari = cojoc
 cujmă = căciulă
 corească = colastru, primul lapte muls
 cotreată = coteț, locul păsărilor
 cengău = șmecher, linguștor
 corn = colț (la uliță)
 cotarcă = pătul
 a crășcădi = a procura
 căntălarie = birou
 colhoz = fost GAC, CAP
 cuptori d'i pită = cuprot din pământ bătut (cu vatră)
 chemători la uspăț = ficiori c eivită la nuntă
 cigăiță = dovreac ornamental
 cărpă d'i șters pă jos = resturi de materiale
 chinzai = chin
 a clătări = a clăti
 a crepa = a crăpa (a muri) de ciudă
 a crepezî d'i zăuă = a se lumina de ziuă (zori)

a se cânta = a se jeli (după mort)
 clănet = clarinet
 câne-cânește = cam greu
 ciocoflendăr = om cu purtări „alese”
 cărmăladă = cotlet
 coșară = coș
 coșară d’i paie = coș mare
 cumnău = plămadă, aluat din țărățe (pentru pâine)
 cleanță = clanță
 credenț = dulap de bucătărie
 crepdeșin = mătăsuță
 chirvai = sărbătoare nemțească (hram)
 chepeneag = lefeleandă = haină lungă, manta
 crestul = de-a curmezișul
 cătran = smoală
 a cesăla = țesăla = a certa
 cobârlău = cel care caută ceva ascuns
 cănțulă = șmecheruță, „zdranță”
 a se clătări (în gură) = a trage o dușcă d’i răchie
 ciocoveță = dulcețuri (fructe)
 carne macră = carne fără os
 ciubăr = vas cu doage, cadă
 cursură = scurgere de aluat (la pită)
 chifle, chifluță = cornuri, cornulețe
 culduș = cerșetor
 costreie = buruiană
 cinste = cadou (la nuntă sau la logodnă)
 ciucuri = franjuri

D

damf = miros rău
 de-a fetea = gratis
 a se deda după cineva = a se pune de acord
 dărab = bucată
 (pă) de lături = a umbla pe căi greșite
 dărănat = neastâmpărat
 dișelat = crăcănat, obosit (d’i lucru)

dolmă = ridicătură (de pământ), mal
 dâră = urmă lăsată de un obiect, supărare
 dolaf = dulap
 dischilinare = deosebire
 doagă = bucată de lemn la ciubere, nătâng
 dobă = tobă
 a duhăni = a fuma
 dunțuri = compot
 diazdimineață = de dimineață
 drod = sârmă
 dudă = țeavă
 dudă = fructul frajilor, duzile (frajii)
 a durui = a face zgomot (a tuna)
 ducheau = prăvălie
 a dripi = a bătători (șoșorcile cu paie)
 dricală = saltea umplută cu paie
 dună = acoperământ de 1-2 persoane
 a dumica = a sfărâma
 a discânta = a rosti strigături
 diuăchi = deochi
 discânta d’i diuăchi = a descânta de deochi
 într-o doară = a sta pe gânduri
 (vin) diloc = imediat
 a se duruși = a aluneca, a se culca pentru puțin
 îi dicătă (pădure) = e agitat, supărat
 dungă = șira, linia
 da! = adverb de întărire (sigur că da!)
 Dumnezo = Dumnezeu
 drept = drept, adevărat, corect
 dulcețuri = fructul unui pom din pădure (ce se pot suge)
 doască = copertă (plural: doaste)
 a dubăli = a bate duba (toba)
 (pene ca) duhanu = crăițe
 droscalos = dur
 doptor = doctor
 noa dară = exclamație (e adevărat că...)
 d’i d’injos = dedesubt

F

a face = a naște
 a face (legători) = pentru spice
 a face prai în cădlon = a face magiun
 a face plăcintă (cu mașina) = a face prăjituri în forme
 faită = neam, soi, rasă
 fășirt = chiftele
 a fuji (cu drăguțu) = a se mărita, fără nuntă
 a făgădi = a promite
 făcătură = blestem
 Foarșing = sărbătoare la nemți (azi, Halloween)
 fălos = ocoș, mândru, țanțoș, înfumurat
 frâna = curele (pentru ham)
 feță = fetă = mătase lucitoare (care țâpă feță)
 fedeu = capac de vase
 feidâr = arc (de ceas, de pat)
 foaie = ziar, foaie d'i hârtie
 firezari = rumeguș
 a fârcăli = a scrie dezordonat
 a fiscăli = a semna
 a fleondări = a umbla aiurea
 flăgari = duzi
 frăji = dude
 fleoșcăială = imală = tină = noroi foarte moale
 fomit = înfometat
 fă bine = te rog
 a fleciui = a destrăma, a sparge (ceva), a distruge
 fleoașcă = moale
 fleoarcă = om, femeia de nimic (fleoandă)
 a se ferchezui = a se aranja
 forme = modele (de prăjituri, de zugrăvit)
 frimbie = cordon, fâșie de lagat la zădii și la poale
 fundoaie = capăt superior la acoperiș
 a fuștica = a rupe ceva
 faină = frumos
 frast = boală leproasă (peiorativ)

feleheart = „stare de agitație”, anexă la căruță
 firnais = suport (pentru culori de vopsit)
 farbă = culoarea (în cărți), vopsea
 foc = în expresia „bată-te focu” sau
 pune pă foc = a face foc, a provoca
 făgădău = bufet, cârciumă
 a feti = a sta fată mare

G

gălescă = coteț (pentru pui, pasări)
 Gai = toponim = loc plin de măracini
 gaie = pasăre răpitoare (uliu)
 galbini = salbe, monede de aur
 gâlcă = nodul
 ghiombă, ghioambe = brâncă (mână), degete
 greumânt = greutate pentru suflet
 grindă = lemn de susținere
 gurgoi = vârful opincii
 goz = buruieni, hrană pentru vite
 grumăzari = ștreang de legat la ruda cociei
 goange = găze
 a gurui = a face zgomot (intestinal) sau porcii
 a se ghejghina = a se crăcăna, a se distruge
 grangore = graure, șef (la figurat)
 gazdă = familie înstărită, stăpân
 groasă, grea = femeia însărcinată
 ghinți = dinți
 da ghinghe = da de unde
 a ghera, mă gheară = a zgâria, mă zgârie)

H

haba = degeaba
 hârdie = supărare, nimuric
 hârb = ciob, ghiveci
 hămesât = flămând (după orice)
 (ne)hălit = nesătul
 haznă = liniște, folos

a hăți = a trage
 a hățcăi = a se foi
 hajme = ceapă (de consum), ceapă verde
 hârcă = scuipat
 hibă = defect
 hudură = gaură
 a huduri = a găuri
 hozântragăn = bretele (bărbătești)
 a hodrânca = a scutura
 a se hozdromi = a se chinui
 a se holba = a se uita mirat
 hără = ură, ciudă, mânie
 hodină = odihnă
 holtei = ficior
 hirean = hrean
 a hului = a dărâma
 hantătar = unu care umblă aiurea
 hârmig = armăsar
 hârmințâie = taxă
 a horăi = a sforăi

I-Î

iagă = sticlă
 injineri = inginer
 a izbâti = a izbuti, a reuși
 a izbăvi = a izbuti, a reuși,
 a ijdăni = a crea, a amenința
 ișcoală = școală
 iliși = șezut de bicicletă
 a izidi = a muri
 a îmboldi = a împinge, a înghionti
 a împeteca = a împiedica (calul), a se împotmoli
 a îndesa = a îndopa (rațe, găște)
 a îndălui = a începe, a porni
 a întărgăti = a goni
 a se încredința = a se logodi
 a încormăni = a se întoarce

a se întoloca = a se împreuna
 împotroz = a bate, a fi la fel
 a se înnora = a se supăra
 a se îndoia (foaia) = a se șifona
 a se înțepeni = a nu se putea mișca
 nu-i istină = nu e adevărat
 a înșchimba = a schimba ceva (haine, bani)
 a să încuia (la stomac) = a fi constipat
 a împoivăna = a împiedica
 a iscăli = a semna
 a (se) înturvina = a se supăra foarte tare
 a îmboți = a șifona
 a împupi (florile) = a îmboboci
 a se împăuna = a se făli, a fi încrezut, plin de sine

J

a țâne jinău = a fi supărat (pă cineva)
 japiță = șmecheră, rea d'i muscă
 jimb = strâmb
 a jijii = a tremura (pereții)
 a joi = a birui, a rezista
 jendar = jandarm
 jejet = deget
 jejetari = degetar
 jingaș = pretențios (fin la stomac), sensibil
 junghiuri = dureri
 jubriță = bubiță
 joarde = joardă, nuia
 jancoté = dă să margă numa...
 jinjii = gingii
 a jugăni = a castra
 jeșcău = pungă de tutun
 jumară (la gură) = herpes

L

laboșe = cratiță
 laviță = bancă

lămpaş = felinar
 leznă = ieftin
 liliuţ = liliachiu, mov
 lihot = ameţit de foame
 loitră = parte laterală de la căruţă
 lotru = hoă
 lopochiţă = omoplat
 lepetiţă = vorbăreaţă
 loptă = minge
 ludaie = dovleac
 lefeleandă = capot, căbat
 legători = împletitură de grâu pentru a lega snopii
 lipii = pituţă
 leleanţ = casă de copii, orfelinat
 lespide = vatra şpohertului
 lipideu = cearceaf
 lebeniţă = pepene verde
 (o)lecuţă = puţin, pe gustate

M

maldăr = amestec de ciment, nisip şi var (a maldări)
 mândule = amigdale
 mandălă = bucată de material înfăşurat pentru a căra copilul
 mic (la nemţii din sat)
 mascure = porc castrat
 a muşina = a mirosi
 mădraţ = tapiţerie la divan
 mămucă = maimuţă
 manilă = sfoară foarte rezistentă
 măsăriţă = faţă de masă
 moştihoi, măştihoai = tată vitreg, mamă vitregă
 mârtaş = pisoai
 a mătrăşi = a alunga (a risipi)
 mereuş = încet
 mijgurî = a ploua (mărunt)
 mintenaş = imediat
 la mneaz = la amiaz

mneraz = dispreţ, de râsu satului, comedie
 miţişapcă = şapcă cu cozoroc
 muscarle = muşcate
 a se migăi = a se migăli
 moare = zamă acră d'i curechi
 (a umbla cu) mişculănţia = (a umbla cu) înşelatul
 modru = fel, chip
 mijlinc = porumb verde, masă verde pentru vite
 a mulăti = a petrece
 mulărit = în culori diverse (pereţi mulăriţi)
 a mere = a merge (în expresii diferite)
 motobiţigli = motoretă
 mormântari = gropar
 muierotcă = bărbat cu apucături d'i muiere
 mulă, moandă = femeie slăbănoagă de fire, lălăie
 a murlui = a da pe jos (în loc de podele), cu un amestec de
 pământ cu apă
 muşiniţă = insecte din borhot
 muced = gri, mucegăit
 motcă = ghem
 a mozoci = a mesteca
 mozi = cinema
 mândru = frumos, nealcoş, fălos
 a se molcomi = a se opăci, a se linişti
 măşini = chibrituri
 măşina = automobil, forme d'i plăcintă cu unsoare
 a mosoca = a mesteca
 (bani) mânânţai = mărunţi
 moşcolit = murdar
 mai gata = acuşica
 nu-i modru = nu-i chip, imposibil

N

noroance = portocale
 nimuric = mic
 nidejde = nădejde
 a se nădăi = a pricepe, a bănuî

a mere pă dinapoi = cu spatele înainte
 nemoșag = neamuri multe
 năclăit = murdar (uns)
 a năspri = a apreta, a se răci (vremea)
 a nățui = a croșeta (ca de război)
 neț = plasă
 ninerat = dezmiardat
 năpustu = pustușagu („Mănțe-te năpustu!”)
 năpoi = înapoi („Când vii napoi?” sau „Stă năpoia cășii mele.”)

O

a opăci = a liniști
 oauă = ouă
 a se ozdromi = a se (prea) obosi
 a obrinchi = a pansa o rană, a vindeca
 ocoșe = făloasă, dișteaptă
 orbeț = sărac, fleoancă
 osândie = păcate
 a ogoi = a liniști
 oleacă, o țără = puțin
 ocol = curte
 oloi = ulei
 (a da) ominie = a respecta
 ouăm = bărbat, soț
 uămoc = bărbătoc
 oară = oră
 oară = dată
 orbadă = clacă obligatorie pe moșia boierului, grofului
 obadă = bucată de la roata de cocie

P

peleg = fără pene
 pihe = scame
 păsulă = dasole
 prăsălă = rasă de orăsilă, de marcă, înmulțitor
 pudăr = pudră
 a prichi = a atenționa

proaspătă = gustare de porc oferită vecinilor
 ploață = prune uscate
 ploț = plăcintă
 plevas = creion
 apă d'i ploaie = prima apă scursă de la ciceră
 pădri = pe lângă
 pă după = după
 pă d'i (lături) = pe de lături
 a pune pecetea (jejetu) = a semna, a ștampila
 a ponozli = a se destăinui, a spune din casă
 petrinjel = pătrunjel
 pesternap = păstârnac
 părăzor = umbrelă
 porumbi = porumbi
 pișingher = foi de napolitane
 a prăbăli = a încerca
 prai = gem
 pecie = carne
 păpărugă = paparudă, buburuză
 pipă = lulea
 a se prăpădi = a muri
 d'i paradie = de răs, de zile mari, de paradă
 pișet = urină
 a se păsăli = a se potrivi
 pișcură = plouă
 polomidă = pălămidă
 poivan = funie, groasă
 potică = farmacie
 pristicălit = în multe culori, pistruiat
 a picărăzî = a replanta
 a pocoli = a împacheta
 prav = praf
 ponosât = părăsit
 prăpădit = rău, dărămat
 procoviță = covor
 părete = perete
 podrum = pivniță

a se preumbla = a se plimba
 a petrece = la uliță, mortu (a conduce)
 a se pestrece = a suferi
 poțoc = șobolan
 a pica = a cădea
 piperi = piper
 a pârgăli = a face rântaș
 pogăciță = pogăcele
 pârlog = teren neroditor

R

răbizle = agrișe
 radaș = adaus, bacșiș
 a răzăli = a rade
 a râni = a curăța
 a râjni = a măcina, a digera
 a rășchie = a rășchira
 ris = parte, răsplată
 a rupe lozăle = a curăța via
 a rupe clopotele = a trage a jale
 rantotă = dezordine (pe dos)
 rărunți = rinichi
 rățăpt = rețetă
 rămas = pariu
 răstaniță = parte exterioară de la pat
 rășchitori = parte de la războiul de țesut
 reumă = reumatism
 ruji = salcâmi
 cu ruptu = a lucra pe înțeles
 rudă = bucată de lemn de la cocie (sau ruda de la bițigli)
 rag = cerc la roată
 răcan = cătană
 roziuț = roz
 rupt de lucru = obosit
 rujină = rugină
 rotelat = crestat
 roștei = ușiță (de gard)

S – Ș

sălă = scârbă, încet
 sapon = săpun
 stupuș = dop
 spurc = mulțime
 spurcat = murdar
 a soponi = a spăla (albi)
 sclugă = slugă
 sclăiețî = turțuri
 șoală = căniță
 sâmbrie = răsplată
 pă sară = de cu seara
 șușorci = pănuși
 a se scocora = a se răsti
 a se strofoca = a se agita
 strofocat = zburlit
 scupit = scuiat
 a se strâmba = a se uita urât, a refuza o mâncare
 a sudui = a înjura
 sudalmă = înjurătură
 sărăriță = solniță
 străjele = bucățele
 șcătulă = cutie
 a sâmbrați = a cerși
 socoată = socoteli, răspundere
 scoverzi = molcuțe = clătite
 sfărtai = sfert
 scleptî = muște, boală la copiii mici, hepatită neagră
 a scuti = a pune la adăpost
 sfârmuri = resturi, pesmet
 sfeter = pulovăr
 sumnă = haină groasă
 sighinaș = nimuric
 șitău = obiect (la scurs vin), presă
 stânjenei = iris
 săpăligă = sapă

ștergură = prosop
 sodabicarbon = bicarbonat
 sclăbii = slăbiciuni, stări de rău, anemie
 spesă = cheltuieți
 sărsamuri = acareturi
 șod = distractiv
 stalniță = ploșniță
 stânjene = proptea, unitate de măsură a suprafețelor
 a ștricui = a croșeta
 șolocat = oblon, tablă la geam
 șozăni = prostii, glume
 șlaier = jlaier = voal
 a sămăli = a (se) socoti
 șoancă = șuncă
 a sporoli = a economisi
 șuștăr = pantofar
 știrliță = sticlete
 a șurlui = a freca bine
 șfarcă = tobă, mezeluri
 stălaj = raft
 șirincă = bucată, felie
 șifon = dulap
 șerblu = oliță de noapte
 ștămițlă = pungă
 ștrec = șosea (de beton)
 ștraf = căruță
 a se scutura = a tremura (de frig)
 șoroflu = șurub
 a se sfădi = a se certa
 sușig = nevoie
 (dini) strepezăți = când ai mâncat ceva foarte acru
 suștar = vas de mult

T – Ț

a tăgădi = a recuza o afirmație (a nu recunoaște)
 tumna = acum
 a turna = a vărsa (stare de rău)

țitroamă = lămâie
 a țâvli = a urla, a țipa
 a se tăvăli = a se arunca
 taleri = bani (mărgel) de aur
 tintă = cerneală
 țislăr = tâmplar
 tină = noroi
 țădulă = bilet
 a se tilăvi = a se răni (a-și rupe ceva)
 tăițai lați = paste făinoase
 târnați = coridor
 tăscuță = paste pătrate
 taște = paste tăiate cu pinte
 țuică (cu mărgel) = țuică foarte tare
 tăbărât = dăbălat, necăjit, foarte obosit
 tazle = dantelă (cipcă)
 toancă = prostuță
 tori = jupi de tulei ca hrană pentru vite
 a (te) trăzni = a vorbi aiurea
 troscot, troscotăl = buruiană
 tămădit = vindecat
 tolceri = tolcer = pâlnie
 trăgaci = de tras vin
 a tromfăli = a certa (și la joc de cărți)
 a se turvina = a se tulbura
 a fi tropa = a fi amețit (de vătură), a pierde
 a se târgăui = a se tocmi la nesfârșit
 țăpăn = dur
 țămp = pulpă
 o țără, o țaruță = puțin, puțin de tot, puțințel
 țățână = balama („Mă scoți din țățâni...”
 țimet = scorțoasă
 a țiuna = a zbiera
 țecher = coș împletit din pănuși
 a turti = a strivi
 țuric = înapoi (interjecție)
 țug = curent

țifraș = nealcoș, mândru, multicolor
 țașă = arătător (la ceas)
 a tomni = a repara
 a tăgăși = a face curățenie
 teacă = cutie d'i mășini = cutie de chibrituri
 țeale = preșuri
 a țânti = a lovi, a atinge ținta

U

urdori = scurgere (la ochi)
 urzală = broderie
 uscior = stâlp la ușă
 a ultui = a altoi, a abricțali
 unchioaie = mătușă (după unchi)
 a urâți = a murdări

V

a-și vini în uări = a-și reveni
 a vini = a sosi
 vinitură = nou venit în sat
 vârv = vârș
 veterinari = veterinar
 a vânzoli = a răscoli
 vânzoleală = agitație
 vânătuș = albăstrui
 verdiuș = verde
 a vântura = a alege (fasolea), a alunga
 vânățele = albăstrele
 verdețuri = zarzavaturi
 vândroc = vagabond
 verișană = verișoară
 a vijgăli = a controla, a consulta
 vitriuă = petrol
 vrâstă = vârstă
 viziclu = bluză de femei
 vrajbă = distrată („Vrajbă ce iești...”)
 (a nu-și da) vorbele = a nu destăinui secretele

vidire = găleată
 vișine căplăuze = vișine mari, cărnoase

Z

a zotroni = a clătina, a zdruncina
 a zmuci = a trage tare
 zdrobit = obosit
 zmicele = surcele
 zoală = oboseală
 zbicit = uscat puțin
 zâuași = lucrători cu ziua
 a se zminti = a greși
 zâmbrit = lacom, pofticios
 azmuți = a asmuți
 zamă, zamă d'i curechi = supă, moare
 zmalț = smalț
 a zgormoni = a scormoni
 dezământăi = de mântuială
 a zгоди = a nimeri
 zgârcit = avar, lacom
 a zbcoti = a avea puseuri (de durere) când se coace (puroiază)
 o rană
 zăpușală = nădușală = atmosferă încărcată
 zăpăcit = dezorientat

În loc de concluzii

Acest volum, este unul, colectiv. Tot corturari sau cârturari, ne credem. Nu știm să scriem o MONOGRAFIE. Atât ne-am priceput... Atât ne-am amintit... Restul... e o poezie... a sufletului... dintr-o prea mare dragoste. De Macea! Noi am scormonit... podu cășii și cufăru' cu amintiri-mărturii. Mulțumim, în mod cordial, repondenților, care, așa, „pă limba lor”, ne-au apropiat și mai mult de măcene. De Macea (au fost 47 de întrebări, au fost date, aceste chestionare, la mulți localnici, dar... din câți am fost, puțini au rămas!?... unii ne-au pus condiții, alții...). Noi, le mulțumim tuturor!!! Și depunem Pecetea Mărturiei.

Pe toți, îi poftim în „Cocia cu «Mărturii măcene»”...

Mulțumim și ziarului „Satul meu” (iunie, 2011), redactor I.A. Ardelean, care, iată, se ocupă de străbunii noștri, și „Zboară” cu hidroavionul, peste sat.

Mulțumim, în cele din urmă, „căci cei din urmă sunt cei dintâi”, **unor localnici**, care s-au interesat de acest demers, **Emil Ardelean** – un împătimit colecționar și **Boandi de la Topilă (Andrei Göczö)**, care deține o adevărată „arhivă locală”, în maghiară) promițându-le că le vom prelua documentele inedite pe care le posedă. La fel, îi mulțumim și **Adinei Matei-Lăpăduș**, pentru „cele ce vor urma”, dar până atunci, să așteptăm BORNA 15 – Festivalul de Umor Sătesc, Macea, 2011.

Bibliografie selectivă

1. CANDREA, I. A., *Poreclele la români*, 1896, București;
2. CÂNDEA, Florica (coordonator) - *Oglinda*, 2008
3. COTEANU, ION; SALA, MARIUS, *Etimologia și limba română*, Editura Academiei, București, 1987;
4. DUMITRESCU, FLORICA, *Din dragoste de carte*, Editura Clusium, Cluj, 2001;
5. FEHER, CAROL, FEHER, ELENA, CÂNDEA, FLORICA R., *Carte vouă fiilor satului*, 2006
6. FEHER, CAROL, FEHER, ELENA, CÂNDEA, FLORICA R., *Macea, alean și dor*, 2007; *Rapsozi și rapsodii măcene*, 2009
7. FRĂȚILĂ, VASILE, *Contribuții lingvistice*, Editura de Vest, Timișoara, 1993;
8. GRAUR, ALEXANDRU, *Etimologii românești*, Editura Academiei R.P.R., București, 1963;
9. EUGEN GLÜCK, AL. ROZ, *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene, 1918-1944*, Arad, 1972
10. HRISTEA, THEODOR, *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București, 1968;
11. RALIADÉ, RODICA, CHEȚAN, MIHAELA N., *Lecturi idenitare. Românii din Ungaria*, București, 2004
12. HÜGEL, PETER; MUREȘAN, AUGUSTIN; DEMȘEA, DAN; LASCU, HORIA; ȘERBAN, VIRGIL; OARCEA, FELICIA, De-

- a lungul frontierei, Tipografia kft., Békéscsaba, 2005, p. 56-58;
13. IORDAN, IORGU, *Toponimie românească*, Editura Academiei, București, 1963;
14. *Îndrumător arhivistic*, vol. II, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Arad, Editura Gutenberg, Arad, 2009 (coord. Eugeniu Criste, volum colectiv)
15. MACREA, D., *Lingvistică și cultură*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978;
16. NISTOR, VIOREL, *Folclor coregrafic arădean, Datini și obiceiuri tradiționale. Jocuri populare din localitățile Șicula și Macea*, 2010
17. PĂTRUȚ, IOAN, *Onomastica românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980;
18. SIRETEANU-POPESCU, ION, *Cuvinte românești fundamentale*, Iași, 1995;
19. TRUȚĂ, HORIA, DEMȘEA, D., *Monumente de for public, Însemne memoriale, Construcții decorative și parcuri din județul Arad*, 2007
20. TUDORAN, ROMULUS, *Contribuții de dialectologie română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984;
21. FLOREA, IOAN T., *Scieri etnomuzicologice*, Mirador, Arad, 2007, - p. 75-83 - *Miorița cu sintragma „Pă răzor di vie”*.
22. ȚĂRA, VASILE, *Supranumele românești*, Editura Facla, Timișoara, 1968.

IZVOARE

1. *Aradul, permanență în istoria patriei*, 1978;
2. *Atlas geografic*, 1979;
3. „Catehetul”, Revista studenților de la Academia Teologică Arad, nr. 1, dec. 1941;

4. „Farul creștin”, Arad, Editura Concordia, 1945;
5. *200 de ani de la prima atestare documentară a Școlii românești din Macea* (plachetă), 18-19 nov. 1989, Macea;
6. Extrase din *Matricula botezaților de la sfântă biserică parohială ortodoxă cu hramul „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul”*, 1950, mai, 23.
7. A. Macovei, *Primul eșalon de voluntari transilvăneni și bucovineni la Iași (iunie, 1917) în „Ziridava”*, 1977 (VII)
8. *Monografia comunei Macea*, manuscris, volum colectiv, 1967 (Semlecan Arcadie, Covaci Pavel, Feher Carol, Cora Ana, Crucoveanu Gurie, Hagău Gheorghe)
9. *Memoria arhivelor*, I. Popovici, „Flacăra Roșie”, 29 I. 1983, *Sigiliul comunei Macea*
10. Popeangă, Vasile, *Școala românească din părțile Aradului în mijlocul secolului XIX*, 1971
11. „Românul”, oct. 1993, nr. 10, p. 1 (autor Mircea Curtuțiu)
12. *Studia Universitas Arad*, 3/1993 (autor Mircea Curtuțiu)
13. Tabel al Episcopiei Aradului. Despre starea școlilor normale și triviale la credincioșii Bisericii Greco-Reunite, din anul 1791.

Agricultură

Cocii cu lebeniță (1958)

Lădițe cu părădăici la sortare

Creșterea oilor la SITI, 1962, 1963, 1966

Mulsul oilor la SITI, 1966

Cabaline, 1976

La făcut de „cuburi” de părdăici

Biserica Ortodoxă

Sfințirea Bisericii Ortodoxe Macea, 1968

Vizita Preafericitul Patriarh Teoctist la Macea
(preoți Gheorghe Curtuțiu și Viorel Curtuțiu)

Îngropăciune. Cu corul bisericesc, 1978
(preoți Gheorghe Curtuțiu și Viorel Curtuțiu)

Port măcean

Port local, 1961

Port local „de stat”
(de sărbătoare)

Port popular măcean

Port local, 1951

Școala

Școala, 1955, foto Crișan

1966

1963

Practică agricolă la CAP Macea, 1965

1963

La școală, 1932

1939

1929

Școala Generală, clasa a VIII-a B, cu prof. Mihai Boțan, 1968

Înviorarea de dimineață cu Livia Otlăcan, 1968

Școala cu Rodica Tzvernaru, 1961

Internat pentru elevi măceni,
str. Ceaikovski, Arad

Grădinița

Educatoare Aurora Alexandriuc și Ileana Tudosie

1954

1955

1954

1955

1954-1955

Case măcene

Căldare și fântână cu vighere, Macea, 1998

1950

„Bucate bune am gătit, pentru soțul meu, iubit. Bună dimineața!”

Casă țărănească cu gang

Uspăț

De-a uspățului, 1944-1957

De-a uspățului, 1944-1957

Nuntă cu paranive și lumini, 1957-1962

Nuntă cu paranive și lumini, 1957-1962

Uspăț la Ioan Dărvășan, 1939

Uspăț măcean cu grăitori, 2000

Botez

Botez măcean, 1973

Botez măcean, 1979

Obiceiuri și tradiții

Muieri cu coselile, 1947

De-a lopta-n lopițele, joc local în Postul Mare, preluat, cu arșeu, de Brigada artistică, Râmnicu-Vâlcea, 1978

155

Căminul cultural

Formația de teatru a profesorilor, Macea, 1980
(piesa „Consiliul” de Paul Everac, regizor: Mișu Drăgoi)

Monolog scenic
„Uă, dragile mele muieri”

156

Brigada artistică de agitație,
Hunedoara, 1971

1981 – în drum spre Sighișoara

Lansare de carte sub legendarul tei eminescian, 26 mai 2005, Macea

Măceni

Hinteu măcean

Cazan Gheorghe și Cazan Floare

Curtuț Ștefan și Curtuț Elena

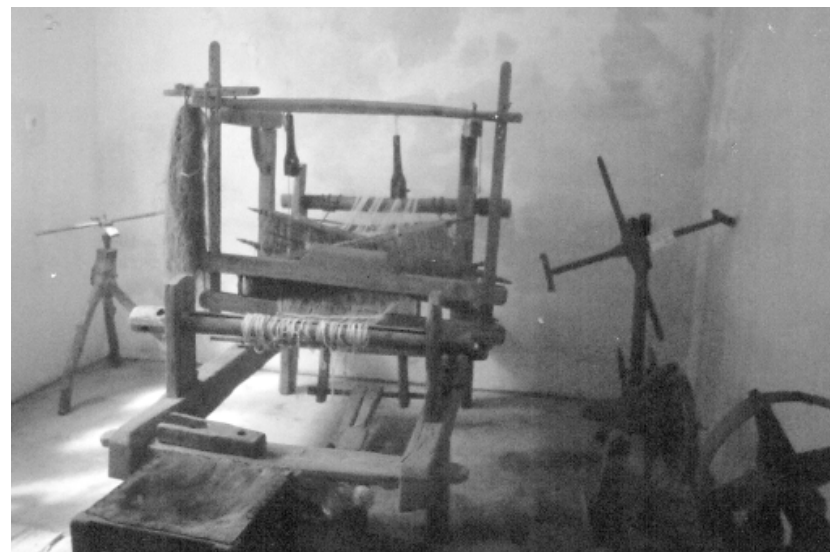
Traian Buțurcă

Traian Buțurcă - senior

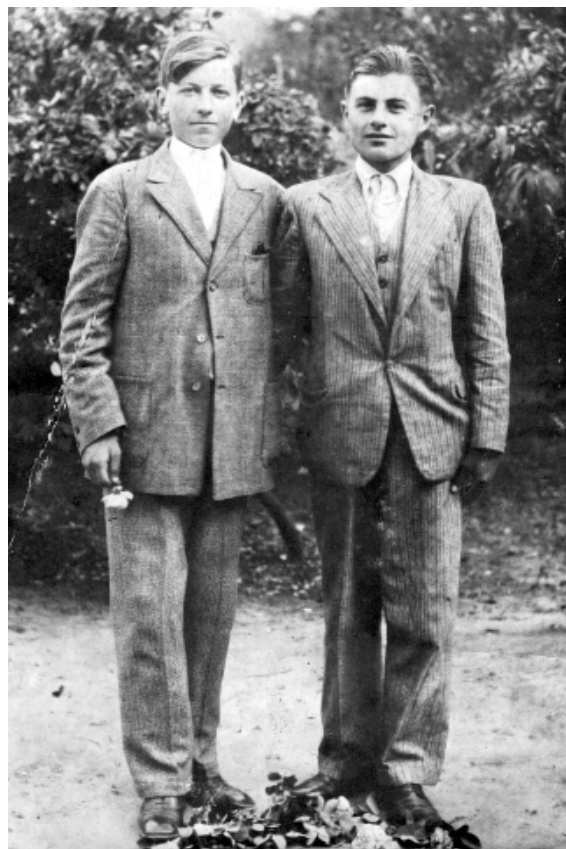
La nuntă cu prietenii mei

Război de țesut, 1940

Traian Gros

Gros Traian Chiseliță și R.T. David, 1938

Marcu Șimăndan în armată

Șimăndan Marcu, Șimăndan Elena
împună cu fiicele lor Maria și Iuliana

Poet, primar, vameș
Geo Maxa, 1980 împreună cu delegația din Ungaria (Lököshaza)

Stoian Elena - „CIOCĂNEAUA”

Mărturii, liturghii

Tomuța Maria, 2007
Casă țărănească cu pat și perini rișelitate

Bicicleta lui Gheorghe Ciupuligă
(maistoru), Macea, 1912

Aldămaș la Franți, 1939
în casă la a lui Crețu, lângă Cioaiela)

Soldați măceni, 1921-1944

1968 – Taica Ranta înainte de a pleca la Alba Iulia (la 50 de ani de la Marea Unire)

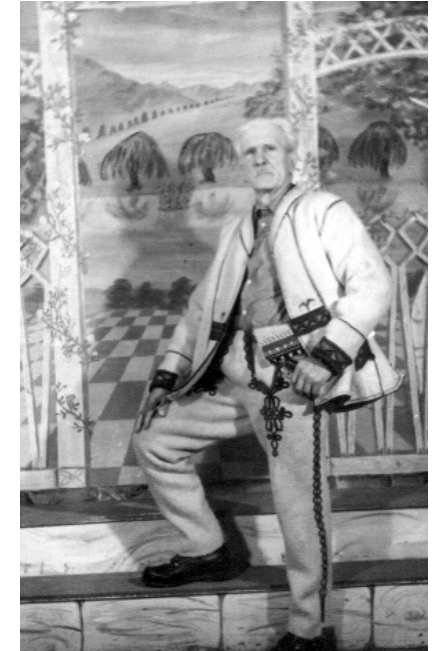

1940 – port local cu rochii largi, zădii, spătoaie, zobon și cârpă legată cu perinuță

1946 – la uliță, pă laviță

Port măcean cu cioareci și suman (Florea din grădină), Curtici, 1983

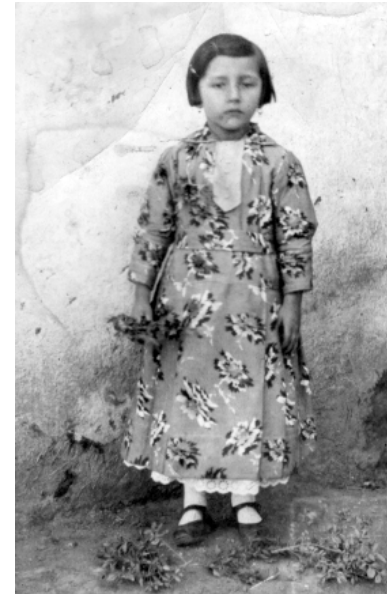
1957 – Fete mari și di brâncă și pă susuări

Recrutare 1939,
Petru Cazan, Ghe. Julian

Port de copil, 1927

1937 – port de copil, Otlăcan Livia

„Cât lapte raportăm, pe cap de vacă furajată” (text din Brigada artistică de agitație)

1933 – port popular Floarea Știubei

Prezentare... cu taraf măcean

Famiile Ptlăieștilor, Otlăcăneștilor (Brânzeștii) 1957, 1988

Formația de dansuri populare a profesorilor – Macea, 1975

Dialog scenic, spectacol-emisiune, 1983, preluat de TVR
„Bună dimineața curticenilor, măcenilor”

Taica Ranta, 1966

Lansare de carte „Baladă măcenilor care s-or pierdut di șireglă”
Macea, 2005 la „Gura Satului”

15 noiembrie 1915 „pe când zăciam în spital rănit pentru Tron și Patrie”,
Taica Ranta

Pe front, 1946

CUPRINS

CAPITOLUL I

Mărturii locale – arhive ale sufletului	9
1. TOPOS ȘI EPOS	9
1.1. Localizarea comunei	9
1.2. Considerații geografice	9
1.3. Considerații istorice	10
1.4. Antropologie socială	13
1.5. Demografia	15
2. TOPOS ȘI ETHOS	31
2.1. Antropologie culturală	31
2.2. Poezia sărbătorilor și a tradițiilor – cultua imaterială	56
2.3. Poezia obiceiurilor, folclor, cântece epice, lirice, sacre, doine, balade, pricesne, colinde	61
2.4. Specific local supus vremii = cultură imaterială	65
2.5. Practici augurale - credințe, ritualuri, povești, legende, simboluri	71

CAPITOLUL al II-lea

Mărturii locale - liturghii ale sufletului	74
--	----

CAPITOLUL al III-lea

Alte mărturii măcene - tăcute sau trecute în negura vremii 96

Glosar104

In loc de concluzii125

Bibliografie126